

TOMORI PÁL

ÉLETE ÉS LEVELEI.

FRAKNÓI VILMOSTÓL.

✱

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1881.

TOMORI PÁL.

Különnyomat a »Századok« 1881-ik évi folyamából.

BEVEZETÉS.

A XVI. század első negyede történetünk egyik legválságosabb korszakát képezi. A külső ellenség fegyvere és a belső romlás mérge egyszerre emésztett a nemzet életerején. Ekkor, — rövid tíz évi időközben — kétszer fordul elő az az eset, hogy a nemzet, elidegenedve az arisztokrátiától, — mely az oligarchia minden gyűlöletes tulajdonságát bírta, nagy aspirációi nélkül — a haza megmentésére célzó erőfeszítéseiben, a homályból hívja elő vezéreit: 1514-ben Dózsa Györgyöt az igénytelen székely vitézt, és 1523-ban Tomori Pált a ferencz-rendű szerzetest.

Mind a két kísérletnek tragikus kimenetele vala: a pórlázadás iszonyaiban és a mohácsi gyásznapon.

Nagy katastróphákkal szemben, a történetíró egyik legfőbb feladata: nyomozni és földéríteni, mi része volt azokban az egyéneknek és mi a viszonyoknak. E célból, a mennyire szükséges ismernie a kort, annyira mellőzhetetlen, hogy tájékozva legyen a vezérlő férfiak jelleme és előélete iránt. Igyekeznie kell tehát, hogy a nevökhöz fűződő monda-kör helyébe a történeti valóságot állítsa.

Ezt akarom megkísérteni *Tomori Pálra* nézve, a kinek ekkorig kevésbé ismert élettörténetéhez az országos levéltár, Eperjes és Szeben városok, úgyszintén a jászai convent levéltárai, valamint a pápai nuntiusok, a velencei és ferrárai követek jelentései dús adatkészletet nyújtanak.

I.

A Tomori-család Bosnyákországból veszi eredetét,¹⁾ és a mai nap is fennálló abauj-megyei Tomor helységben telepedvén meg, ettől kölcsönzé nevét. Tagjai között már a XV. század elején nem hiányozának vállalkozó férfiak, a kik az ország különböző részeiben keresik és megtalálják szerencséjüket. Különösen a távol Erdély látszik reájok nézve az ígéret földjét képezni. Ott tűnik föl — a rendelkezésünkre álló történeti emlékek lapjain — legelsőben a Tomori név, mikor 1435-ben a gyula-fejérvári káptalan *Tomori Zsigmondot* három falu birtokába beiktatja.²⁾

Majdnem egy századdal utóbb, *Tomori István*, kivel 1496-ban mint a szepesi vár alispánjával találkozunk, Zápolya János pártfogása által, Erdély al-vajdájának és a székelyek alispánjának előkelő tisztét nyeri el, a melyet viselve, gazdag adományokkal jutalmazák szolgálatait.³⁾

És Erdélyben lépett a közpályára, itt küzdötte ki első bérait, itt emelkedett magas állásra *Tomori Pál* is.

István és Pál a család két különböző ágának sarjai. Amaz a *csucsi* ez a *tomori* praedicatumot használja. Amaz három ha-

¹⁾ Tomori Pál 1525. elején Balibégtől levelet kapott, melyben értesíti, hogy közel rokonai kapesok fűzik hozzá. Tomori erre vonatkozólag megjegyzi, hogy ez nem lehetetlen »per essere tutti di Bosina.« (Campeggio pápai legátus 1525. január 22-ki jelentése.)

²⁾ A beiktatási rendelet a gyula-fejérvári káptalan levéltárában. (Beke Antal kanonok szíves közlése.)

³⁾ Mint szepesi alispán említetik Századok. 1872. folyam 675. l. — Mint alvajda (1523—6) Századok. 1880 folyam. 882. l. — Reá és családjára vonatkozó számos oklevelet őriz a gyula-fejérvári levéltár. (L. még Nagy Iván. Magyarország családai. XI. 241. l.)

lomból növekedő farkast, ez koronából kiemelkedő egyszarvút visel czímerében. ¹⁾

Pál születési helyét nem állapíthatjuk meg egész biztossággal. *Guidoto*, a velencei köztársaság budai ügyviselője. 1525-ik évi zárjelentésében azt írja róla, hogy *Erdélyből* származik. ²⁾ *Istvánfi*, — a ki nem egészen egy századdal később írja munkáját — úgy tudta, hogy »*Gömör-megyéből*, tisztességes családból ered.« ³⁾

Családjának, — mely a XV. század végén nagyon elszaporodott — birtokai *Abaúj*, *Borsod* és *Gömör* megyékben feküdtek. Pál atyja és ennek két testvére Tomor helység felérésztét, továbbá Ambrusházát *Abaújban* és *Beikeszt* Borsodban közösen bírták. ⁴⁾ Egyik rokonuk Boldogkő várának ura volt. ⁵⁾

A családot a felvidék számos előkelő nemzetségeivel: a Csetnekiek-, Kellemesiek-Kövérekkel-, a Balitiak-, Fanchalyak-, Putnokiak-, Tornallyayakkal szoros rokonság kapcsai fűzték össze. ⁶⁾

Tomori Pál *születési évét* nem ismerjük. A velencei ügyviselő 1525-ben úgy mutatja be őt, mint körülbelül 49 éves férfit. Születésének évét e szerint 1475. tájára kell tennünk. Mátyás halálakor lépett ki a gyermek-korból.

Elég gondos nevelésben részesült. Szép írása volt. Elsajátította a latin nyelvet, és folyékonyan kezelte azt. Leveleiben ne keressük a humanisták csínját és classicus vonatkozásait; de nem is találjuk azt a barbár (exassaverunt tormenta-féle) konyha-

¹⁾ Tomori István czímere: Archacologiai Értesítő 1871. 100 lap. Tomori Pál czímere látható az országos levéltárban őrzött leveleinek gyűrű-pecsétein.

²⁾ »Oriundo da Transilvania.« (Firnhaber kiadása. 70. l.)

³⁾ VII. könyv. 68. l.

⁴⁾ Tomori Pál 1506-ban új kir. adományt eszközöl ki ezen birtokokra, a maga, továbbá unokatestvérei: Antal és Máté, Miklósnak fiai, Lőrincz és Lajos, Istvánnak fiai részére. (A statutióról szóló jelentések a jászai convent levéltárában.)

⁵⁾ Frater György 1549-ben szerezte meg ezen várat Tomori Egyedttől, Istvánnak fiától.

⁶⁾ Erre vonatkozó adatokat az országos levéltárban és a jászai conventben őrzött oklevelek, valamint Tomori levelei tartalmaznak.

latinságot, a melynek, például, Szerémi György — Tomori kortársa és barátja — egyik legismertebb képviselője.

Hajlamai a katonai pályára vezették. A nemes családok tagjai rendszerint még alig hagyták el a gyermek-kort, már is előkelő urak szolgálatába állottak, hogy azoknak udvarában és táborában vitéz hadfiakká képezzék ki magokat.

Tomori Pált a szerencse kedvezése Bornemissza János udvarába vezeté.

Köztudomású, hogy Bornemissza egyike vala azon kiváló férfiaknak, kiket Mátyás király alacsony sorsból magas méltóságokra emelt, hogy bennök az aristokratia soraiban családjának megbízható támaszt, az országnak áldozatkész férfiakat biztosítson. A nagy király bizalmával ajándékozta meg, alkincstárnokká nevezte, és terjedelmes uradalmakat adományozott neki. Még jelentékenyebb állása volt a gazdag és erélyes főúrnak a gyenge és mindig pénzzavarral küzdő II. Ulászló alatt. Bár az ország zászlósainak rangfokozatában megelégedett az utolsó helylyel — pozsonyi gróf volt — befolyása időnként túlszárnyalta Brandenburgi Györgyét és Bakocs bibornokét is, a kikkel a királyi végrendeletben a trónörökös gyámjává rendeltetett.

Zord és szívtelen, fukar és fondor embernek jellemzi őt egyik kortársa.¹⁾ De Tomori meg tudta nyerni vonzalmát és rokonszenvét. Úgy szólván atyai jóakaratóval és folytonos pártfogásával dicsekedhetett.²⁾

Míg környezetében a fiatal apród edzett férfiúvá növekedett, szellemi fejlődésében azon sokoldalúságot sajátítá el, mely korában a jelentékeny szereplés föltétele vala. Vitéz és gyakorlott hadnagy volt első sorban; de e mellett a politikai alkudozásokban tapintatot és a pénzügyek terén jártasságot tüntetett ki.

Bornemissza tehát nehéz feladatokat bízhatott rá, és fontos küldetésekre ajánlhatta őt a királynak.

¹⁾ Császár Mihály naplója. (Kiadta Horvát István »Verböczy Emlékezzete« című munkájában. 208. l.)

²⁾ Erre utal, az alább említendő tények mellett, VII. Kelemen pápának 1524. február 20-án Bornemisszához intézett levele, melyben említi, hogy ő Tomorit »contra Dei hostes ex tua disciplina et prope sinu emisisti.« (Theiner. II. 633. l.)

Az 1501-ik nyarán Erdélyben találkozunk vele először. Az erdélyi sóbányák a királyi kincstár legdúsabb jövedelmi forrásaihoz tartoztak. Azoknak főnöke, kamarása vala Tomori Pál.¹⁾ De ezen hivatal nem szabott határt tevékenységének. Az 1503-ik év nyarán, mint királyi biztos küldetett ki, hogy a szászokra kivetett, 18,000 forintnyi rendkívüli adó felosztását és behajtását eszközölje. Határozott fellépéssel megnyerő modort egyesítve, nehézség nélkül tudta a szász városokat a súlyos teher elvállalására bírni.²⁾ Ennélfogva e földadat a következő években is, rendszerint ő neki jutott osztályrészül.³⁾

Mindazonáltal bár sikerrel járt el ily pénzügyi természetű megbízatásokban; bizonyára hajlamainak megfelelőbb foglalkozás vala: fegyverrel kezében szolgálni uralkodójának.

Erdélyben erre is elég alkalom kínálkozott.

A *székelyek* megőrizték volt az ős idők harcziassz szellemét. A kereszténység és a nyugat-európai állami intézmények ötszázados hatása kevésbé tudta megszelídíteni erkölcsüket. A sza-

¹⁾ A kolosmonostori convent 1501. szeptember 19-én kelt kiadványában 200 forintról van szó, melyeket »Paulus de Thomor Camerarius salium partium Transsilvanarum« fizetett ki. (Új másolata *Prag* kéziratgyűjteményének LI. kötetében 6. lap.)

²⁾ Szeben város számadási könyvében 1503. szeptember 19-re be van jegyezve: »Item imposicio facta . . . medio Thomory Pauli ad omnes Saxones in numero flor. 18000. Item eodem die percepit dictus dominus Paulus a domino Johanne Wall locum magistri Civium tenentis flor. 1200. Item auf czerung Kuniglicher Gnadenpotten Thomory Paul flor. 3.« (Rechnungen aus dem Archive der Stadt Hermanstadt und der Sächsischen Nation. I. (1880.) 381. 2. II.)

³⁾ Szeben város számadási könyvében 1504. szeptember 6-án: »Pro solutione illorum 1600 fl. Paulo Thomory ex parte septem sedium ad rationem 4000. in Megyes assumptorum fl. 100.« Rechnungen. 418. I. — 1508. október 20-án, 1514. február 1., 1515. szeptember 5-én Tomori adó-ügyekben ír Szeben városának. 1514. mártius 24-én János vajda írja Szeben városának, hogy Tomori Pál »exactor presentis subsidii Regie Mtis inter vos« panaszt emelt. — 1515. május 17-én Bornemissza János felhívja Szeben városát, hogy »pecunias apud eos per Reg. Mtem deputatos« fizessék ki Tomorinak. — Batthyány Benedek kir. kincstárnok 1519. június 21-én értesíti a szász nemzetet, hogy Tomorit küldi »pro exigendo illo subsidio.« (Mindezen iratok Szeben város levéltárában.)

badságára féltékeny nép a fejedelmi hatalom minden nyilatkozataiban az elnyomás szándékát látta. Magán sérelmeinek megtorlására is azonnal kész volt fegyverhez nyúlni. Tomori úgy jellemzi a székelyeket, hogy »sem Istentől, sem embertől nem félnek,« hogy »joggal és jogtalansággal nem gondolnak«; sőt hogy folyvást él köztök a pogány kor azon hite, mely szerint azok, a kiket a földön megölnek, a menyországban szolgálók fognak lenni.¹⁾

A belső mozgalmak és erőszakos tények, sűrlődások és véres összeütközések napirenden voltak a székelyek földjén.²⁾

Különösen szászok és székelyek között gyakran támadtak ellenségeskedések. Úgy látszik egy ilyen, és pedig a szokottnál komolyabb természetű, fordult elő 1503. nyarán. Tomori, ki épen akkor mint királyi biztos a szász földön tartózkodott, kötelességének tartá a megtámadott szászok védelmére kelni, és Segesvár közelében megütközött a székelyekkel.³⁾

Még nagyobb jelentőségű harcokat kellett velök három évvel utóbb vívnia.

¹⁾ Tomori 1515. június 12-én írja Eperjes városának: »Scio et scui moris Siculorum, ut nec Deum, nec hominem timent . . . Cuius Suxones possem reflecti; sed illi Siculi existimant, quem interfecerunt, ut ille in alio mundo servitor suus efficietur.« És 1515. november 18-án: »Sed, domini mei, timeo a Siculis ribaldis vos, qui nec Deum nec hominem timent, ymmo nec justum, nec injustum.«

²⁾ Hirdeti ezt az 1506-ik évi agyagfalvi gyűlés is, mely intézkedéseket tesz, hogy »a mi országunkban — úgy mond — tolvajságok, másnak megnyomoritása, kergetése, megölése, rátámadása, egyenetlenségek, verekedések, boszúállások, pusztítások és égetések, házaknak elhányások, hadak és üstök-vonások és egyéb akárni veszedelmek ne támadhassanak, mint az elmúlt esztendőkből egynehányszor megestének.« Ezen intézkedések nem voltak célravezetők; mert a székely előkelők, 1519. június 7-én, megfontolva »graves illas et prope exitiosas seditiones, contentiones atque emulationes«, melyek köztök előfordulnak, szerződésre lépnek, hogy jövőben minden pártoskodást és lázadást megakadályozzanak. (Szabó Károly. Székely Oklevéltár. I. 313. és 337. ll.)

³⁾ Ezen ütközet előzményeiről és lefolyásáról, sajnos, semmit sem tudunk. Csak egy adat tesz arról említést; Segesvár 1504-ik évi számadásaiban említetik ugyanis, hogy a városnak az adó egyrésze elengedettett »pro damnis, per Siculos, tempore conflictionum Pauli Thomori, receptis.« Rechnungsbücher. 394. l.

A székelyek mindennemű adófizetéstől mentek valának. Csak a király koronázása, menyekzője és a trónörökös születése alkalmával, ősi szokás szerint, minden székely férfi egy ökröt szolgáltatott. Az ökrökre a királyi bélyeget sütötték, és innen ezen tartozás behajtása ökörsütésnek neveztetett. II. Lajos születése alkalmával (1506. július 1.) Tomori Pált bízták meg az ökörsütés végrehajtásával. Azonban a székelyek ellenszegültek, és Maros-Vásárhely vidékén nagy számban összegyülekezvén, fenyegető állást foglaltak el.

Tomori mintegy 500 lovasból álló csapattal rendelkezett, és bár az ellenfél sokkal számosabb vala, azonnal megtámadta azt. Véres csata fejlődött ki, melyben a székelyek túlereje, hagyományos vitézségükkel karöltve, győzött. Tomori lovasainak nagy része elesett, és ő húsz sebből vérezve menekült.

Azonban nem soká hagyta megtorlás nélkül e kudarcot. A közel eső királyi várak, Belgrád, Orsova, Szörény, Temesvár parancsnokaitól segítséget eszközölve ki, jelentékeny haderő élén, támadást intézett a székelyek ellen, és súlyos csapást mérve rájuk, meghódolásra kényszerítette őket. Mire az ökörsütést is keresztülvitte.¹⁾

¹⁾ Ezen eseményekről két forrás tudósít. Oláh Miklós, Atilláról írt dolgozatának XVIII. fejezetében, a székelyekről szólván, mellékesen és röviden beszéli el Tomori küldetését és a csatát, melyben Oláh atyja is részt vett. Több részlettel ír ezen eseményekről Istvánfy IV. könyvében; de azzal az eltéréssel, hogy szerinte a székelyek előbb zendültek fel, és elnyomatásukra küldetett ki Tomori. Oláh előadása hitelesebbnek látszik. V. ö. Szilágyi Sándor. Erdélyország Története. I. 175. l.

II.

Ez időtájt Tomorinak új működési tere nyílt meg Erdélyben.

Erdély délkeleti szélén, az Oláhországtól elválasztó hegység aljában, az Olt partján, hat mérföldnyi hosszú termékeny róna terül el, melyet Fogaras földének neveznek. Mintegy közepén, a Brassóból Szebenbe vezető út mellett, emelkedik Fogaras vára, melynek a középkor századaiban kivételes állása vala. Ugyanis az oláhokat a XII. vagy XIII. században e földön oly czélből telepítették meg, hogy mint várnépek, várjobbágyok ezen határvár fentartására és védelmére szolgáljanak. És míg a XII. század végétől kezdve az ország egyéb részeiben a várakhoz tartozó néposztályok állapota lényeges átalakuláson kezdett átmenpi; az ezt előidéző politikai tényezők hatása nem ért el Fogaras-földéig. Itt a vár urát és parancsnokát még a XVII. században is uralta az egész terület népessége.

Emellett magának a várnak kiváló hadászati jelentősége volt, mely a XVI. század elején érte el tetőpontját. Szemmel kellett tartania a szomszéd Oláhországot, hol a magyar souveränitás igen gyenge lábon állott, és mindinkább tért engedett a török főnhatóságnak. Oltalmat kellett nyújtani a szászoknak, a törökök ellen, a kik ismételve betörték a vöröstorony-szoroson át, és dúltak a gazdag területen. Végre hivatva volt a szász nép között a korona jogait és a kincstár érdekeit megóvni.

Midőn tehát, Corvin János herczegnek 1505. őszén bekövetkezett halála után, Fogaras vára a koronára szállott, II. Ulászló sietett erőteljes és hű kezekre bízni azt; Bornemissza Jánosnak adományozá, a ki azonnal Tomori Pált nevezte ki várnagygyá. Az 1505-ik elején már ezen tisztnben találkozunk vele; sokoldalú tevékenység közepett, a melyben erélye és kíméletet

nem ismerő igazságossága által csakhamar nagy tekintélyt és köztiszteletet vívott ki magának.

Az említett esztendő első hónapjaiban történt, hogy a kőhalmi bíró szolgálja egy oláh jobbágyot megölt. Tomori a gyilkos kinyomozása és a vérdíj behajtása végett szigorú rendszabályokhoz nyúlt, és az egész helységgel, melynek egyik lakója a bűntényt elköveté, éreztette neheztelését; úgy hogy a szebeni tanács követet küldött hozzá, megengesztelésére. Ugyanazon követ azt a megbízást is nyerte, hogy Tomorit a város környezetében tartózkodó félelmes rabló-csapat kiirtására kérje fel. Egy hónapba sem telt, máris újabb szebeni küldöttség jelent meg Fogaras várában, hogy a rablók elfogatásáért és kivégeztetéseért a város háláját tolmácsolja és ajándékát (három vég posztót) átnyújtsa.¹⁾

A szászok lassanként megszokták, hogy minden alkalommal Tomori erőteljes oltalmát vagy közbenjárását vegyék igénybe.

A szebeni és brassai patriciusok úgyszólván baráti viszonyban állottak vele. Gyakran kedveskedtek neki ajándékokkal. Mikor városuk falai között megjelent, közközlésen vendégelték meg. Viszont Tomori is, ünnepélyes alkalmakkor, vendégszeretettel fogadta őket fogarasi várakában. Tudósításokat küldött, és sokféle szolgálatokat tett nekik.²⁾

¹⁾ Ezen részleteket Szeben város 1506-ik számadásainak következő tételeiből nyerjük: April 18. »Misso domino Joanne Rappolth ad Fogaras ad Paulum Thomori ratione illorum de Rwppes, propter walachum, quem famulus domini iudicis vulnerauit, ubi Paulus Thomori pauperes valde premebat: et ex parte Harbe et complicum eius, qui multa mala faciebant. Fl. 3. Item duxit secum albos panes Paulo Thomori donandos.« Május 25. »Paulo Thomori castellano de Fogaras, ratione detentionis et exterminationis quorundam latronum et furum, puta Herbe cum suis complicibus, iussu dominorum provincialium, honore data tria stamina panni. Fl. 21.« (Rechnungen. 429—31 II.)

²⁾ Ezen viszonyra vonatkozólag a szebeni számadási könyvek érdekes adatokat tartalmaznak. Így: 1506. június 30-án egy szolga küldetik Tomorihoz »pro investigationibus quia Thurci post Alpes congregati dicebantur.« Julius 26-án 39 dénár számíttatik fel »pro certis albis panibus per Dominos Camerarios et Johannem Rappolt Paulo Thomori delatis.« Augusztus 16-án Rappolt Tomorihoz küldetik »in facto

Ezen szívélyes viszony egy időre magzavartatott 1513-ban, a mikor Szeben városa panaszokkal fordult a királyhoz Tomori által elkövetett erőszakoskodások és okozott károk miatt. A király *Bornemissza Jánost* küldé Erdélybe, a panaszok megvizsgálása és a jó egyetértés helyreállítása végett.¹⁾ A következő évben, viszont Tomori vádolta be a szebenieket II. Ulászló királynál, mivel a reájok kivetett adót megfizetni vonakodtak.²⁾

Azonban ezen feszültség nem volt tartós. 1515-ben, Tomori mint a szászok bízalmi férfia, fáradozik az *Eperjes* városával felmerült bonyodalom megszüntetésében.

plurimorum actuum potentiariorum.« Julius 2-án 40 dénár számíttatik »Paulus Thomori intravit, huic pro honore misso vino, avena et cetera.« Deczember 13-án egy szolgál, levéllel, megy Tomorihoz »ratione domini judicis regii Cibiniensis in facto citationis ipsius in curiam regiam etiam ad Thomori.« 1509. július 15-én egy hordó bor küldetik Tomorinak »ad primitias sui plebani, ad quas dominos invitaverat.« September 1-én pedig Tomori volt a szebeniek vendége. (Rechnungsbücher 432—535. ll.) Továbbá utalunk Tomorinak 1508. oct. 20-án, 1512. mártius 3-án, 1514. február 1, 1515. september 5. és 1519. ápril 11-én Szeben városa tanácsához intézett leveleire. Brassó városához való viszonyáról felvilágosítást nyújtanak 1515-ben Eperjes városához intézett levelei. Például június 12-én írja: »Cum Judice Brassoiviensi Paulo Benkner sum tali amicitia junctus, ut hactenus non multa verba mea postposuít.«

¹⁾ II. Ulászló 1513 október 2-án írja Szeben városának, hogy levélből sajnálattal értesült »qualem iniuriam, qualia damna et oppressiones vobis et ceteris Saxonibus nostris Paulus Thomory et alii castri Fogaras Vice-Castellani superioribus annis in sede Kewhalom primum ac deinde in oppido Zentagotha, nouissime vero his diebus in quadam villa saxonicali, Civitati vestre vicina intulerit . . . Que quidem oppressiones, licet a prefato Paulo et eius subditis dicantur vobis et ad vos pertinentibus esse illate; tamen quantum et aliunde et ex ipsorum literarum vestrarum contextu et serie cognoscere licuit, visus est nobis Johannes de Zekel, homo flagitiosissimus, qui inter vos, contra nostram voluntatem Judicatus nostros Regios in certis sedibus occupavit . . . sicuti multis aliis oppressionibus vestris, etiam his que supra memorate sunt, et de quibus questi estis, occasionem dedita opera quesivisse.« A királyi leirat eredetije Szeben város levéltárában.

²⁾ Az ez ügyben, 1514. mártius 24-én Szeben városához intézett királyi leirat ugyanott.

A mondott év elején, Eperjes városának tanácsa a brassai származású királyi harminczadost, András deákot (Nobilis Andreas literatus de Corona) — előttünk ismeretlen ok miatt — halálra ítélte, és a város piacán lefejeztette. Ezen esemény híre nagy felháborodást és mozgalmat idézett elő Erdélyben. András deáknak ugyanis a brassai polgárok, a bárczasági birtokosok, sőt a székelyek között is számos előkelő rokona vala, a kik el voltak határozva, hogy törvény útján elégtételt fognak keresni, és egyúttal az eperjesieken véres boszút állanak; annál inkább, mert arról értesültek, hogy Eperjes városa a törvényes formák mellőzésével követte el a merényletet, és a kivégezettnek vagyonát prédára bocsátotta. Mindenek előtt azonban biztos tudósítást óhajtottak nyerni a történetek felől, és e czélból Tomorihoz fordultak, a ki — 1515 april 30-án — rokonát Fanchaly Istvánt küldötte Eperjesre.

Levelében előadván a szászok és székelyek között uralkodó hangulatot, figyelmezteti az eperjesi polgárokat, hogy kereskedelmi utazásaikban óvatosak legyenek, nehogy amazok rajtok töltsék ki boszújokat. Mindazáltal reményt nyújt a békés kiegyenlítésre. Ajánlja, hogy kérjék fel Tharczay Miklóst, a kinek úgy az udvarnál mint Erdélyben nagy tekintélye van, a közbenjárásra, és a kivégezettnek hagyatékát szolgáltatassák ki Kassa városának, letétemény gyanánt.

Az eperjesi tanács követte a jó tanácsot. Megnyerte Tharczay Miklósnak, és kivüle Rozgonyi Istvánnak, valamint Sáros-megye közönségének támogatását. Ezek arról tanúskodtak, hogy András deák törvényesen és jogosan ítéltetett halálra. Az eperjesi tanács az iratokat követ által megküldé Tomorinak, a ki azokat Brassó városa tanácsával közlé, s a mely hajlandónak is mutatkozott az úgy békés elintézésére.

Azonban június 11-én, a lefejezettnek testvére, rokonai és barátaiival, — összesen mintegy harminczketten, — megjelentek Fogaras várában, hogy az eperjesi követtel értekezzenek. Tomori ezt nem ellenzé; de kikötötte, hogy ő is jelen lesz a találkozáson, és hogy sem Eperjes városát, sem küldöttét bántalmazó szókkal illetni nem fogják. Ígérték, hogy tisztességesen fognak vele bánni.

Az értekezlet igen rövid volt. Végeztével, András deák rokonai kijelentették, hogy úgy fognak eljárni az eperjesiek irányában, a mint ezek bántak rokonukkal. Tomori azon volt, hogy lecsillapítsa őket; gondolják meg — mondá — hogy ugyanazon egy Istent imádják, ugyanazon egy uralkodó kormánya alatt állanak. De szavai hatástalanul hangzottak el. Midőn Tomori a kivégezett hagyatékát hozta szóba, kinyilatkoztatták, hogy azzal nem sokat gondolnak. »Jószágunk elég van — így szóltak — de atyánkfia kivégeztetése által pótolhatatlan veszteséget szenvedtünk. Boszút kell érte állanunk.« Tomori figyelmeztetésként, hogy a székely föld és Eperjes városa közt nagy a távolság; kérte őket, hogy az ő közbenjárására is legyenek tekintettel. Mindazáltal csak azon ígéretre tudta őket bírni, hogy Szent-Mihály napig semmit sem fognak tenni. Mintegy fegyverszünetet engedtek. »Senki se vádoljon minket azzal, — mondák — hogy úgy járunk el, mint orgyilkosok. De a határnap letelte után, ha tíz esztendeig is kell várakoznunk, mihelyt alkalom nyílik, meg fogjuk boszúlni atyánkfiának halálát.« Tomori egyelőre megelégedett ezen ígérettel, és arról oklevelet adott magának.

De midőn ezen részleteket az eperjesi tanácsnak tudomására hozta, azt javasolta, igyekezzék a fegyverszünet tartama alatt, királyi rendeletet eszközölni ki, mely a székelyeket, jószágvesztés terhe alatt, minden erőszakos ténnytől eltiltsa.

Az eperjesiek csakugyan kieszközöltek ily rendeletet, melyet (1515.) november havában megküldöttek Tomorinak. Ez késznek nyilatkozott, hogy a királyi iratot az illetőkkel közölni fogja. Az iránt, hogy Brassó városa engedelmeskedni fog, meg volt nyugodva. De attól tartott, hogy a székelyek nem fognak gondolni a királyi parancsra; bár ígérte, hogy ő mindent megtesz, a mi hatalmában áll. És — úgy látszik — csakugyan sikerült neki a székelyeket is boszúálló terveik elejtésére bírni.¹⁾

Ezen, magában véve nem nagy jelentőségű incidens mutatja, hogy Tomori mily tekintélyes állást foglalt el Erdélyben.

¹⁾ Tomori Pálnak az eperjesi tanácshoz intézett három levele (1515. ápril 30, június 12. november 18.) Eperjes város levéltárában.

Zápolya János is — ki 1511. elején foglalta el az erdélyi vajda magas tisztét — gyakran igénybe vette szolgálatait. Így például, mikor 1512. elején Szabó Ambrus, a vétségeiért önkényt számkivetésbe ment kolozsvári bíró, jószágai tárgyában, ennek özvegye és Kolozsvár városa között, támadott per tárgyalására rendkívüli bíróságot kellett kineveznie, Haraszthy János és Thornay János mellett, Tomori Pált is tagjává nevezte ki. Ezek a város egész közönségét egybehíván, és az ügyet megvizsgáltatván, január 27-én kelt ítéletlevelökben az özvegynek örök hallgatást parancsoltak.¹⁾

Kevéssel utóbb, Tomorit Budán találjuk. Épen azon idő alatt, a mig a királyi udvarnál tartózkodott, (május közepe táján) Konstantinápolyból fontos hírek érkeztek. A fellázadt jan-csárok letették II. Bajazid szultánt, és fiát I. Szelimet kiáltották ki utódjává. II. Ulászló, alig egy év előtt öt esztendőre békét kötött a letett szultánnal. Most azonban attól tartott, hogy az új uralkodó nem fogja magát e szerződés által lekötve érezni. Szükségesnek látszott tehát e békekötés megerősítését eszközölni ki, és e célból mielőbb követet küldeni a portára. A választás *Tomori Pálra* esett, a ki május utolsó napjaiban kelt útra Konstantinápolyba.²⁾

Mindazonáltal küldetése, bármily nagy horderejűnek látszott, feleslegesnek bizonyult. Az új szultán maga is első teendőjének ismerte a béke biztosítását. Követe, úgy látszik, egy időben ért Szendrőbe, Tomorival, és június közepe táján megjelent Budán, hol urának üdvözlő iratát átnyújtá, és készségét hangsúlyozá, megtartani az atyja által kötött frigyet.³⁾

Tomori valószínűleg visszahívatott, még mielőtt az ozmán fővárosba eljutott.

¹⁾ Jakab Elek, Kolozsvár Története. I. 601. lap. És Oklevéltár: 200. szám.

²⁾ Tomori ezen küldetéséről csak Pasqualigo velencezi követ tesz említést. 1512. május 16-án Budáról írja, hogy a király Konstantinápolyba követet küld »Domino Tuburi Paolo.« És június 3-án jelenti »Domino Tuburi Paolo partite ancor lui per Constantinopoli.« (A nagy fontosságú, még kiadatlan követi jelentések a velencezi városi múzeum (Museo Civico) könyvtárában.)

³⁾ Pasqualigo 1512. június 14. és július 16-iki jelentései.

III.

Az udvar bízalmát, melynek a portai küldetés egyik kitüntető jele vala, Tomori nemcsak Erdélyben kifejtett buzgó tevékenysége által, hanem azon válságos napokban is igazolta, a mikor a pórlázadás iszonyai árasztották el az országot.

A mint a keresztesek első véres tettei a veszély nagyságát felismerhetővé tették: Bornemissza vala a legelső, a ki az általános rettegés közepett a lázadás elfojtását megkísérlé. Sietve összegyűjtötte a királyi hadakat. Felhívására, Tomori is megjelent a táborában, és elég jókor jött, hogy az első ütközetben résztvehessen. Bornemissza ugyanis a Dunán átkelve, Száleres Ambrus ellen indult. A lovas előhad vezetését Tomorira bízta. Száleres értesülvén közeledtéről, megelőzte a támadást. A keresztesek vad szenvedélylyel rohanták meg Tomori csapatát; de nagy veszteséggel visszaverettek. Sokan elesetek és jutottak fogságra.

Bornemissza ekkor hírnököt küldött a lázadók táborába, kegyelem ígéretével fegyverletételre intve őket. És csakugyan egy részök békésen elvonult. De a többség engesztelhetetlen gyűlölet által vezettetve, új csatát követelt. Bornemissza ekkor könnyű lovasságát, Tomori vezérlete alatt, bocsátá rájuk; majd a sereg zömével maga is segítségére vonult. Teljes győzelmet aratott; a lázadók rendetlen futásban szétszóródtak. ¹⁾

A főváros ekként biztosítva lévén, Tomori Szapolyay Jánosnak vitt segítséget, a ki őt Lőrincz pap ellen küldé.

¹⁾ Tomori ezen kiváló szereplését Istvánffy elbeszéléséből tudjuk meg.

Váradon szervezte hadait. Innen felszólítást intézett a keresztesekhez, hogy tegyék le a fegyvert. Midőn pedig értesült, hogy sokan közülök elosontak, a Bihar város közelében levő tábornok megtámadta és szétszórta.¹⁾

Ezek után — habár a történeti emlékek nem szólnak róla — valószínű, hogy Zápolya Jánosnak Dózsa Györggyel Temesvár alatt vívott döntő harcában is jelentékeny része vala.

Nevezetes szolgálatainak jutalmául, eddig viselt hivatalaihoz a munkácsi vár parancsnokságát, és az erdélyi kamarák felügyelőjének jövedelmes tisztét nyerte.²⁾ Egyúttal a harczitérien kivívott sikerei az ország legjelesebb hadvezérének hírét szerzék meg neki.³⁾

Hadvezéri képességeit a törökök elleni harcokban kitűntetni, arra nem nyílt alkalma. Hálátlanabb szerep várakozott rá, a II. Lajos király uralkodása alatt elhatalmasodott pártküzdelmekben.

Azon viszony, melyben Bornemisszához állott, szoros kötélekkel kapcsolta az udvari párthoz, melylyel szemben a köznemesség, illetőleg a Zápolya-párt állott. A pártok mérkőzéseinek rendes színhelyéül az országgyűlések szolgáltak. Ezekre tehát

¹⁾ Tomori bihar-megyei hadjáratát Istvánffy nem említi. Részletesen meséli el az egykorú *Szerémi György* »Epistola de perdicione Hungarorum« című emlékiratában, (Wenzel G. kiadása. 68., 9. ll.) és megénekeli a szintén egykorú Stephanus Taurinus »Stauromachia«-jában. (Engel kiadása 180 l.)

²⁾ 1515. szeptember 5-én Szeben városához intézett levelében úgy írja magát alá Tomori, mint »Castellanus castrorum Munkach et Fogaras.« Munkács vára Geréb Péter nádornak magtalan halála által (1504.) szállott a koronára. Az 1514. LXXIII. tezik Munkácsot a korona javak közé sorolta, jövedelmeit a kir. konyha szükségleteire rendelte, és emiatt a budai tiszttartó (Bornemissza János) gondjaira bízta. — 1515. november 18-án Tomori Eperjes városához intézett levelében említi: »Tot sunt cure michi nunc nouiter, in negociis Camerarum Transsilvaniae impositae.«

³⁾ Giuliano Caprili, a ferrarai herceg budai ügyviselője 1521. július 29-én írja: »Potria essere questi Hungari fusseno gagliardi, ma invero non hanno Capitanei experti; et ipsi da lunga pace son fatti effeminati. Haveano uno Thomori Paolo grandhomo in arte militare.« (A modenai állami levéltárban.)

Tomorinak is meg kellett jelennie, hogy az udvar célzatait előmozdítsa, és azt szükség esetén megvédeni segítsen.¹⁾

Egy ily alkalommal, 1519. tavaszán, csakugyan nagy veszélyt háritott el a királyi udvartól.

Perényi Imre nádor 1519. február 5-én bekövetkezett halála után, utódjának megválasztása végett Szent-György napjára országgyűlés hirdettetett Budára.

Előre volt látható, hogy Zápolya János minden eszközt fel fog használni, mely őt a magas méltóság birtokába juttathatja. Ellenben az udvar el volt határozva, hogy megghiúsítja igyekezeit. A király, hogy esetleg az erőszakos támadás ne találja készületlenül, tetemes haderőt hívott össze Budára.²⁾

A Zápolya pártján álló köznemesség szokatlan nagy számban, fölfegyverkezve gyűlt egybe, és követelék, hogy a király és a főrendek, kik Budavárában tanácskoztak, mielőbb jelenjenek meg a Rákos mezején, és ott ejtessék meg a nádor-választás. Ellenben, az udvari párt tanácsára, II. Lajos felszólítá a köznemességet, hogy üléseit Budavárába helyezze át, és fegyvereit tegye le.

Ezen felhívás nagy felháborodást idézett elő a köznemesség tömegében, melylyel vezérei elhitették, hogy az urak ármányt forralnak ellene, és a királyt erőszakosan tartják vissza. Mintegy háromezeren rögtön Budavára alá vonúlva, itt fenyegető állást foglaltak el. Zajosan követelték, hogy az urak mielőbb jöjjenek körükbe, mert különben erőhatalommal fogják őket kivoncsolni. Majd ostrom alá vették a vár bezárt kapuit.

Az urakat rémület szállotta meg. De Tomori, kire Bornemissza a vár védelmét bízta volt, nem veszté el nyugalmát. Jól

¹⁾ 1518. augusztus 17-én Budáról Lulay János és Horváth Pál-hoz intézett leveléből következtetjük, hogy jelen volt a tolnai és bácsi gyűléseken. (A levél eredetije a szebeni levéltárban.)

²⁾ Károly münsterbergi herczeg 1519. ápril 14-én a lengyel királyhoz intézett előterjesztésében említi, hogy Lajos 1000 lovast rendelt Cseh- és Morvaországból Budára, és felkéri a lengyel királyt, hogy szintén küldjön egy csapatot. (Acta Tomicianae. V. 21. l.) Valószínű, hogy Magyarország minden részéből szintén összegyűltenek a királyhoz hű kapitányok, kik között Tomori volt az első.

tudta, hogy a tömeget semmi sem bátorítja fel inkább, mint az, ha látja, hogy erélytelen, habozó ellenféllel áll szemben. Szóba sem állott a háborgó köznemességgel. Néhány ágút süttetett el a levegőbe. Ez és a megnyitott kapu alatt megjelenő őrség kirohási készüllete határtalan zavart idézett elő az ostromlók sorai-ban, kik oly sietségben menekültek vissza, hogy többen a vár árkaiba hullottak.¹⁾

A köznemesség ezen kudarcz után, most már békésen viselte magát. Letette a fegyvert, és tiszteletteljesen fogadta a körében megjelenő királyt, míg Zápolya sietve elhagyta a várost. Mire Báthory István megválasztatott nádorrá.

Tomori ezóta az udvarnak valódi kegyencze lett. A német udvaroncok bízalmas viszonyba léptek vele.²⁾ És úgy látszik, a

¹⁾ Tomori ezen szerepléséről legelső az egykorú cseh történetíró Dubravius tesz említést: »Numerus major quam triumphum millium . . . spatium quod ante arcem patet strictis gladiis complent; . . . inflammatis, in portam arcis faciunt impetum, cui custos praepositus erat Paulus Tomori, miles strenuus, cum validissimo praesidio. Is, reserata audacter porta, oppositisque bombardis, complures de ponte in fossam proturbat; ceteros metu tormentorum longius submouet.« (Historia Bohem. I. XXXIII. p. 307.) Istvánfynál pedig olvassuk: »Nobilitas armata e campo ad urbem atque arcem venit . . . Sed a Paulo Tomoraeo qui arci praeerat, paratis ad explodendum in turbam tormentis, tandemque submotis, qui pontem insederant, ita rejecta est, ut complures in fossam praecipitarentur.« (L. VII. p. 53. l.) Engel, Szalay és Horváth Mihály — a chronológiával rendszeren meghasonlott *Brutus* által tévútra vezetettve — a Dubravius és Istvánffy által a nádorválasztás alkalmával történtek gyanánt elbeszélt részleteket, az 1516-ik évi szent György napján tartott országgyűlés idejére helyezik. — Dubravius és Istvánffy chronológiájának helyességét több egykorú tudósítás is bizonyítja. Így például Giuliano Caprili, a ferrarai ügynök, néhány nappal a történetek után, 1519. június 12-én, írja Budáról: „La Dieta per l'eleccion del Palatino era stata assai turbolenta, perche una gran parte de Nobili . . . erasi sollevata, e presele armi arrivasi contro il Castello . . . Il che visto quei del Castello presele armi essi pure, si spinsero fuori del ponte contro di loro e scaricando certi schioppi all'aria li posero in fuga.“

²⁾ Lajos király egyik udvarnoka, 1519. jul. 13-án Brandenburgi Györgyhöz intézett levelében írja, hogy ha létrejö Károly és Ferencz közt a béke, mindenütt ünnepélyeket fognak rendeztetni: »Zumal in Siebenbürgen . . . wel dann unser Thumer Paul würdet wissen auszrich-ten, dem ich es geschriben hab.« (A müncheni állami levéltárban.)

király jelentékeny ajándékokkal fejezte ki elismerését. Erre utal azon jelentékeny vagyon, melylyel rendelkezett. Egy évvel utóbb mikor ingóságait Pesten, Ládonyi Miklósnál letéteményezi, azok lajtsromában négy aranyos kupa, nyolcz ezüst tál, tizenkét ezüst tányér, tizenegy szőnyeg, tíz nyest és több más drága tárgy mellett, fel van említve négy ezer forint aranyban és másfélezer forint apró pénzben. Ez ama korban oly jelentékeny összeg volt, a melyet a királyi kincstár is nagy ritkán őrizett.¹⁾

Tomori már korábban, nyilvános pályájának kezdetén is felhasznált minden alkalmat, mely anyagi előnyöket kínált neki; az eszközök megválasztásában, miként kortársai — mondhatnók kivétel nélkül — ő sem lehetett tulságosan scrupulosus. Alig töltött egy évet a fogarasi várnagyi hivatalban, már is képes volt nemcsak családjának ősi birtokaira új királyi adományt eszközölni ki, de ezeket jelentékeny szerzeményekkel is gyarapítani. 1506. október 12-én, Thornallyay Jánossal szövetkezve, nagy üzletet kötött. Háromezer arany forinton megvásárolta serkei Lórántfy Tamás fiaitól ezeknek két birtokát, Abod és Boldva borsodmegyei falvakat; és mivel a Lorántfyak nem voltak képesek ezen birtokokat azonnal tényleg átadni, addig míg ez megtörténhetik, a borsod-megyei Kazincz falut és a pestmegyei szentfalvi birtokot engedték át zálogba.²⁾ 1510-ben Tomori megvásárolja Ambrusházi Márton özvegyétől ennek a borsod-megyei Damak helységben fekvő birtokát.³⁾ 1517-ben unokatestvérével Lőrincz-czel és Thornallyay Jakabbal, zálogjogon megszerzi Seleb és Felső-vadász borsod-megyei helységeket.⁴⁾

De Tomoriban a bírvágnál hihetőleg erősebben volt kifejlődve a nagyravágyás. Ezt pedig nem látta oly mérvben kielégítve, a mint szolgálatai után remélhető.

¹⁾ Az 1520. július 15-én kelt nagybecsű inventáriumot a Kisfaludy-család levéltárában őrzött eredetiből közlé Ráth Károly. Hazai Okmánytár. I. 404. l.

²⁾ Az erről szóló, a nádor előtt kiállított fassio az országos levéltárban.

³⁾ A Hanganási család 1510. november 24-én kelt protestatioja ezen eladás ellen, a jászai convent levéltárában.

⁴⁾ A jászai convent által végzett statutióról szóló jelentés ugyanott.

A nádor-választó országgyűlés befejezése után, vissza kellett mennie Erdélybe, fogarasi várába.¹⁾

A mellőztetés, és a tapasztalás, hogy a gyenge király előkelő hivatalokra oly férfiakat emel, kik érdemek és képességek tekintetében távol állottak tőle, méltán elégtelenséggel tölthetné el.²⁾

És ugyanakkor más természetű csapások súlya is nehezedett lelkére.

Családja és a Putnokiak között régi összeköttetés állott fenn. A Tomoriak egyik birtokát, a borsod-megyei Velezdet csak a Sajó választá el a gömör-megyei Putnoktól. Pál úr, mikor Erdélyből a királyi udvarhoz utazott, nem egyszer vette útját Velezd felé, és pihente ki itt fáradalmait.³⁾ Ilyen alkalommal ismerkedhetett meg a Putnoki-családban egy ifjú hajadonnal, a ki meghódítá a vitéz várnagy szívét, és kész volt kezét nyújtani neki. Az eljegyzés megtörtént. De rövid idővel a menyegző előtt, a halál elragadta őt. Tomori nem soká engedte át magát a fájdalomnak. Csakhamar egy gazdag özvegy kezét kérte meg. De ezt is, mielőtt oltárhoz vezethetné, ugyanaz a sors érte, mint az első jegyest. E második gyász mélyen megrendítette. Az egymásra következő csapásokban az ég intelmét vélte felismerni. Fogadást tett, hogy szerzetes rendbe lép.⁴⁾

De midőn könnyen lemondott a családi élet örömeiről, nagyobb áldozatot követelt volna tőle a válás a katonai pályá-

¹⁾ Ezt következtetjük a budai udvarnok levelének fentebb közlött soraiból.

²⁾ Ezt mint köztudomású tényt beszéli el Giuliano Caprili 1521. július 29-ik levelében: »Haveano uno Thomori Paolo, grand'homo in arte militare, ma vedendo ipso li honori et officii darse a li ignavi, et a petition d'un prete o dui: si fece frate.«

³⁾ Velezdről ír 1515. november 18-án levelet Eperjes városának, megjegyezvén: »Nunc sum in itinere versus Budam.«

⁴⁾ Ezeket csak *Istvánffy* elbeszéléséből tudjuk: »Quumque — így szól — nobilem in propinquo puellam Putnokianam . . . sibi ducendam despondisset, illaque ante nuptias immiti morte crepta esset; ad alterum praedivitis viduae matrimonium mentem applicuit. Verum, quum illa etiam, antequam coniungerentur, pari fato discessisset; . . . se perpetuo coelibem victurum et religionem quamquam ingressurum votis nuncupati professus est.«

tól, a harczias élettől. Fogadalmával tehát meg akarta egyeztetni leghőbb vágyát: hogy fegyverével a királynak és az országnak szolgálhasson. Erre kedvező alkalom nyílt a hős Beriszló Péter halálakor. (1520. május 20.) Ez ugyanis a veszprémi püspökség mellett, a *vránai perjelséget* is bírta, a rhodusi lovagrend egyik legdúsabb javadalmát, a melylyel a horvátországi véghelyek megoltalmazásának fontos feladata vala összekapcsolva.

Tomori joggal hihette, hogy több jogcíme ezen javadalomra senkinek sincs, mint neki. Lépéseket tett tehát, hogy azt elnyerje. De megelőzte őt a királyi udvar egyik étekfogója: Baráth Mátyás, a ki ígéretet vett II. Lajostól, hogy a perjelséget neki fogja adományozni. És csakugyan, Tomori mellőzésével, a jelentéktelen udvaroncز neveztetett ki vránai perjellé.¹⁾

¹⁾ Szintén *Istvánffy* írja, hogy az aurániai perjel halála után »eius dignitatem, quamquam singulari studio et maximis precibus contenderet, Ludovico consequi nequaquam potuit, quod eam Mathiae Barathio, dispensatori suo iam antea promissam, alteri nequaquam dari posse respondisset.«

IV.

Tomorit mélyen sértheté ezen eljárás.

Heves belső küzdelem után, elhatározá, hogy teljesen búcsút vesz a világtól, mely reá nézve oly termékeny vala csalódásokban, és egy szigorú szerzetesrend kolostorának magányába fog visszavonulni.¹⁾

Mint a ki valóban végkép búcsút vesz az élettől, elkészíté végrendeletét, melyben vagyonát rokonai között szétosztá.²⁾ Ő maga pedig az 1520-ik év második felében Ujlakra sietett, a szent Ferencz-rend ama zárdájába, melyet Capistránói Jánosnak ott őrzött teteme a vallásos és hazafiúi kegyelet kitünő szentélyévé avatott.³⁾

Az ujoncz-évet a palotai kolostorban töltötte, majd elől-

¹⁾ Ezen lelki harezát Tomori utóbb maga írja le, 1526. april 9-én a pápához intézett levelében. »Periculosos — úgy mond — huius seculi tumultus et dispendiosos eterne beatitudinis anfractus declinare concertans, tutiorem salutis optate semitam, non sine grandi multiplicique effrenate sensualitatis repugnantia, et rerum labilium uberiori applausu animum revocante,« lépett a szerzetbe. (Theiner. II. 667. l.)

²⁾ 1521. február 25-én Tomori Lajos, Kövér János és Baliti István nyugtatványt állítanak ki 3025 forintból, mely összeget Ládonyi Miklóstól, mint Tomori Pál végrendeleti hagyományát (qui per fratrem nostrum Paulum Thomory . . . fratribus suis testamentaliter ad diuidentenda legatierant) felvették. (Hazai Okmánytár. I. 405. l.)

³⁾ Szintén Istvánffy jegyzé fel, hogy Ujlakon lépett a szerzetbe. Mikor történt, ezt pontosan nem határozhatjuk meg. Annyi bizonyos, hogy jóval 1521. február 25-ike előtt, a mikor rokonai már osztozkodnak hagyatékán, és 1520. július 15-ike után, a mikor értéktárgyait Pesten elhelyezi. De nem sokkal ezen nap után, mert Guidoto jelentése szerint két és félesztendőt töltött kolostorban; már pedig 1523. elején már el kellett azt hagynia.

járói által Esztergomba küldetett, valószínűleg oly czélból, hogy ott a hittudományokban képezze ki magát.¹⁾

Míg ekként Tomori mind inkább megfeledezett múltjáról, és a jelent a jövőre, az örökkévalóságra való előkészület időszakának tekinté: honfitársai nem felejtették el őt és dicső tetteit.

Néhány hónappal kolostorba vonulása után, nagy veszély fenyegeté az országot. Az új szultán, II. Szulejmán háborút izent, és Nándor-Fehérvár megvívására tett előkészületet.

A kormány és a nemzet tétlenül, könnyelműen nézett a közeledő vész elé. Az áldozatkészség szellemét elfojtotta az egyéni önzés és a pártviszály. Rég kihalt azon dicső nemzedék, mely Mátyás iskolájában nevedve fel, diadalokkal írta tele a nemzeti történet lapjait. Most egyetlen-egy sem találkozott a főurak között, a kire az ország védelmének szervezését és intézését bízni lehetett

Ekkor némelyek — első sorban bizonyára Bornemissza — a kormány figyelmét *Tomorira* irányozták, a kihez felhívás intéztetett, hogy elhagyva a kolostort, álljon a hadak élére, a melyek hívatva leendnek a török sereg útját állani. De ő fogadalmaira utalt, és kijelenté, hogy elvonulva a világtól, a Megváltó szolgálatának kívánja szentelni életét.²⁾

Szulejmán augusztus 29-ikén megvívta az ország legjelentékenyebb véghelyét, Nándor-Fehérvárt. Ezen esemény megrendítő

¹⁾ A »Blasii de Zalka et Continuatorum Cronica fratrum minorum de observantia Provinciae Boznae et Hung.« czím alatt a gyula-fejérvári Batthyányi könyvtár egy kéziratot őriz, melyben fel van jegyezve: »Egregius Dominus Paulus de Thomor in festo conceptionis V. M. dum flucret annus 1522. intravit ad nostrum ordinem et in loco de Palota habitum religionis accepit.« Az évben tévedésnek kell lenni; mert kétségtelen, hogy Tomori 1521. elején már szerzetes volt. *Szerémi* emlékiratából tudjuk, hogy Tomori 1523-ban, mikor a rendet elhagyta, az esztergomi kolostorban tartózkodott.

²⁾ Hogy már Nándor-Fehérvár ostroma előtt intéztetett hozzá ily felhívás, Giuliano Caprili többször idézett (Budán 1521. július 29-én írt) jelentéséből tudjuk, a melyben kiemelve a hadak vezetésében jártas egyének hiányát, megjegyzi: »Thomori Paolo si fece frate. L'han voluto cavare, ma non lie stato ordine.«

hatása alatt, a rendek végre elszánták magokat a helyzet igényeinek megfelelő áldozatokra. Nemcsak jobbágyaikat, önmagokat is megadóztatták. Nagy zsoldos had szervezését határozták el, melynek vezetésére két főkapitányt kellett a királynak nevezni.

Az egyik főkapitányi tisztt természetsszerűen Zápolya János osztályrésze vala. A másikra a közvélemény Tomorit jelölé ki. A nemzeti párt hatalmas vezére mellett, mintegy az udvar jelöltje vala, a kiben a másik párt is legkönnyebben megnyugodott, mert azt hiheté, hogy Tomori elkeseredését a vránai perjelség betöltésénél történt mellőztetése miatt, a kolostor falai között sem feledé el.

Az ország rendei tehát egyhangúlag felkérték a királyt, hogy adományozza Tomorinak az üresedésben levő *kalocsai érsekséget*, melynek területe leginkább vala a török betörések veszélyének kitéve; minélfogva elnyerve ezen méltóságot, főpásztori kötelességei találkozónának főkapitányi hivatalával, a melynek betöltését érseki javadalma is megkönnyítheté.²⁾

Azonban Tomori ez alkalommal is vonakodott elfogadni a méltóságot, melynek fénye és felelőssége egyaránt visszaretenté a kolostori élet szegénységéhez szokott és egyedül saját lelki

²⁾ *Brodaries*, a mohácsi vész leírásában, írja: »Vacante postea Archiepiscopatu Colocensi, quum ea bona, amissa paulo ante Belgrado, non minus defensore quam sacrorum ministro indigere viderentur, postulatium fuit in publico Regni Conventu ab omnibus, ut Paulus e religione si exire abnueret, etiam vi et auctoritate summi Pontificis Romani extractus, illi ecclesiac, illosque locis ab hoste defendendis praeferretur.«
Habár ezen előadás némely részleteire nézve nem felel meg a tényeknek és a belső valószínűségnek, azt kétségtelenné teszi, hogy Tomori érsekké neveztetése, nem sokára Belgrád eleste után, tehát a legelső országgyűlésen jött szóba. *Katonai* (Historia Critica XIX. 415. l.) és után *Horváth M.* (Magy. Tört. III. 364. l.) úgy vélekednek, hogy az 1523. májusi országgyűlés sürgette Tomori kineveztetését. Ez azért sem lehetséges, mert ezen országgyűlés május 4-én tartotta meg első ülését, és június 2-án, mint látni fogjuk, Tomori tekintélyes haderő élén vonul a határokhoz. Négy hét alatt kellett volna a dispensationának Rómából megérkezni, Tomorinak hosszas ellenállás után a kolostort elhagyni, a sereget szervezni sat. De a döntő érv az, hogy a pápa — mint látni fogjuk — már 1523. február 4-én jóváhagyta Tomori érsekké neveztetését.

üdvösségén munkáló szerzetest. A király felszólítása, az urak kérelmei, atyai pártfogójának rábeszélése hatástalanok valának.¹⁾

Mindazáltal ezek nem mondtak le tervökről, melynek valósulásához oly nagy reményeket kapcsoltak. Jól tudták, hogy szerzetest, épen fogadalmi által, kényszeríteni is lehet szerzetének elhagyására, egyházi méltóságok elfogadására. A király tehát VI. Adorján pápához folyamodott, hogy Tomorit szerzetesi fogadalmaitól fölmentve, a kalocsai érsekség elfogadására utasítsa. És e célból igénybe vette *Medici* bíbornoknak, a későbbi VII. Kelemen pápának, közbenjárását is.²⁾

A pápa készséggel teljesíté e kívánságot. 1523. február 4-én helybenhagyta Tomori Pálnak kalocsai érsekké történt kineveztetését, és engedelmességi fogadalmára hivatkozva, meghagyta neki, hogy ezen méltóságot fogadja el.³⁾

¹⁾ *Brodarics* szerint »diu, multumque reluctatum, tandem voluntati regiae et regni parere coegerunt.« És *Tomori* maga is (1526. ápril 9-én) írja, hogy »nisi iurate professionis obedientiale vinculum . . . coegessit, . . . Regie Maiestatis et Regni procerum persuasivos impetus facile declinassem. Noveram siquidem officia huiusmodi absque conscientiae remorsu et animarum dispendio . . . exequi non posse.«

²⁾ Szerémi György beszéli, hogy a király külön követet küldött ez ügyben Rómába. Valószínűbb, hogy *Brodarics*, ki 1522. elején küldött mint követ Rómába és 1523. tavaszán is még ott tartózkodott, volt megbízva ezen ügygyel. Ezt valószínűvé teszi *Brodarics* 1522. szeptember 1-én Rómából II. Lajoshoz intézett levele, a melyben épen a *Medici* bíbornokkal folytatott tárgyalásokról is említést tesz (Eredetije az országos levéltárban.) — *Istvánffy* szerint pápai követ felhívására fogadta volna el *Tomori* a kalocsai érsekséget. (*Ludovicus adhibuitiam, quo magis obtemperaret Legati Pontificii auctoritate, Collegio Monachorum exemptum, Colocensi dignitate . . . honestavit.*« Utána, *Horváth M.* is azt írja, hogy *Tomori* »Kajotán bíbornok s pápai követ unszolásaira fogadta el az érseki méltóságot.« (III. 364. l.) De akkor, mikor (1522-ben) *Tomori*val a tárgyalások folytak, pápai követ nem volt Magyarországon. De *Vio Kajetán* csak 1523. augusztusban érkezett Budára; mikor *Tomori* már rég érsek volt. És maga *Tomori* is, idézett levélben, úgy adja elő a történeteket, hogy a király egyenesen Rómába fordult kérésével. »Egitque Sua Maiestas — úgy mond — Sanctitatis Vestrae (VII. Kelemen) favore et auxilio apud Summum Pontificem (VI. Adorján) Sanctitatis Vestrae praedecessorem.«

³⁾ *Wadding Annales Ordinis Minorum* című nagy munkájában (XVI. 178. l.) azok között, kik 1523-ban a Ferencz-rend tagjainak

Tomori lelkiismeretének aggályait a pápai rendelet sem nyugtatá meg teljesen; és attól tartott, hogy bűnös tettet követ el, midőn a kolostort elhagyja. Az 1523-iki év kora tavaszán meglátogató őt, esztergomi magányában, régi barátja Szerémi György, udvari káplány. Ez a kolostor kertjében találta, az ültetvényeknél elfoglalva. Tomori vendégét megpillantva, elveté a kapát, és szívélyesen üdvözlé, de egyúttal meg is dorgálta azért, hogy világi öltönyt visel. Szerémi mindjárt megragadta ezen alkalmat, hogy kellemesebb tárgyra vezesse a beszélgetést. »Bizony, bizony — mondá enyelegve — te sem fogod már soká viselni ezt a ruhát; mert mi ő felsége káplányai jól tudjuk, hogy atyaságod bácsi érsek lesz, és ő felsége, tanácsosai javaslatára, már írt Rómába a dispensáció végett.« De Tomori komolyan így szólott:

»György atya, nem olvastál-e annak a katonának esetéről, a ki a pápa által bizonyos fogadalmától feloldatott, és midőn halála után, lángtenger közepett jelent meg, egyik barátjának álmában, azon kérdésére, hogy miért emésztí a tűz, hisz a pápa dispensálta; azt felelé: igen ám, de Isten nem hagyta helyben a dispensációt, és kárhozatra vetette.«¹⁾

Mikor az apostoli iratok Rómából megérkezének, a szent atya parancsa előtt meg kellett hajolnia, (1523. május elején) és elhagyta a kolostort; de fájdalmas érzéssel, balsejtelmek között, határozta el magát e lépésre;²⁾ és nem szűnt meg ma-

sorából főpapi székekre emeltettek, megnevezi Tomorit is, kiemelvén, hogy február 4-én promoveáltatott. Nincs okunk kétségbevonni ezen dátum helyességét. Tomori, többször idézett levelében, maga is említi, hogy VI. Adorján (meghalt 1523. szeptember 14-én) emelte őt az érsekségre.

¹⁾ Ezt Szerémi beszéli el, az ő szokott zavart előadásában és rosz latinságával. Bár sok kósza hírt jegyezett fel emlékiratába, ezen elbeszélés hitelességét egyáltalán nem lehet kétségbevonni.

²⁾ Tomori, három évvel utóbb, így ír lelki állapotáról: »Sors adversa, quotidiani profectus emula et spiritualis profectionis inimica... Regi Hungariae... plura de me persuasit, quam aut virtus, quae in me prope nulla fuerat, pateretur, aut rerum gestarum sinceritas unquam prodidisset... Quique jam soli Christo Domino me militaturum devoveram, armis secularibus resumptis mundo compellerer militare... Noveram officia huiusmodi, conscientiae absque remorsu et animarum dispendio,

gát a szent-ferencz-rend tagjának tekinteni és nevezni ezen túl sem. ¹⁾

Híven megtartotta szerzetének szabályait, sőt ruháját is, melyet szándékosan a legdurvább posztóból készíttetett. És különös kegy gyanánt kérte ki, hogy két szerzetes állandó élet-társa és kísérője legyen. ²⁾

religionisque sacrae . . . sine displicentia atque despectu peragere et exequi non posse; prout rerum eventus, brevi tempore subsecutus, liquide declaravit.«

¹⁾ Rendszerint így czímezi magát irataiban: »Frater Paulus de Thomor, Ordinis minorum regularis observantiae, Ecclesiarum Colocensis et Bachiensis Archiepiscopus.«

²⁾ A »*Cronica Minorum*« egyik írója, a ki maga is egy ideig Tomori környezetében élt, így ír róla: »Habitum ordinis semper tulit, et contentus duobus fratribus observantiae regularis, sibi in socios per Provinciale Ministerium datus, et ita humiliter vixit, . . . cuius testis et ego ipse sum, qui cum sua Paternitate in confinibus dictis socius existens per annum et medium steti.« *Brodarics* is mondja, hogy »nihil de priore vitae austeritate, neque in cultu corporis, neque in ulla alia se remittens aut immutans.« És *Burgio* pápai nuntius 1526. február 2-án jelenti felöle: »E frate dedito a la religione . . . Mai potte far tanto, cum il Signor Bornemissa et Mgr Rmo Campegio, che vestisse lo habito suo di honesto panno; che sempre ha voluto portare la cappa del panno vilissimo, che porta lo piu vil frate di Ungaria.«

V.

Tomori, mikor az 1523-ik év tavaszán, a kolostor magányából újra a közélet mozgalmai közé lépett, válságos helyzetben találta hazáját.

A király épen ekkor tért volt vissza Csehországból. Közel két évre terjedő távolléte alatt, a zavar és rendetlenség nőttön nőtt. Ugyanakkor fenyegető hírek érkezének kelet felől. A moldvai és oláhországi vajdák, velencei ügynökök és ragúzai kereskedők, magyar kémek és török szökevények egybehangzólag jelenték, hogy a szultán súlyos adót vetett ki, hajóhadát szervezi, seregét szaporítja; mind oly czélból, hogy Magyarországra döntő csapást mérjen.¹⁾

A nemzetet nagy rettegés szállotta meg, a melyet szokatlán égitűnemények bajjóslatú megjelenése még fokozott.²⁾

Lajos király május 4-én megnyitotta a Budára összehívott országgyűlést. Beszédében a fenyegető veszélyekre irányozá a rendek figyelmét. Előadta, hogy egyfelől a császár, a német birodalom fejedelmei és Csehország rendei segítséget ígérnek; másfelől a lengyel király azt tanácsolja, hogy békét kössön a szultánnal, és közbenjárását ajánlja. A gyűlés válaszszon tehát béke és háború között; de ha elutasítja a békét, hozza meg haladéknélkül az áldozatokat, melyeket a háború követel.³⁾

¹⁾ *Orio* velencei követ 1523. ápril 10-iki jelentése Budáról. És Lajos királynak 1523. május 3-án a lengyel királyhoz intézett levele.

²⁾ *Orio* 1523. május 7-iki jelentése.

³⁾ Lajos király idézett levele, és Zsigmond király válasza Lajos követének előterjesztésére. (*Acta Tomiciana*. VI. 316. l.)

A fölvetett kérdés megoldásától az ország jövője függött. De a Zápolya-párt nem volt hajlandó tárgyalásába bocsátkozni. Sürgetősebb feladatnak tekinté, azon ürügy alatt, mintha az országban elhatalmasodott bajok okainak felderítésére és eltávolítására célozna, boszút állani a nádorválasztás alkalmával szenvedett kudarczért. Heyes vihart támasztott a vajda szerencsés versenytársa, Báthory nádor ellen. Több szónok azzal vádolta, hogy míg ő a helytartói tisztet viselte, hétszázezer forint folyt a kincstárba, és mégis csak 500 lovast tartott az ország védelmére; sőt azzal is gyanúsították, hogy a szultánnal titkos összeköttetésben áll, és török kémeket rejt házában; öccse pedig, az ő tudtával, hamis pénzt veret.

A köznemesség zajosan követelte, hogy a király foszssa meg a nádori méltóságtól, és kényszerítse az elsikkasztott közpénzek visszatérítésére; kijelentvén, hogy csak miután ez megtörtént, fog adót megszavazni.

A király bizonyára meg vala győződve arról, hogy az ország szerencsétlen helyzetének a nádor nem egyedüli és nem is fő oka; hogy az ellene emelt vádak részben túlzottak, részben alaptalanok; hogy igazságtalanul járna el, ha őt, a törvényes formák mellőzésével, a nádori méltóságtól megfosztaná. De kényszerhelyzetben volt. Az a hír, hogy a szultán Drinápolyból megindult, és az a bizonyosság, hogy ha az országgyűlés eredménytelenül oszlik szét, az országot nem lehet megmenteni: arra kényszeríté, hogy a nádort feláldozza ellenfelei boszúvágyának.

Kinyilatkoztatá, hogy Báthoryt a nádori méltóságról lete-szi, és hogy ezentúl személyesen fog kormányozni, magának tartva fenn a nádor hatásköréhez tartozó ügyek elintézését. Ekként ki-elégítette a köznemességet, de kijátszotta annak vezérét, a ki két-séggkívül arra számított, hogy a megüresedett méltóságot ő fogja elnyerni.¹⁾

¹⁾ Hazai történetiróinknak eddig nem volt tudomásuk arról, hogy Báthory kétszer vesztette el a nádori méltóságot: 1523-ban és az 1525-iki hatvani gyűlésen. — Az 1523-iki eseményekről *Orio* május 24-iki, *Massaro* október 5-iki jelentéseikből és Krziczki krakói püspök június 17-iki leveléből értesülünk. Az országgyűlés eloszlata-sa után Báthory a lengyel király közbenjárását vette igénybe, visszahelyeztetése

Ekkor azután megkezdődtek az ország védelmére vonatkozó tanácskozások.

Negro Tamás scardonai püspök, a pápa követe, buzdító beszédet intézett a rendekhez. Egyúttal figyelmeztetett őket, mennyire megszegyenítő a nemzetre, hogy sokan az urak közül dús kincsek birtokában vannak, és az ország javára semmit sem áldoznak. Ha elvész hazájok, — úgy mond — ők magok az okai. A keresztény hatalmak akkor vissza fogják hódítani az országot, de őket, kik méltatlanok arra, hogy azt kormányozzák, gyalázattal tetézve kiűzik.

Az erőteljes felszólalás nem maradt eredmény nélkül. A rendek visszautasították a békekötésre vonatkozó ajánlatot; a a hadviselésre jelentékeny adót szavaztak meg. Az urak pedig a magok részéről, tetemes mennyiségű aranyat és ezüstöt bocsátottak a király rendelkezésére, oly czélból, hogy zsoldosokat fogadjon, és azokat *Tomori* vezérlete alatt az ország határaihoz küldje. ¹⁾

Tomori ugyanis az országgyűlés tartama alatt az ország alsó részeinek *főkapitányává* neveztetett ki. ²⁾

Lelke egész hevével szentelé magát új hivatásának. A harcias szellem, a tábori élet és a csaták izgalmainak szeretete, mely évek hosszú során át lelkében mély gyökeret vert, és a melyet a szerzetes élet ki nem irthatott, újra felébredt; megszentelve, a földi érdekek és hiúságok salakjától megtisztult szellem magasabb kötelességérzete és fenkölt áldozatkészsége által. Fensőbb missió tudata hatotta át.

Azonnal, a mint a kolostort elhagyá, hozzá látott saját

érdekében. — És csakugyan, már néhány hónap múlva, a király ismét visszahelyezte őt.

¹⁾ *Orio* május 24 és *Massaro* október 7-iki jelentéseik. *Lajos* királynak 1524. február 1-én Bártfa városához intézett levele. (Wagner Diplom. Saras. 151. l.)

²⁾ *Orio* idézett jelentésében írja: »Era dato ordine di far gente et mandarle de mano in mano alle confini, dove li seria lo Archiepiscopo di Colocia.« És a *Verancsis*-féle krónika 1523-ra feljegyzí: »Ez esztendőben az kalocsai érsekséget Tomory Pálnak adták, öszveséggel az ország hadnagysággal, az egész alföldi kapitánsággal.« (Verancsics Munkái. II. 19. l.)

érseki bandériumjának és az országos költségen fogadott zsoldosok szervezéséhez és felszereléséhez.

Nem sok ideje volt a készületekre. Június első napján tudósítás érkezett Budára, hogy a bosniai és belgrádi basák betörést intéztek az ország területére, Pécs közeléig kalandoznak, harminczöt helységet dúltak fel, sok foglyot és gazdag zsákmányt ejtettek.

Ezen hír arra készítette Tomorit, hogy haladék nélkül az alsó Dunához siessen. Már másnap jelentékeny haderő élén, útra kelt. ¹⁾

Mindenütt, a merre elvonúlt, nagy hatást idézett elő megjelenése. Korábbi diadalainak híre, szerzetbe lépése, a rendek egyhangú óhajtására történt felemeltetése, varázsszal környezé nevét. És az egyszerű szerzetesi öltönyt viselő férfiú látása visszaidézé a lelkes Capistranói János emlékeztét. Az a hit, hogy erényei és hitbuzgalma a gondviselés különös támogatására tarthatnak igényt, hogy a haza szeretete és a kereszténység esküdt ellenségeinek gyűlölete lelkesíti, nem személyes vagy pártérdek vezet: bizalmat keltett minden körben, még ott is, hol az urak haszonlesése és kicsinyes versengése közöny honosult meg az ország ügye iránt.

Főpapok és főurak bandériumjaikat bízták vezérletére; harczedzett köznemesek siettek táborába.

Tomori hadainak egy részét a végvárakban helyezte el, és azok megerősítésére irányozta igyekezeteit. Ezen tevékenysége közepett, augusztus elején (1523.), hírét veszi, hogy Ferhát bosniai basa tizenötezernyi haddal átkelt a Száván, és itt hajóinak őrizetére hátrahagyván egy hadosztályt, a Szerémségbe nyomult.

Tomori azonnal felhívta a közel vidéken lakó urakat és hadnagyokat, hogy táborába siessenek. Csakhamar megjelentek ott Bárdy István, Bánffy Jakab, Bodó Ferencz, Bosnyák Tamás, Kállay János és mások. ²⁾

¹⁾ *Orio* június 2-án kelt jelentésében, illetőleg fennmaradt kivonatában olvassuk: »L' Archiepiscopo Colocense partiria in quel zorno per andar alli confini cum circa X. milla persone.« *Orio* a sereg létszáma iránt, valószínűleg tévedésben vala.

²⁾ Szerémi, a Veranesics-féle krónika és Istvánfi nevezik meg a

Tomori ekkor Batthyányi György pétervárad hadnagyot egy csapat élén szárazon, és Radics Bosicsot a Pétervárad alatt örködő sajkásokkal a Szávához küldé, hogy Ferhát hajóit elsüllyeszék, és az őrizetökre hagyott tábort szétverjék. Ő maga ugyanakkor mintegy 2000 gyaloggal és 1500 lovassal egyenesen a basa ellen indult.

A törökök ezalatt tűzzel-vassal dúlták a Szerémség termékeny földjeit, híres bortermő szőleiket és vagyonos falvait. De a nép nem nézte tétlenül szülőföldjének pusztulását. Több ezer földműves fegyvert ragadott, és Tomorihoz csatlakozott.

Az érsek augusztus 12-én állott szemben az ellenséggel. Oly erővel vetette magát rá, hogy az rövid elkeseredett küzdelem után, kétségbeesve futásban keresett menekülést. A véres csatában három ezer magyar esett el, köztük több hadnagy; de mellettük nyolczezer török teteme fődte a mezőt. A futamodókat folytonosan üzték a Száváig, a melyen megkisérlék átgázolni, de közel négyezeren a folyó medrében lelték sirjokat. Foglyot keveset ejtettek a győzők, alig háromszázat; de sok keresztény rabot szabadítottak meg, és az egész török tábort, roppant kincseivel, zsákmányul nyerték.

Tomori, hadnagyai legvitézebbikét, Bárdy Istvánt küldé a győzelem hírével Budavárába. Ez augusztus 15-én jelent meg az udvarnál, néhány török zászlót és nemes fajú lovakat mutatva be.

A király hála-istenítiszteletet rendelt el, és a hírnököket arany lánczczal s egyéb ajándékokkal jutalmazta.¹⁾

Tomorihoz csatlakozott hadnagyokat. Istvánfi azonban téved, mikor Bakics Pált is említi. Ez, mint látni fogjuk, később vándorolt hazánkba.

¹⁾ Tomori győzelme felől a leghitelesebb tudósítást *Orio* velencezi kövct, augusztus 15-én — tehát Bárdy megérkezése napján — és egy másik néhány nappal utóbb írt jelentésében kapjuk. (Sajnos, csak kivonatban maradtak fenn.) Ezeknek tartalmával megegyez *Massaro* október 5-iki jelentése, mely az ütközet napját is megemlíti. — *Szerémi* négy lapot tölt meg az ütközet leírásával, de csak jelentéktelen és mesészerű részleteket hoz fel. Téved az ütközet napjára nézve, mely szerinte 1522. nov. 8. szerda volt, (1522. nov. 8. szombatra esik.) Hasonlag téved, midőn írja, hogy Tomori nem vett részt a csatában »quia fecerat se ipsum egrotantem.« (a 108. l.) A Veranesics-féle krónika is írja, hogy »Tomory Pál akkoron igen beteg vót, oda nem mehetett, de azért ő népe ott vót

Az ország minden részében nagy lelkesedést keltett a diadal híre. Tomori a legünnepeltebb férfiú vala. Elhalmozták magasztalások- és szerencsekívánatokkal. De ő szerényen vitézeinek, hadnagyainak és első sorban a Mindenhatónak tulajdonítá a kivívott sikert. ¹⁾

És ezt csakugyan mások is inkább »csudának, mint emberi erővel kiküzdött eredménynek« mondták. ²⁾

Azonban az örvendetes esemény, a helyett, hogy felélesztené a tetterőt és ambiíót, elbizakodottságot szült. Azt kezdék hinni, hogy az ország meg van mentve, minden veszély el van hárítva. A kormány megvonta a hadak tartására szükséges összegeket. Az urak visszahívták banderiumjaikat. Tomori többek részéről az irigység és roszakarat nyilvánulását kényszerült tapasztalni. Ily körülmények között a győzelem értékesítésére, támadó fellépésre nem is gondolhatott. ³⁾

De azért nem csüggedett. Azon volt, hogy legalább a vég-helyeket lehetőleg jó karba helyezze.

Székhelye Péter-Várad volt. Innen bejárta a gondjaira bízott egész területet. September 20-án Zalankemen várában találjuk. ⁴⁾ December 14-én Futakon intézkedik a csörögi (a volt sajkás kerületben létező) vár átvétele iránt. ⁵⁾

Kiváló gondoskodásának tárgya vala: a fegyelem és rend helyreállítása a véghelyek hadaiban; mert a tekintély hiánya és

az hadban.« A velencei követek jelentéseiből kétségtelenül kitűnik, hogy Tomori személyesen vezényelt; *Istvánfy* előadásaiból is, a mely egyébkint szintén több részletet tartalmaz, mely nem felel meg a valóságnak.

¹⁾ Tomori 1523. september 20-án Derenchényi János borsodi főispánnak, válaszolva szerencsekívánataira, írja: »Successus felix alios cernunt milites et viros agiles. Meum orare Deum est tantummodo. Laudetur altissimus in omnibus hiis que bene successere.«

²⁾ *Orio* 1523. augusztus 15-ki jelentése.

³⁾ Tomori imént idézett levelében írja: »In prebendis meis priuatus sum, ratione quarum plures seruabam militantes. Itaque deinceps viribus meis propriis et hoc facere et seruare nequeo. Nam, uti percepi etiam preteriti felices successus non omnibus placuerunt.«

⁴⁾ Onnan írja fentebb idézett levelét.

⁵⁾ Tomori Pál elismervénye a vár átadásáról az országos levéltárban.

a zsold rendetlen kifizetéséből származó bajok következtében, a kihágások és erőszakos tettek napirenden voltak.

Tomori jól tudta, hogy a hadi műveletek sikerének első feltétele: a szoros fegyelem. Kérlelhetetlen szigorral őrködött fenntartása fölött, és sújtotta azokat, a kik az ellen vétettek. Tanúskodik erről igazságszolgáltatásának egyik ténye, mely rettentő példáulul szolgálhatott az országban.

Bárdy István, kit a szerémi ütközetben tett szolgálatai és a nyert kitüntetések elbízakodottá tevének, féktelensége által ismételve magára vonta a főkapitány neheztelését. Majd közfőlháborodást idézett elő, midőn Kalocsán a török rabok és a zsákmány árverezésénél, Ujlaki Lőrincz hadnagyával Bosnyák Tamással összeveszvén, kardot rántott, és annak koponyáját kettéhasította.

Bárdy menekült és elrejtőzött. De Ujlaky és több főúr, kiket gyalázó nyilatkozataival is felingerelt, sürgetően követelték megbüntetését. Tomori kinyomozta rejtekhelyét, Péter-Váradra vitette és itt lefejeztette.¹⁾

¹⁾ *Istvánfi* részletesen beszéli el ezen esetet és előzményeit. A *Vencsis*-féle krónika röviden írja: »Bárdy István megdúlá herczeg Lőrincznek három faluját, kiért őtet az Tomory érsek megfogatta és Péterváradján fejét neki vettette.« *Szerémi* pusztításait, Bosnyák megölését és sértő nyilatkozatait emeli ki. Szerinte a király és a királyné igen kedvelték, és Szakmári cancellár az elfogatási rendeletet a királylyal úgy íratta alá, hogy ez nem tudta mit ír alá. (115—7. ll.) *Istvánfi* szintén sejteti, hogy ármány is működött közre Bárdy esetében. »Non defuere — úgy mond — qui fortem virum ea calamitate indignum judicavere, nisi nimisa oris libertate et contumaci fastu omnium odium atque invdiam in se ipsum concitasset.« És *Báchy Ferencz* prépost a hatvani gyűléshez (1525.) intézett nyílt levelében határozottan vádat emel az urak ellen. »Cur Stephanus Bardy, cur Jacobus Banffy, viri et propugnatores vestri (a köznemességhez szól) fortissimi, cur Ladislaus Laky, nisi quod juste et libere locuti sunt, morte crudelissima a vestris principibus sunt enecati?« . . . Meglepő az, a mit *Orio* velencezi követ — 1524. február 20-án Velenczébe érkezett tudósításában olvasunk. Azt írja, hogy Tomori »amazo di sua mano quel Domino Stephano Istoch (?) etiam Capitano di Sente;« emiatt feloldozást kért a pápai követtől, de ez a pápához utasította. — Ezen részletet tartózkodással kell fogadni, mert az idézett írók, kik részletesen szólnak a Bárdy esetéről, azt nem említik. Más emléken sem találjuk nyomát.

Tomori előrelátta, hogy gyakran lesz kénytelen a büntető igazságszolgáltatás ily tényeit végrehajtani. És mivel ezek, meggyőződése szerint, egyházi állásával nem fértek össze, tekintettel a rendkívüli viszonyokra, melyek közé helyezve vala, VII. Kelemen pápához folyamodott azon kiváltságért, hogy a gonosztevőket kivégeztethesse; egyúttal azon engedményt is kérte, hogy a kíséretében levő papok és szerzetesek részt vehessenek a csatákban, anélkül, hogy az emberölés egyházi következményeit — az irregularitást — magokra vonnák.¹⁾

A pápa készséggel teljesíté ezen kérelmeit; és felmenté őt az érsekké neveztetése alkalmából fizetendő megerősítési díjaktól,²⁾ és 1524. február 20-án meleg hangon írt levélben fejezte ki iránta tiszteletét és elismerését.

»Lelkünknek — úgymond — kimondhatatlan örömet okozott azon értesítés, hogy mikor a török ellen küldendő sereg élére vezért keresének, Atyaságodra a vitézség, ajtatosság és katonai képzettség által kitűnő férfiúra irányult a figyelem, mivel irántad a katonák bizalmat táplálnak és tőled az ellenségek rettegnek. Dicsteljesen megfutott katonai pályáról a Szent-Ferencz rend kolostorába zárkóztál el, a Magasságbeli szolgálatának szentelve éltedet; majd királyod kérésére, onnan kiszóllíttatván, boldog emlékü elődünk VI. Adorján által a kalocsai egyház főpapjává, a király által pedig a hadsereg vezérévé nevezettél, hogy mint főpap, hived lelkeit üdvösen kormányozzad, mint hadvezér életöket a hitetlen ellenségtől megoltalmazad. . . . Az Úr, ki katonából szerzetessé, szerzetesből főpappá, főpapból hadvezerré tett, kegyelmességét bizonyítja be azzal, hogy mintegy saját családjából és iskolájából küldött híveinek vezetésére, ellenségeinek leküzdésére. Mi is, indíttatva azon szeretet által, melyet Magyarország iránt táplálunk, örvendezünk az Úrban, és hálát adunk jótéteményeiért. Egyúttal érzelmeink sugalmazását követve, nem mintha szükség volna rá, intünk, hogy ezentúl is, mint ekkorig,

¹⁾ A Cronica fratrum minorum előadása nyomán.

²⁾ *Campeggio* bíbornok 1525. február 8-iki jegyzékéből tudjuk ezt. Tomorinak csak a kisebb cancelláriai díjakat — összesen 1600 ducatot — kellett volna fizetni. Ennek elengedésére is folynak alkudozások.

a szent hit és hazád java iránt buzgólkodni meg ne szünjél. Többet, nagyobbat nem kívánhatunk. Most, mikor Isten a főpásztor és hadvezér kettős méltóságával diszített föl, méltó áhitattal és erényességgel kell végezned életedet, mely Istennek vala szentelve mindenkor. Mi részünkről, készséggel teljesítettük hozzánk intézett kérelmeidet. Erényeid mindig szemeink előtt fognak lebegni, és minden alkalmat meg fogunk ragadni arra, hogy állásod dízét emeljük. Tiszteletes és vitéz Testvér, az Úr áldjon, oltalmazzon és vezéreljen az ő szent nevének s hitének védelmére.« ¹⁾

¹⁾ *Katona. Historia Critica. XIX. 430. l.*

VI.

Míg a pápa áldásával és buzdító szavaival emelé Tomori lelkét; a pápa magyarországi követei tényleges szolgálatokkal támogatták őt feladatai megoldásában, és igyekeztek elhárítani azon akadályokat, melyek mindúntalan felmerültek.

Mialatt (1524-ben) a pártmozgalmak mind magasabb hullámokat vetettek, Tomori híven őrködött a gondjaira bízott határszéleken, és többször visszaverte az ellenséget, melynek rablócsapatai szüntelen háborgatták a határos vidékeket. ¹⁾

Azonban az elhatalmasodott pénzügyi zavarok az ő állását is mind nehezebbé tévék. Hadai részére a zsold kifizetését, a vég-helyek megerősítéséhez igényelt költséget hasztalan sürgeté. És így azon meggyőződésre kellett jutnia, hogy magára hagyatva, nem lehet képes feladatának megfelelni. Az 1525-ik év első napjaiban Budára utazott, a végből, hogy lemondását a főkapitányi hivatalról bejelentse.

Ez időben két pápai követ tartózkodott a királyi udvarnál. *Campeggio* bibornok, mit rendkívüli legátus és báró *Burgio Antal* a rendes nuntius. Mindketten kiváló buzgalommal karolták fel Magyarország megmentésének ügyét, jelentékeny szolgálato-

¹⁾ *Burgio* pápai követ 1524. augusztus 25-én jelenti Budáról: »Colocenso questi giomi, volendo passar Turchi ad depredar nel Regno, se lie opposto et have preso circa 10-o 12 di essi.« Az 1525-ik évi királyi számadások szerint, január 28-án ajándékot kap »Nicolaus Zkender belliductor Rmi D. Pauli Thomori . . . qui in conflictu Thurcorum anno superiori vulneratus est.« — (*Guidoto* 1524. december 14-ki jelentésében említi, hogy Tomori ez időtájt súlyos betegségből gyógyult fel.)

tettek a királynak és nemzetnek; főleg Burgio, a ki három évet töltött hazánkban és annyira megnyerte az urak rokonszenvét, hogy a siciliai származású diplomatát — miként Brodarics egyik levelében olvassuk — »valóságos magyarnak tekintették, mintha Siculia (székelyföld) és nem Sicilia volna a szülőföldje.« ¹⁾

Tomori mindenekelőtt a pápa követeivel közlé szándékát, és az ő jóváhagyásukat kérte ki. Ezek jól tudván, hogy az érsek visszavonulása kiszámíthatatlan veszteség volna a közügyre; elhatározásának megmászására birták őt. De egyúttal az udvarra is pressiót akartak gyakorolni, azon irányban, hogy Tomori a megfelelő támogatásban részesíttessék. Emiatt felhívták az érseket, hogy nyújtsa be lemondását, színleg ragaszkodjék ahhoz, és ne engedjen a király s az urak kérelmeinek. Előre látták, hogy ezek igénybe fogják venni az ő közbenjárásait, melyet majd csak azon feltétel alatt fognak felajánlani, ha a kormány Tomorinak megadja a véghegyek megoltalmazására szükséges eszközöket.

A terv teljesen sikerült. A kormányférfiak, miután Tomorit eredménytelenül ostromolták volt kérelmeikkel, Campeggio bíbornokhoz fordultak. Ez azonban kijelenté, hogy az ő véleménye szerint, Tomori kényszerítve volt a lemondásra, és ezt csak akkor veheti vissza, ha az udvar lehetővé teszi neki, hogy a véghegyeket megoltalmazhatja, és ne kelljen bizonyos veszedelemnek menni elébe. Erre megígérték, hogy az érseket el fogják látni a pénzösszeggel, a melyre szüksége van. ²⁾

És valóban szokatlan erőfeszítéssel igyekeztek teljesíteni ígéretöket. (1525.) Január 13-án egyezer, négy nap múlva pedig tizenegyezer forintot fizettek ki Tomorinak az 500 gyalog- és 300 lovasból álló péter-váradí őrség, továbbá 2400 forintot a péterváradí sajkások kielégítésére. ³⁾

¹⁾ 1524. augusztus 21-én a pápához intézett levélben: »Dominus Baro ita ab omnibus nostris amatur, ut eum non in illa Sicilia quae pars Italiae esse censetur, sed in ea quae pars Hungariae est . . . natum esse reputemus, ac pro vero et puro hungaro habeamus,« Theiner. II. 639. l.

²⁾ Campeggio 1525. január 5. és 22-iki jelentései.

³⁾ A királyi számadási könyv adatai.

De a király és az urak ugyanakkor a pápai legátustól is kértek segítséget. A bibornok kezei között jelentékeny pénzüsszeg volt, melyet VII. Kelemen Magyarország védelmének költségeire ajánlott föl. De Campeggio ismételve kijelenté, hogy azt csak akkor fogja a királynak rendelkezésére bocsátani, ha a magyar rendek is teljesítették köteleességeiket.

Most azt is hitték, hogy teljesen megfeleltek e föltételnek. Arra kérték tehát a bibornokot, hogy 1000 gyalogot fogadjon, és Tomori parancsnoksága alá helyezzen.

Campeggio a végső szükség esetére kívánta fentartani a gondjaira bízott pénzt; mindazáltal késznek nyilatkozott arra, hogy 300 gyalog eltartásának költségeit magára vállalja, és később, ha szükségesnek látandja, 300 lovaszt Péter-Váradra küldeni, Burgio vezérlete alatt, a ki hívatva leendő meggyőződést szerezni magának afelől, vajjon ott vannak-e az urak banderiumjai, és kellően teljesítik-e azok köteleességeiket. Tomorit is, kiközösítés terhe alatt, utasítá, hogy a táborában levő hadak létszámáról hű jelentéseket küldjön.

Campeggio azonnal lefizette a 300 »pápai gyalog« három havi zsoldját, mire ezeknek összetoborzására és felszerelésére megtörténtek az intézkedések. Ez alatt Tomori, felhasználva azon benső viszonyt, melyben a legatushoz állott, általa több rendbeli kérelmekkel fordult a szentszékhez.

A pápa felmentette volt őt az érsekké neveztetése alkalmával fizetendő díjaktól; csak a cancellariai kisebb illetékeket kellett volna fizetnie. De ezek is 1600 aranyra rúgtak. Neki pedig csak 800 ducátja volt. Ezt felajánlotta, kérvén, hogy azzal elégedjenek meg.

Továbbá azon javaslattal lépett fel, hogy egyház-megyéjében senki se bírasson két javadalmat; minden javadalmas köteles legyen egyháza mellett tartózkodni; a távollevőknek jövedelmei az ország védelmére fordíttassanak.

A királyi kincstárnok készpénz fejében nagy mennyiségű késeket adott neki át, melyeket legelőnyösebben a törököknek lehetett elárusítani. Mivel pedig egyházi büntetések terhe alatt tiltva volt fegyvereket a pogány ellenségnek árúba bocsátani, bár azok a kések fegyverszámba nem jöttek, lelkiismerete meg-

nyugtatósa végett, külön pápai felhatalmazást kért elárusításukra. Hasonlag engedélyt kért arra, hogy 20000 ducát erejéig sót adhasson el a törököknek, és magasabb árak elérése végett, mindenkit eltilthasson a sóüzlettől; a befolyó összeget az ország védelmére és foglyok kiváltására fogja fordítani. Végre azon kedvezményért folyamodott, hogy ütközet előtt, mindazokat, a kik el fognak esni, a teljes búcsú előnyeiben részesíthesse.¹⁾

Mig ekként Tomori valóban eget és földet megmozdított; a szerzetes vallásos buzgalma és az egykori sótiszt üzleti érdeke által sugalmazott összes segédforrásokat kimeríté: feléledő önbi-zalmának új táplálékot nyújtott egy meglepő tény.

Balibégtől, Belgrád hatalmas parancsnokától levelet kapott, a melyben értesíti, hogy tavasz nyíltával a szultán személyesen készül Magyarországra sereget vezetni. Említi egyuttal, hogy miként atyja elbeszéléséből értesült, Magyarországon él egy bizonyos Tomori Pál, a kihez közel rokonságban áll; azon kérést intézi tehát az érsekhez: vajjon ő-e az a Tomori?

Az érsek, a kinek a naiv hiszékenység egyik jellemző tulajdonsága vala, nagy örömmel fogadta a levelet, a melyből a leg-szélsőbb következtetéseket vonta le. Azt hitte, hogy Balibég el akar pártolni a szultántól, azért kíván vele közelebb érintkezésbe lépni. Tudta, hogy Balibégnek sok ellensége van a portán, a kik őt okozták Ferhát basa, a szultán rokonának haláláért, minél-fogva attól tarthat, hogy boszút fognak rajta állani. Természe-tesnek tartotta tehát, hogy a veszély elől menekülni akar. A rokonságra vonatkozó észrevételt sem ítélte légből kapottnak; mert az ő és Balibég ősei egyaránt Bosnyákországból származtak.

Tomori vérmes reményeiben az udvar is osztozott. »Nagy dolog volna — írja Campeggio — ha ezen az úton segítene Isten az országon!« A bibornok maga is buzdította Tomorit, hogy foly-tassa a levelezést, és ha őt Belgrád feladására pénzbeli ígéretek-kel lehetne rábírní, kész volt e célra fordítani a pápai segély-összeget. »Jobb célra — úgy mond — nem lehetne azt for-dítani!«

¹⁾ Campeggio 1525. február 8-iki jelentésében adja elő és hatha-tosan ajánlja Tomori kérelmeit.

Nem első, és nem utolsó csalódás. ¹⁾

Ezalatt január végén a 300 pápai gyalog készen állott az indulásra. Elszállításukra a kormány négy hajót vásárolt. ²⁾

És Tomori február 2-án útra kel a kis csapattal.

A pápai legátus budavári lakásának ablakából szemlélte indulásukat, míg a Duna partján egybegyűlt tömeg magasztaló kifejezésekkel halmozá el a pápát, a ki a végszükségben el nem hagyja az országot. ³⁾

Tomori újult buzgalommal szentelé magát feladatainak: erősíté a várakat, szervezé a hadakat, megakadályozá az ellenséges betöréseket. Sőt a magyar név régi varázsának visszaállítása végett, időnként támadó fellépést kísért meg. Egy alkalommal Belgrádig nyomult, itt több árúkkal terhelt hajókat részint elsüllyesztett, részint hatalmába ejtett, és tizenhárom előkelő fogollyal tért vissza. ⁴⁾

Azonban alig múlt el néhány hónap, ismét jelentkezni kezdett a szükség. Tomori követei sűrűn jártak Budán, pénzt és hadakat sürgetve. A péter-váradí sajkások, a zalankemeni, zimonyi s más őrségek szintén gyakran bocsátottak ugyanazon célból küldöttségeket az udvarhoz. A királyi kincstárnok csak ritkán és kis mértékben volt képes kielégíteni az igényeket. A mit könnyen meglehet érteni, tudva, hogy ekkortájt, a rákosi és hatvani mozgalmas országgyűlések idejében, a zavar tetőpontját érte el. ⁵⁾

Ily körülmények között, a véghelyeken állomásozó hadak lassanként oszlani kezdetek. És augusztus vége felé Tomori ismét azt a jelentést küldé, hogy a legnagyobb veszedelem van. ⁶⁾

¹⁾ Campeggio január 2-iki jelentése. — Tomori, úgy látszik, azal is dicsekedett, hogy hatalmában áll bármikor békét kötni a törökkel. *Guidoto* 1525. január 5-ikén kelt jelentésének kivonatában olvassuk: »Rdo Archiepiscopo (Colocense) accerta quella Maestá (Lajos) che volendo quel Regno pace cum Turchi, che lui l'ha nelle mano; et che il medesimo, el dicto Archiepiscopo, ha confirmado al Secretario nostro.«

²⁾ Az 1525-ik évi királyi számadási könyv-adata.

³⁾ Campeggio február 8-iki jelentése.

⁴⁾ Burgio 1525. augusztus 30-iki jelentése.

⁵⁾ Február 4. és július 1. között Tomorinak csak három izben küldöttek csekély összegeket, összesen 2200 forintot.

⁶⁾ Burgio 1525. augusztus 30-iki jelentése.

A pápai követek ekkor megjelentek a király előtt, és kijelentették, hogy mivel a kormány és az urak nem felelnek meg kötelezettségeiknek, ők sem fogják a pétervárad 300 gyalog részére a harmadik évnegyedi zsoldot. kifizetni. Mire a kincstárnok küldött Tomorinak pénzt, és a király ígérte, hogy hadait is szaporítani fogja. ¹⁾

¹⁾ A pápai követek ekkor megküldötték az 1800 ducátot. A második részletet april végén küldötték volt meg. — Campeggio april 26. és Burgio 1525. augusztus 30-iki jelentése.

VII.

Erre valóban sürgetően szüksége volt.

Szeptember második felében Belgrádon élénk mozgalom volt szemlélhető; nagyobb mérvű támadásra történtek előkészületek. Tomori titkárától — ki Bali beg foglya vala — értesítést kapott, hogy a törökök a renegáttá lett szent-demeteri bán vezetésével Péter-Váradot, vagy legalább Titelt és Száva-Szent-Demetert készülnek megvívni.

Tomori nem látta célszerűnek bevárni a támadást. Azonnal kivonult hadaival és szeptember 26-án Zalánkemennél foglalt állást, el lévén határozva, hogy megakadályozza a törökök átkelését. Innen futárokat küldött Budára, gyors segítséget sürgetve. A király rendeletet bocsátott az urakhoz és megyékhez, meghagyván, hogy bandériumjaikat rögtön küldjék Tomori táborába. A pápai nuntius pedig oda hatott, hogy a király halassza el Szlavóniába tervezett útját, és a hadakat, melyeknek őt kísérnie kellene, szintén Péterváradra küldje.¹⁾

Tomori hadereje jelentékenyen megsaporodott. De a törökök, hihetőleg ezen előkészületek hírére, felhagytak a támadás tervével. Mindazáltal Tomori, nehogy serege teljesen tétlenül vesztegeljen, egy részével, — október közepe táján — török területre tört be, és a Szabács alatt fekvő Kolics nevű városkáig nyomult, a melyet felgyújtott és prédára bocsátott. Mikor Belgrádból a segítség megérkezett, ő már szerencsésen visszatért volt táborába.²⁾

Ezalatt Balibég ismét érintkezésbe lépett Tomorival, azon ürügy alatt, hogy a foglyok kölcsönös kicserélése tárgyában egyesésre kíván vele lépni. Követe által egy nemes fajú lóval kedves-

¹⁾ Burgio 1525. október 2-iki jelentése.

²⁾ Burgio 1525. október 29-iki jelentése.

kedett neki, és értésére adta, hogy szeretne személyesen találkozni vele. Az érsek viszonzá az ajándékot, a biblia egy példányával. De a találkozás nem jött létre.

Nagyobb fontosságú és sikeresebb vala Tomori érintkezése *Bakics Pál* vajdával, egy előkelő thrácziai nemzetség fejével, a ki ajánlatot tett, hogy azon esetre, ha szíves fogadtatásra számíthat, családjával és hozzátartozóival, Magyarországra fog vándorolni. Tomori ajánlatára, a király biztosítá őt, hogy jószágokat fog neki adományozni. Mire, 1525. végén, Pál vajda, öt testvérével és családjáikkal, ötven lovas kíséretében, dús kincsekkel megrakodva, Magyarországra jött, a hol Lajos királytól előbb a laki uradalmat Somogyban, majd a Héderváriak rábavidéki birtokait nyerte adományul. Példáját Bolgár-, Bosnyák- és Szerb országok számos előkelő keresztény lakói készültk követni. ¹⁾

Bakics Pál megtelepedése öröndetes esemény vala. De lesújtó híreket hozott magával. Mint bizonyos tényt jelenté, hogy Szulejmán, a jövő év tavaszán, személyesen fog az országba jönni, és célja nem egyéb, mint Budavárát megostromolni. ²⁾

Ellenben a magyar urak, mivel Balibég előre híresztelt támadása elmaradt, azt hitték, hogy most már minden veszély el van hárítva; minélfogva november elején csapataikat visszahívták Tomori táborából. A pápai nuntius, ennek hallatára, azzal fenyegetődött, hogy ő is elhívja zsoldosait; mert nem engedheti, hogy azon esetre ha Péter-Várad elesik, ezt a pápai gyalogoknak tulajdoníthassák. ³⁾

Tomori pedig (1526.) január 12-én személyesen Budára jött, hogy lemondását újólag bejelentse. ⁴⁾

Azonban a pártviszályokba elmerült urakra és a könnyelműen szórakozásoknak élő királyi párra sem Tomori elhatározása, sem a szultán nagy kiterjedésű készülleteiről érkező hírek nem gyakoroltak mélyebb hatást. A nuntius jelentéseiben, a leg-sötétebb színekkel festi a helyzetet.

¹⁾ Burgio 1525. október 29., november 16. és 1526. jan. 14-iki jelentései.

²⁾ Burgio 1526. január 18-iki jelentése.

³⁾ Burgio 1525. november 16-iki jelentése.

⁴⁾ Burgio 1526. január 14-iki jelentése.

»Ezen ország — úgy mond — nem képes megvédeni magát, és az ellenség kényére van hagyva. . . . Ő felsége és az urak a vég-helyeken levő hadakat sem bírják fizetni. Mikép viselhetnének tehát háborút a törökök egész hatalma ellen?! A király gyakorta oly szükségben van, hogy asztalának szükségeit sem fedezheti. Az urak egyenetlenek, a nemesség pártokra van oszolva. De ha egyetértés honolna is közöttök, vajjon mit tehetnek hadi készületek nélkül? Legföljebb *egy* ütközetet vívhatnak. Ha ezt elvesztik, egy oly erősségek sincs, a melybe megvonúlhatnának, míg a külsegély megérkezik. És honnan várhatnak a külsegélyt? Németország, a hol egyébkint szintén egyenetlenség uralkodik, természetes ellensége a magyar nemzetnek. Lengyelország békét kötött a törökkel. Hadi dolgokban kevés jártasságom van. De azt mégis belátom, hogy nincs mód ezen ország megmentésére!« ¹⁾

Ily viszonyok között, újra és újra felmerült az a gondolat, hogy békekötés vagy fegyverszünet által kellene elhárítani a veszélyt. Ez ellen a pápa sem tett többé kifogást; a felelősséget a keresztény uralkodókra hárítva, a kiknek körében lelkesítő szózata viszhangra és áldozatkészségének példája követőkre nem talált. Zsigmond lengyel király egész befolyását felhasználta, hogy Lajost és tanácsosait a békekötés szükségességéről meggyőzze. Azonban a Rákoson és a hatvani mezőn egybegyűlt köznemesség harczias hangulata a kormánytanácsot arra kényszeríté, hogy a lengyel király ajánlatait visszaútasítsa. ²⁾

Mindazáltal Tomori, mikor 1526 elején az ellenállás lehetetlenségéről az udvart meggyőzé, úgy látszik, felhatalmazást nyert, hogy a békealkudozások megindítására az előkészítő lépéseket megtehesse. 1521 óta, egy török követ Budán őrizet alatt tartatott. Tomori ezzel titkon találkozott, és felhívta, írjon a portára és jelentse be a magyar udvar békés hajlandóságát.¹⁾

De ezen kísérlet eredménytelen maradt.

¹⁾ Burgio 1526. január 18-iki jelentése.

²⁾ Burgio 1525. augusztus 30. és 1526. január 18-iki jelentései: — Brodaries; Rómából 1525. július 4-én írt levele. Karnowski lengyel követ jelentése Budáról, 1525. július 23-án (Acta Tomicianae. VII, 278. és 304.)

Ugyanakkor Burgio, a pápai nuntius, más irányban törekedett az ország megmentését lehetővé tenni.

Martius 4-én megjelent a kormánytanácsnak, a király és királyné elnöklése alatt tartott ülésében. Bemutatta a pápa iratát, melyben előadja, hogy a keresztény hatalmakat újból felhívta Magyarország megsegítésére, és igéri, hogy úgy ő maga, mint a bibornoki collégium mindent meg fog tenni, a mi hatalmában áll. A levél felolvasása után, a nuntius a tanácsosokhoz fordult, intvén őket, hagyjanak fel viszályaikkal, lépjenek ki tétlenségökből, késedelem nélkül hozták meg az áldozatokat, melyeket hazájok java követel.

Meleg szavai mély benyomást tettek a hallgatókra. Töbбекnek szemeiben az elérzékenyülés könyei fénylettek. Az urak köszönetet mondtak a szent-atya buzgó gondoskodásaért, a követ nemes érdeklődéseért; kijelentvén, hogy ők is teljesíteni fogják kötelességöket.

Azonban csak az határoztatott, hogy a király követeket fog küldeni az európai hatalmakhoz; és a rendeket fel fogja hívni, hogy hadaikat martius 25-ig a véghelyekre küldjék.²⁾

És ezen utóbbi határozatnak sem volt foganatja. Tomori csak hiú ígéreteket tudott kieszközölni. Hadaí és sajkásai tizenegy hónap óta egy fillért sem kaptak. Követeléseí negyvenezer forintra emelkedtek. Biztatták, hogy mihelyt a Fuggerekkel az érczbányák bérleti szerződése létrejő, és a sószállitmány megérkezik, ki fogják elégíteni. Azonban a Fuggerek által előlegezendő 50000 forint nagy részben már előre mások által le volt foglalva. A sószállitmánynyal megrakott hajókat pedig útközben Zápolya János emberei letartóztatták.³⁾

Minthogy a zilált pénzügyi viszonyok képezték az ország bajainak egyik főforrását, azoknak orvoslása csak úgy volt remélhető, ha lelkiismeretes, ügyes és bizalmat keltő férfiú állíttatik a kincstár élére. Burgio, Bornemissza János és Brodarics István — az új cancellár — gyakorta tanakodtak arról, mit kellene ez irányban tenni, és arra a meggyőződésre jutottak, hogy a kiemelt

¹⁾ Burgio 1526. martius 5-iki jelentése.

²⁾ Burgio 1526. martius 5-iki jelentése.

³⁾ Burgio 1526. martius 27., 29., april 11-iki jelentései.

tulajdonokat senki sem bírja annyira, mint *Tomori*. Azon voltak tehát, hogy őt a kincstárnoki tiszt elvállalására bírók. És midőn rábeszéléseik hatástalanoknak bizonyultak, Brodarics a pápához fordult, azon kéréssel, parancsolná meg a kalocsai érseknek, hogy az újabb terhet is vállalja magára. ¹⁾

Ugyanekkor Tomori neve egy más combinációban is előfordult.

Bakocs Tamás és Estei Hippolit halála óta (1521), a bibornoki collegiumban Magyarország nem volt képviselve. II. Lajos emiatt 1524-ben lépéseket tett, hogy Szalkai László esztergomi érseknek a bibort megszerezze. Azonban a pápai nuntius informatiói a primás személye felől egyáltalán nem valának kedvezők. Elmondotta róla, hogy a közérdeket nem egyszer feláldozza magántekinteteknek; hogy lelkében erős gyökeret vert a kapzsiság; végre hogy az egész ország gyűlöli őt; minél fogva kitüntetése általános elégtelenséget keltene. ²⁾

A pápa ennek következtében oda utasította a nuntium, igyekezzék a királyt rábirni, hogy kívánságától álljon el. Ez sikerült is. ³⁾

Azonban VII. Kelemen pápa, midőn Szalkait méltatlannak ítélte a biborra, méltányosnak tartotta azt a kívánságot, hogy egy magyar főpap helyet nyerjen az egyház legfőbb tanácsában. Késznek nyilatkozott, akár a hőselkű Tomorit, akár a nagyműveltségű Brodaricsot bibornokká nevezni. De a nuntius nem helyeselé e szándékot, a melynek valósítása Szalkait nagy mértékben felingerelné, és így újabb bonyodalmakat támaszthatna. A két főpapra nézve, bár nagyrabecsülte őket, kifogásai valának. Brodarics ugyanis ekkor még csak prépost volt, s így a kellő tekintélyt és jövedelmet nélkülözé. Tomoriról a nuntius így nyilatkozik:

»A kalocsai érsek derék férfiú. Ha ő szentsége bibornokká nevezné ki őt, kétségkívül úgy Isten mint az emberek előtt kedves dolgot cselekednék. Mindazáltal, ha ő szentsége a végből

¹⁾ Brodaricsnak 1526. márczius 17-én kelt levele. Theinernél. II. 663. l.

²⁾ Burgio 1526. február 2-iki jelentése.

³⁾ Burgio 1526. február 2-iki jelentése.

akar valakit a bibornoki méltóságra emelni, hogy tekintélyét az ország javának előmozdítása érdekében emelje: e célt a kalocsai érseknél nem érné el. Ez ugyanis egyszerű ember, a ki alkalmasabb arra, hogy Balibeg cseleit, mint az udvari fondorlatokat a melyekben kevés jártassága van, felismerje. Maga jólelkű ember lévén, másoknak könnyen ad hitelt, és nem ritkán áldozatul esik oly cselszövényeknek, melyek a jónak külszínével lépnek föl. Továbbá meg van kötve szerzetesi fogadalmi által, minélfogva a bibornoki méltóságához tartozó fényt nem tudná és nem akarná kifejtetni. Ekkorig arra sem bírtam rávenni, bár Bornemissza úr és Campeggio bibornok is támogattak igyekezeteimben, hogy tisztességes posztóból készíttessen magának ruhát; a legszege nyebb barát sem visel durvább szövetet mint ő. Emellett mint bibornok, nem vezethetné a határok védelmét, így tehát elvonatnék a véghelyektől, a minek következtében az egész ország tönkremenne . . . Ha tehát az ország java lebeg ő szentsége szemei előtt, ne vonja el őt a véghelyektől; bár feldíszítve őt a biborral mindenki magasztalná a szent atyát, mert a kereszténység körül érdemeket szerzett, becsületes embert jutalmaz meg.«¹⁾

A nuntius teljesen át volt hatva attól a meggyőződéstől, hogy Tomori vagy Brodarics kineveztetése, úgy az ország és a szent szék érdekeire egyaránt káros következményeket vonna maga után. Emiatt ez ügyben, utasításait mellőzve, nem tett előterjesztést a királynak.

És VII. Kelemen elfogadta az ép oly hű mint mély belátású diplomata tanácsát. A magyar főpapok közül egyet sem nevezett ki bibornokká. És, hogy ezen mellőzés miatt a magyar király ne érezhesse magát sértve, a bibornoki collegium üres helyeinek betöltését elhalasztá.

Tomori hihetőleg semmit sem tudott ezen tárgyalások felől. Egyébkint a nagyravágyás annyira távol állott lelkétől, hogy ő most nem a biborról álmodott, hanem azon törte fejét, miként hagyhatná el érseki székét, és menekülhetne újra a kolostor magányába.²⁾

¹⁾ Burgio 1526. február 2-iki jelentése.

²⁾ Erről a harmadik közleményben szólunk.

VIII.

Az 1526-ik év elején Tomori két hónapot töltött Budavárban. Azon fáradozott, hogy a királyt és az urakat, tétlenségekkel felriasztva, oly intézkedésekre bírja, melyeket a törökök részéről fenyegető veszély elhárítása igényel vala. De erőfeszítéseit nem jutalmazá siker. Lemondva tehát egyéb terveiről, arra kellett szorítkoznia, hogy legalább *Péter-Váradot* erősítse meg és szerezze föl kitelhetőleg. Ezirányban buzgón támogatá őt a pápai nuntius, a ki 1600 forintot adott neki át, hogy kétszáz huszárt fogadhasson; továbbá ígérte, hogy kétszáz gyalogot fog számára toborzani, és a kormány által a múlt évben megrendelt ötven sajkát ki fogja váltani. Ugyanakkor azt ajánlotta a pápának, hogy a Magyarországra küldött egész segélyösszeget (50,000 arany forintot) Pétervárado megerősítésére engedje fordíttatni; mert ily módon — úgy mond — »az ország legfontosabb végváráról és legérdemesebb emberéről gondoskodnék.«¹⁾

Tomori, hogy neheztelését és elégtelenségét az udvarral éreztesse, (mártius második felében) éjnek idején, a nélkül, hogy búcsút vett volna, távozott el Budáról.

Érseki székhelyén óhajtván a közeledő husvéti ünnepeket megülni, néhány napra Kalocsán megállapodott. Itt megdöbbenő hírek érkezének hozzá. Több végvár kapitánya beküldé lemondását. A péter-várad sajkások, mivel hónapok óta eredmény nélkül sürgeték zsoldjuk kifizetését, szétozslának.

A főpap lelkét kétségbeesés szállotta meg. A felelősség súlyától, mely reá nehezedett, visszarettent, és mielőbb szabadulni vágyott.

¹⁾ *Burgio* 1526. martius 27. és 29-iki jelentései.

A nuntiushoz írt levelében kijelenté, hogy »üres kézzel, készületlenül« nem mehet a véghelyekre, a melyeknek megoltalmazása erejét felülmúlja; nem teheti ki magát hitelezői zaklatásainak, a kiket nem képes kielégíteni; és attól is tart, hogy tehetetlenségét elárúlva, az ellenséget még inkább felbátorítaná a támadásra.

El volt tehát határozva, hogy a főkapitányi tiszttel többé át nem veszi, és lemondását bejelenté a királynak. Sőt azzal a gondolattal foglalkozott, hogy érseki méltóságától is megváljék.¹⁾

És valóban, ezen szándéka néhány nappal utóbb határozattá érlelődött, melyet egyenesen a pápának hozott tudomására.

»Nem ismeretlen Szentséged előtt — így ír levelében —, hogy a világ veszélyes mozgalmait és örök boldogságunkat fenyegető szirteit kikerülendő, a hőn óhajtott örök üdvösség biztos útjára léptem. Leküzdve, Isten segélyével, az érzékek lázongását és a mulandó élet csábjait, a Szent-Ferencz-rend igája alá bocsátám és a szerzetes életnek szentelém magamat. Azon reménység kecsegtetett, hogy az alázatosság szellemével és gyakori fohászokkal sikerülnöm fog az irgalom atyjától leesdeni az ég kegyelmeit. Azonban szerencsétlenségemre, a tökélyesbülés és lelki előmenetel irigy ellensége, Magyarország felséges királyának felőlem oly kedvező véleményt sugalmazott, a melyet csekély képességeim és viselt dolgaim nem igazolhattak. . . . Akaratom ellenére, leemeltek rólam a szerzetes élet mindenekfelett könnyű és édes terhét.

»Ennek következtében, miután már az Udvözítő szolgálatának éltem volt, most újra világi fegyverekkel kellett hadakoznom. Szívesen hártottam volna el a királyi felség és az ország főrendeinek sürgető felszólításait; mert jól tudtam, hogy lelkiismeretem furdalásai, üdvösségem kockáztatása, dajkám gyanánt kedvelt szerzetem sérelme nélkül be nem tölthetem a felajánlott tiszttel. Azonban elfogadására kényszerített a szent szék parancsa, az engedelmesség esküje, melylyel a pápa irányában le vagyok kötve. Az események folyama rövid idő alatt igazolta félelmemet.

¹⁾ Tomori levele Burgiohoz. 1526. martias 27. Theinernél. II. 666. l. És Burgio 1526. martius 29-iki jelentése.

És habár kettős hivatalom sikeres betöltésére, Szentséged kiváló kegyelmekkel, jogok- és kiváltságokkal halmozott el, — a mikért örök hálámat és élethossziglani szolgálatomat ajánlom fel — ; habár továbbá a mindenfelől környező külső és belső veszélyeket ekkorig Szentséged segítsége és a keresztény hívek imái elhárították: attól kell tartanom, hogy ezentúl személyemre, családomra, szerzetemre gyalázatot, az egész kereszténységre romlást hoznék. Tehetetlenségem tudatában és a kellő erőt nélkülözve, a katonai szolgálatra alkalmatlannak, mintegy béna embernek érzem magamat.

»Ezen, egykor dicső, hatalmas és erős, most pedig az ellenségek folytonos dúlásai következtében, a romlás szélére jutott ország megvédelmezésére nékem elegendő erőm és vagyonom nincs. Nehogy tehát ma-holnap kevés érdemmel és sok bűnnel kelljen az örökkévalóságba költöznöm, Szentséged lábaihoz borúlok, és az Üdvözítő szent sebeire kérem, tetézzé rám halmozott kegyeit, jótéteményeit azzal, hogy, az érseki hivataltól felmentve, engedjen visszatérni szerzetem körébe, a hol kipótolva hanyagságom mulasztásait, rövid életem hátralevő napjait imádságban és elmélkedésben tölthetem.« ¹⁾

Tomori mindjárt azon férfit is kijelölte, a kit utódjának öhajtott, és úgy az érseki méltóság, mint a főkapitányi hivatal betöltésére egyaránt alkalmasnak ítelt: *Czibak Imrét*, ki oldala mellett, a lázadó székelyek s a törökök ellen viselt hadjáratokban kitüntette magát; egykor szintén fogadalmat tett, hogy a Szent-Ferencz szerzetébe lép, s most épen az egyházi rendeket készült felvenni. ²⁾

Azonban Tomori kettős lemondása, habár kétségkívül érett megfontolás eredménye vala, sem Budán, sem Rómában nem vétetett hivatalos tárgyalás alá. Mert a pápához intézett levelének

¹⁾ Az april 9-én kelt levél Theinernél. II. 667. l.

²⁾ Czibak az időtjárt folyamodik a pápához, hogy fogadalmától mentse fel; heves főfájása, mely időnként tíz napon át sem engedi aludni, alkalmatlanná teszi a kolostori életre; egyébként hajlandónak nyilatkozik felvenni a papi rendeket. A nuntius, midőn Czibak kérvényéről jelentést tesz, megjegyzi: »Colocense fa pensiero, si lassa lo Arcivescorado e Capitanato, di metter costui (Czibak) in loco suo.«

megírása után alig múlt el három nap: új fordulat áll be elhaharban tározásában.

Ápril 12-én tudósítást kapott, hogy a szultán már megindult Magyarország ellen, és parancsára Nándor-Fehérvár közelénagy haderő gyülekezik.

A veszély közelsége elfeledteté csalódásait és elhagyottságát, lemondási szándékát és a kolostor nyugalma utáni vágyát. A jövőnek képe bizonyára sötét színekben jelent meg lelke előtt; de mikor az ellenség az ország határaihoz közeledett, akkor vonulni vissza: a vitéz katona szemében gyávaságnak, a buzgó főpap előtt a legszentebb kötelesség elleni vétségnek látszott.

Egy napot sem késve, Budára sietett. Ápril 13-án éjjel tájban érkezett meg; másnap korán reggel felkereste a pápai nuntius, és néhány órával később, mindketten útban voltak Esztergom felé, a hol Lajos király a primás vendége vala.

Itt megindultak a tanácskozások. Tomori késznek nyilatkozott Péter-Váradot felszerelni, és ha a szultán ostrom alá veszi, addig védelmezni, míg a Szent-György napjára egybehívott országgyűlés az ország megmentése érdekében intézkedhetik. A nuntius 500 gyalogot és több ágyút ajánlott fel neki. Szalkai érsek ígérte, hogy az országgyűlés befejezése után, összes hadait Péterváradra küldendi. A király is kijelenté, hogy jelentékeny összeget fog Tomorinak rendelkezésére bocsátani; és csakugyan, a Fuggerektől kapott ötvenezer forintnyi előlegből, húszezer forintot, valamint 4—5000 forint értékű posztót adatott neki át.

A nuntius által fogadott gyalogok rövid idő alatt fel voltak szerelve. És azok élén, Tomori, ápril 25-én Péter-Váradra indult.¹⁾

Az országgyűlés néhány nappal utóbb megnyitott. De a pártok elkeseredett küzdelmeinek színhelyévé lett. A köznemesség súlyos vereséget szenvedett; Verbőczy, a Hatvanban megválasztott nádor, száműzetett. Ily körülmények között, az ország védelmének ügye kevésbé bírta fölkelteni a rendek érdeklődését, és csak az utolsó napokban került szőnyegre. A király felhatalmaztatta, hogy közfelkelést rendeljen; a jobbágyok ötödrészét, sőt

¹⁾ Burgio ápril 18. és 25-iki jelentései.

végso szükség esetén azokat fejenként zászló alá szólíthassa. Együttal minden telek után félforintnyi adó szavaztatott meg.

Mint egyébkor, most is papíron maradtak a végzések. A hadjáratra sehol sem történt készület. A kincstár üresen maradt: a legsürgősebb kiadásokat a kincstárnok magán pénztárából fedezte.

Ekkor, május 20-án, Rómából futár érkezett, több pápai iratot hozva magával. VII. Kelemen értesíté a királyt, hogy számára huszonöt ezer aranyat indított útnak, és felhatalmazza, hogy az ország védelmének céljaira, az egyházi javadalmakat megadóztathassa, sőt az egyházi javakat eladhassa.

VII. Kelemen egyttal keresztes hadjáratot hirdetett a törökök ellen. És míg búcsút engedélyez mindazoknak, kik a kereszt jele alatt hadakozni fognak: az egyházi büntetések alkalmazását rendeli el azok ellen, a kik »önzésük által elvakíttatva«, kötelességeket nem teljesítik.

A keresztes hadak vezéréül *Tomorit* jelölte ki, őt a »római egyház kapitánya« címével és kiváltságaival ruházta fel. »Tudjuk — írja róla a nuntiusnak — hogy nagy jártassága van a törökök elleni háboru viselésében, azokat több ízben elűzte az ország határaitól, és súlyos csapásokat mért rájuk. Hiszszük, hogy mint a szent szék és az egyház kapitánya, az Úr jobbjának oltalma alatt, mindeneket szerencsésen fog elintézni . . . Apostoli hatalmunknál fogva rendeljük tehát, hogy Pál érseket, a törökök gyálázatos népe ellen, azon országban indítandó hadjárat vezetésére, a szent-szék és a római egyház főkapitányának nyilvánítsad és kinevezzed; neki, a mennyiben jónak látod, valamelyik székesegyházban, kath. főpap által, ünnepélyes szent mise alatt megszentelendő zászlót, mely a kereszt jele mellett, az apostoli kulcsokat és a mi czimerünket viselje, a mi nevünkben átadj; hogy azt, mint egykor Konstantin császár, oly szerencsével lobogtassa a törökök ellen. Figyelmeztetni fogod Pál érseket, hogy a magyar nemzet minden időben félelmetes vala a törökökre nézve, és ezek fölött számtalanszor diadalmaskodott. Inteni fogod, hogy a vezérlete alatt álló katonák veres keresztet tűzzenek öltönyükre; a mely jelvény látása a hitetleneket rettegéssel, Krisztus híveit pedig bizalommal fogja eltölteni. A Megváltó, a ki a kereszt oltá-

rán drága vérét ontotta a mi üdvösségünkért, nem fogja engedni, hogy a kereszt ellenségei diadalmaskodjanak. Mi, a magunk részéről, szünet nélkül fogunk imáinkkal, a kapitányért és katonáiért, a Magasságbelihez esdekelnünk.¹⁾

A pápai iratokat, május 24-én mutatta be a nuntius, a ki ez alkalommal felkérte a királyt, hogy mielőbb személyesen szálljon táborba; az urakat pedig buzdította, hogy vagyonuk harmadrészét ajánlják fel a háború költségeire.

Hosszas tanácskozás után, a cancellár kinyilatkoztatá, hogy ő felsége, mihelyt a szükség követeli, a sereg élére fog állani, és el van tökéelve győzni vagy dicsteljes halállal kimúlni; az urak pedig egész vagyonukat készek feláldozni, és összes jobbágyaikat fel fogják fegyverezni.²⁾

A keresztes hadjárat hirdetésére nem történtek intézkedések. Az 1514-iki események élénk emlékezetben valának még; a viszonyok most sem látszottak kedvezőknek újabb kísérletre.

¹⁾ Dátum nélküli példánya közzé van téve Acta Tomiciana. VI. 349. l. Ugyanott ki van adva a többi pápai irat is, melyek ez alkalommal érkeztek, és mind Burgióhoz vannak címezve. (Az Acta Tomiciana szerkesztői tévedésből osztályozták ezeket az 1523-ik év iratai közé. Ez évben Burgió még nem volt Magyarországon, és a pápai iratok kibocsátása nem lett volna indokolva. Burgió május 24-iki jelentésében szól azok megérkezéséről.)

²⁾ Burgió május 24-iki jelentése.

IX.

Tomori ez alatt Péter-Váradról éber figyelemmel kísérte a törökök mozgalmait. Összeköttetései voltak Magyarország egykori melléktartományainak számos keresztény lakójával, a kik tudósításokkal látták el. Maga is gyakran küldött kémeket a Száva túlsó partjára. A híreket, melyeket kapott, — rendszerint válogatás és bírálat nélkül — közölni szokta az udvarral.

Május elején megerősíté a szultán megindulásáról és közeledéséről korábban jelentett híreket. Előadta, hogy a határszéli vidékek lakóit rémület szállotta meg, annyira, hogy menekülni kezdenek. Megemlíti, hogy csekély hadereje miatt szemrehányásokat és gúnyos nyilatkozatokat kell hallania. Bakics Pál mondá, hogy a szultán táborában tevehajtó van annyi, a mennyi fegyverest a magyar hadsereg számít. »De jól tudom — jegyzi meg az érsek — hogy az udvarnál azt fogják mondani: mindez csak barát-hír. Pedig én igazat írok.«¹⁾

Néhány hét múlva, három török szökevényt küldött Budára. Azok beszélték, hogy a szultán 300.000 embert vezet, és nyílt csatában akar megmérkőzni a magyar királylyal.²⁾

Tomori másfelől azon volt, hogy bizalmat, bátorságot öntsön a király lelkébe. Közlé vele, hogy kémjeinek jelentései szerint, a szultán Ródusz ostrománál, »seregének virágát« elveszté, és most katonái nagyrészt fiatal, gyakorlatlan ujonczok. Majd azt jelenté, hogy a szultán, mielőtt az ország szívébe nyomúl, Szalankemennél erősséget fog építeni. »Adja Isten — jegyzi meg erre — hogy ez

¹⁾ Tomori levelének dátum nélküli másolatát a nuntius május 9-ik jelentéséhez mellékelí. (Kiadatlan. A vatikáni titkos levéltárban. Tomori kiadatlan levelei a »Történelmi Tár« 1882-ik évi első füzetében bocsátatnak közre.)

²⁾ Burgió május 30-iki jelentése.

a gondolat gyökeret verjen a szultán fejében; ily módon időt nyernénk.«¹⁾

Azonban úgy a vész hírek, mint a megnyugtató tudósítások a kormány élén álló urakra nem gyakorolták a várt hatást. Az ígéretek, melyeket a pápai követ előtt tevének, üres szólamok maradtak. A kincstár állapota oly szomorú vala, hogy néha a futárok utiköltségét sem volt képes fedezni, és a nuntiusnak kellett azt előlegezni.²⁾

Június másodikán, Lajos magához hívatta a magyar urakat és az udvaránál tartózkodó külföldi követeket. Előterjeszté, hogy ő szívesen szállana táborba, de banderiumját nem állíthatja ki; harmincezer forintra van szüksége, s nem tudja, honnan vegye. Tanácsot és segítséget kért.

Erre a pápai nuntius vette át a szót »Mi — úgymond — idegen követek, nem vagyunk arra hivatva, hogy tanácsot adjunk felségednek; de segítségére lenni kötelességünk. Felséged szükségei felől jelentést tettünk uralkodóinknak, a kik meg fogják tenni a mivel tartoznak. A mi engem illet, a magyar urak mindig úgy tekintettek, mintha honfitársuk, magyar ember volnék. Emiatt talán nem követek el illetlenséget, ha tanácscsal is szolgálak Felségednek. A hadjáratra szükséges pénzösszeg beszerzésére csak egy mód van: az urak önmagokat adóztassák meg. És ime, hogy jó példát mutassak, ötszáz aranyat vetek ki magamra. Ha még ötvenkilenczen találkoznak, a kik ilyen áldozatra készek, együtt lesz az összeg, melyre Felségednek szüksége van.«

A nemes nyilatkozat mély hatást látszott a jelenlevőkre gyakorolni. Szalkai László, a primás, rögtön tizennyolcezer forintot ajánlott fel a királynak, és kijelenté, hogy 1400 fegyveres élén fog táborba szállani. Utána a többiek is megtették ajánlataikat. És abban történt megállapodás, hogy a király közfelkelést hirdet, és július 2-án Tolnárról személyesen vezeti az ország haderejét a szultán ellen.³⁾

A tanácskozmány emelkedett hangulatban oszlott szét. Az

¹⁾ Burgió idézett május 30-iki jelentése.

²⁾ Burgió június 5-iki jelentése.

³⁾ Burgió június 5-iki jelentése.

urak elszéledtek, hogy banderiumjaikat szervezzék, jobbagyaikat felfegyverezzék.

A királyi kincstárba ekkor befolyt néhány ezer forint. És lehetővé vált, 1575 forint részletfizetéssel, a szétment péterváradi sajkásokat rábírní, hogy állomásukra visszatérjenek. Azonban csakhamar ismét jelentkezni kezdettek a megszokott bajok. Június elején Tomori küldöttét, a ki ura elmaradt fizetését jött sürgetni, több napig váratták, míg kielégítheték. Azon kívánságát, hogy az egészen ellahyott titeli és újlaki várakba őrség helyezzessék, épen nem tudták teljesíteni. A nuntíust kellett igénybevenni; és ez 300 gyalogot bocsátott le Újlakra. ¹⁾

A király ekkor végső szükségben, a pápától nyert felhatalmazással élve, elrendelte, hogy az egyházak arany és ezüst szerei, fele részben, pénzzé veretvén, a véghelyek ellátására és a királyi bandérium költségeire fordíttassanak. Ezen rendelet fogatosítása sok nehézséggel járt, számos visszaélésre adott alkalmat, és a kincstárt zavarteljes állapotából már nem segíthette ki.

Tomori nem helyeselte, hogy az udvar ezen rendszabályhoz nyúlt. És mikor értesült, hogy a kapitányoknak, pénz helyett, egyházi szereket küldenek: ő kijelenté, hogy neki ne küldjenek ilyeneket. »Nem tudná — úgy mond — értekesíteni azokat, mert pénzverőkkel nem rendelkezik, és nincs a kinek elzalogosítsa. Lelkiismerete is tiltja, hogy azokat elfogadja.« ²⁾

Tomori e szerint folytonosan a legnagyobb szükséggel küzdött. Emellett úgy szólván egészen magára volt hagyatva. Az alvidék megyéi és urai egyáltalán nem siettek hozzá csatlakozni.

Pedig ő rá volt bízva azon fontos feladat, hogy az ellenséget az ország határainál feltartóztassa. Előre lévén látható, hogy Péterváradot a szultán ostrom alá fogja venni, az udvar nem akarta engedni, hogy Tomori a várban elzárassék, és tevékenysége annak védelmére szorítkozzék. Azt kapta utasításul, hogy Pétervárad közelében üsse fel táborát, tartsa szemmel a Száva vonalat, és igyekezzék a szultán átkelését megakadályozni. Hogy ezen

¹⁾ Az 1526-ik évi királyi számadási könyv tételei és Burgió június 18, 19, 20-iki jelentései.

²⁾ Tomorinak júniusban a primáshoz és Bornemisszához intézett levele. Egykorú másolat a vatikáni titkos levéltárban.

megbízásban eljárhasson, június második felében, Budáról királyi titkárok küldettek szét a nádorhoz, valamint több főpaphoz, főúrhoz és vármegyéhez, oly rendelettel, hogy banderiumjaikat azonnal Tomori táborába vezessék. ¹⁾

Azonban az eredmény nem felelt meg a várakozásnak. Az urak legnagyobb része még most is késett meghozni az áldozatokat, melyeket a táborba szállás igényelt. Nem akartak hinni a veszélyben. És mikor a jajezai bántól az a tudósítás jött, hogy a szultán szívesen visszavonúlna, ha becsülettel tehetné: ezen hír könnyen hitre talált, és sokan fennen hirdették, hogy a szultán nem merészel átkelni a Száván. Sőt találkoztak olyanok is, a kik körülrendre szemlélték Tomori vergődését és elhagyatottságát. »Hadd ússzon a barát!« mondogatták. ²⁾

Csak a szekszárdi apát, Török Bálint és Ráskay Balázs jöttek meg csapatjaik élén. Az esztergomi érsek, a pécsi püspök és az esztergomi káptalan összesen néhány száz fegyverest küldöttek.

Tomori a nádor megjelenésére helyezé a legfőbb súlyt. Remélte, hogy az ország első zászlósának szava nagyobb hatással fog birni a rendekre, mint az övé. »Ha a nádor nem jó azonnal, — írja a királynak — nem tudom, mi lesz velünk. Ha sietünk, Isten segítségével még lehetséges a győzelem; ellenkező esetben nagy veszelem fenyegeti az országot.« ³⁾

De a nádor nem sietett. A király ismételt felhívásaira az volt a válasza, hogy ő csak állásához méltó hadnak élén indulhat meg; paraszt néppel nem szállhat táborba. És a helyett, hogy a Száva felé vonúlna, julius elején Budára ment, a hol kinyilatkoztatá, hogy a nemesség csak akkor fog fegyvert ragadni, ha élére maga a király áll. ⁴⁾

Tomori elkeseredése és felháborodása ekkor tetőpontját érte el, és kímélet nélkül nyert kifejezést nyilatkozataiban. A királyhoz intézett levelei telve vannak szemrehányásokkal. Fáj-

¹⁾ Az 1526-ik évi számadási könyv június 16. és 22-iki tételei.

²⁾ Ezen négy szó magyar nyelven fordul elő Tomori, alább idézendő latin levelében.

³⁾ 1526. június 25-én kelt levele, melyet Marino Sanudo felvett világkrónikájába. Kiadta Wenzel G. Tört. Tár. XXV. 362. l.

⁴⁾ Burgio június 30. és julius 5-iki jelentései.

lalja, hogy inkább másoknak ad hitelt, mint neki. »Soha sem mertem volna — úgy mond — Felségeddel tréfát űzni; mindig hűségesen adtam értésére, a mit az ország védelme szempontjából fontosat megtudhatok.« »Már most gondolja meg Felséged — így szól folytatólag — mikép fog segíteni az országon, és vajjon ezentúl is a magáénak kívánja-e tekinteni; mert a szultán bizony elég buzgalmat fejt ki, hogy megszerezze. . . . Ha az urak, kiket Felséged ide rendelt, rákok módjára, hátrafelé nem vonulnának, a Szávánál feltartóztathattuk volna a szultánt. Így azonban kénytelenek leszünk őt a Dunán is átbocsátani.«

Még élesebben nyilatkozik egy másik levelében. »Felséged talán még mindig hitelt ad azoknak, a kik készek voltak fejükkal kezeskedtek arról, hogy a szultán nem jön Magyarországba. Ne hagyja férfiatlanul elveszni az országot! . . . A lakosság, sírva és jajveszékelve menekül. Nincs a ki védelmezze. Bocsássa meg, ha nyíltan kimondom: *nincs királyunk*; csak császáruk van (t. i. a szultán), a kit Isten sülyeszsen a föld mélyébe.« Fenyegető hangon figyelmezteti a tanácsosokat is, hogy gondolják meg jól, mi várokozik azokra, a kik miatt az ország elvész. A királyt pedig felhívja, hogy határozza meg mielőbb, hol akarja bevárni a szultánt. »Tudja meg Felséged — jegyzi meg gúnyosan — hogy a szávai hidat nem vásártartás czéljából készítteti a szultán.«¹⁾

Szulejmán ugyanis még a Morva partjainál táborozott, mikor parancsára, június közepetáján, Balibég belgrádi basa, a Száván nagy hidat kezdett veretni. Június végső napjaiban Balibég már átkelhetett rajta, és Zimony közelében ütötte fel táborát, folytonosan háborgattatva Tomori csapatai által. Néhány nappal utóbb megérkezett Ibrahim nagyvezér, a kit a szultán negyvenezer emberrel és nagy számú hajóval előre küldött. Ez akadálytalanul kelhetett át a folyamon.

Ekként az ország nyitva állott az ellenség előtt. Haderő, a mely útját állja, nem létezett. A végvárak sem tarthatták fel előnyomulását.

Belgrád és Zimony eleste (1521) után, a Duna mentében

¹⁾ Tomorinak királyhoz intézett levele. Egykorú d. n. másolata a vatikáni titkos levéltárban.

fekvő várak megerősítése lett volna a legsürgősebb teendő. De ez irányban semmi sem történt.

Néhány mértföldnyire Zimony fölött, *Szalankement*, a rómaiak Rittiumját, egészen elpusztítani engedték. Őrséget nem helyeztek belé; lakói mind elköltöztek.¹⁾

Még jelentékenyebb pont fölött, ahol a Tisza a Dunába ömlik, állott őrt *Titel* vára. A hely ura, Vérthesy Miklós prépost, 1524. végén Kalocsára tette át székhelyét. Nagy László és Pálos Gergely várnagyok, kiket csekély őrséggel hátrahagyott, lelkiismeretes buzgósággal igyekeztek kötelességöket teljesíteni, és 1526. mártius havában, nagyszámú török hadosztály ostroma ellen szerencsésen megvédelmezték a gondoljukra bízott erősséget. De a megrémült lakosok elszéledtek, és az őrség is, mivel mindenben szűkölködött, elhagyta állomását. Most, Szulejmán közeledésének hírére, a király Ábrahámffy Miklóst és Székel Benedeket titeli bánokká nevezte ki; de pénzzel és fegyverekkel nem látta el őket. Tomori kitelhetőleg segítségükre volt. A pápai nuntius pedig Kőműves Lőrincz kapitánynak másfélezer forintot adott át, oly czélból, hogy száz gyalogot fogadjon és Titelre vigyen. Ezen csapat, melyet a király díszes zászlóval és néhány mázsa lőszerrel látott el, június végén érkezett rendeltetési helyére.²⁾

Azonban a legfontosabb hely *Pétervárad* vala, melyet, mint egykor Belgrádot, az ország kulcsának tartottak.³⁾

A Fruska-hegység, kétszáz lábnyi magasságban meredeken emelkedő fokán, melyet a Duna tágas ívben környez, épült. Napjainkban is az alsó Duna vidékének hatalmas erődje, mely tízezer katonát képes befogadni. Tomori, mióta a főkapitányi tisztet elvállalá, ezen várra irányozta legfőbb figyelmét és gondoskodását. Ide helyezte főhadiszállását, és mindent megtett, hogy jó karba helyezze a várat. Mindazáltal igyekezetei,

¹⁾ Burgió 1526. július 16-iki jelentése.

²⁾ Guidoto 1525. január 5-iki jelentése. A két várnagynak 1526. mártius 12-én a préposthoz, — és Tomorinak június 25-ikén a királyhoz intézett levele. Burgió július 16-iki jelentése. A számadási könyv június 21—29-iki tételei.

³⁾ Brodaries mondja Pétervárad felől: »Amisso Belgrado, pro Belgrado numeramus.«

mint láttuk, — nem részesültek kellő támogatásban. És mikor július első napjaiban a várból kivonúlt, alig ezer emberből álló őrseget hagyhatott hátra. Parancsnokul a vitéz Alapy Györgyöt rendelte.

Tomori ide, Péter-Várad alá, gyűjtötte volt össze a sajkásokat, kik előbb Nándor-Fehérvár alatt örködtek az ország határai fölött. Mintegy ezeren voltak; részben a török hódítás által Szerbországból kiszorított rácok, részben az alsó Duna vidékének magyar lakói. Az érseknek sok gondot és fáradságot okozott az a feladat, hogy őket összetartsa és a szükségesekkel ellássa. E végből az ő futárai és a sajkások küldöttei gyakran jártak Budavárában. És még június végén is, mikor leginkább volt rájuk szükség, három vajdájuk több napig a fővárosban vesztegelt, a honnan Székes-Fehérvárra küldettek, hogy megfelelő értékben egyházi kincseket vegyenek át. Ezalatt a nélkülözésekkel küzdő sajkásokat csak Tomori rábeszélései és esdeklései tartották vissza a szétoszlástól.¹⁾

Ibrahim nagyvezér, a Dunán felfelé haladó hajói által kísérve, július 12-én érkezett Pétervárad alá. Szemben az ő táborával, a Duna balpartján, a mai Ujvidék helyén, Tomori foglalt állást.

Az egész ország, sőt mondhatni a kereszténység szemei e helyre voltak irányozva. Általános vala az a meggyőződés, hogy Péter-Várad eleste Magyarország elvesztét fogná maga után vonni.

Tomori bizalommal nézett a küzdelem kimenetele elé. A kémek tudósításai szerint, a nagyvezér fenhéjázóan úgy nyilatkozott volna, hogy Péter-Várad apró falat, mely reggelire sem elég neki. »Ha Felséged akarná — írja Tomoria királynak — az ebédet és vacsorát is elköltené alatta.«

És a király csakugyan tett egynémit. Tízezer aranyat vett kölcsön Szerencsés Imrétől, és az összeget Tomorinak küldötte meg, a ki most, hevenyében felfegyverzett pórokkal, seregének létszámát négyezerre emelhette.²⁾

¹⁾ Burgió jelentéseinek és a számadási könyvnek számos helye alapján.

²⁾ Ferdinánd 1526. aug. 10-én Speierből írja Miargit főhercegnőnek: »Si la prinse dudict chasteau aduient . . . tout son royaume sera

Ibrahim három napi pihenést engedett hadainak. Julius 15-én vezette azokat az első rohamra; de tetemes veszteséggel visszavetett. Nem nagyobb szerencsével küzdött ugyanakkor a török hajóhad a magyar sajkásokkal, kiket a partról Tomori ágyúinak tüze támogatott. Ezek eltávolítása végett, a következő éjszaka, Ibrahim egy hadosztályt átküldött a túlpartra. Ekként másnap szárazon és vizen folyt a harc, mely döntő eredmény nélkül késő estig tartott. Az éj beálltával, Tomori tanácsba gyűjté hadnagyait. Mindannyian belátták, hogy itt, magokra hagyatva, csak rövid ideig képesek ellenállani és eredménytelen küzdelemben fognak elveszni; míg ellenben csatlakozva az ország haderejéhez, később a siker kilátásával mérkőzhetnek meg az ellenséggel, sőt talán még idején jöhetnek Pétervárad felmentésére. Abban állapodtak meg, hogy a Duna mentében felfelé vonulnak. Az érsek haladék nélkül megindult, és Bácsnál ütött tábort. Innen a bosniai püspököt a királyhoz küldé; értesíté, hogy Péter-Várad még nyolcz vagy tiz napig tarthatja magát; késznek nyilatkozott, hogy, ha segítséget kap, visszatér, megütközik a nagyvezérrel, és felmenti a várat.

A péter-várad-i őrség ez alatt nem csüggedett, és július 17-én a második rohamot is visszaverte. A nagyvezér ekkor meggyőződött arról, hogy a feladat nehezebb, mint eleve hitte, és a rendes ostrommunkálatok keresztülvitelére kellett magát elszánnia. Felállítatván ágyúit, minden oldalról lövetni kezdé a várat. Több napon át szünet nélkül folyt a tüzelés. A várban a nagyobb épületek rombadőltek, a falak tetemesen megrongáltattak. Mindazáltal az őrség még két rohamot vert vissza, sőt egy kitörést is kísérletet meg; mindig jelentékeny veszteségeket okozva az ellenségnek.

De a nagyvezérnek sikerült aláaknázni a várfalakat. Július 28-án, abban a pillanatban, mikor két akna fellobbanása az őrség soraiban nagy zavart támasztott, Ibrahim általános rohamra vezeté seregét. A megfogyott magyar vitézek nem akadályozhat-

audict ture bienfacile de gagner.« (Brüsseli Okmánytár. I. 27. 1) — Tomori július 5-iki levele. — A kölcsönről 1526. július 20-án kiállított kötelezvény, melyben a király kimondja, hogy a pénzt Péter-Várad megmentésére fordítja, a Brüsseli Okmánytárban I. 36. 1.

ták többé az ellenség benyomulását; elszántan küzdve, hősi halállal múltak ki. Mintegy kilenczvenen egyik toronyba zárkóztak, és folytatták az ellenállást; de rövid idő múlva letették a fegyvert; a nagyvezér szabad elvonulást biztosított nekik.

Épen ekkor érkezett a szultán Péter-Várad alá. A nagyvezér, ötszáz magyarnak lándzsára tűzött fejével, diadalmenetben vonúlt eléje. ¹⁾

Míg az ország legelső végvára a végzetes küzdelmet folytatá: végre Lajos király is táborba szállott. Július 20-án, mintegy négyezer fegyveres élén, a pápai nuntius által vásárolt tizenhat ágyúval, kivonúlt Budavárából. Az urak és főpapok csatlakozására várva, lassú menetekben haladott előre. Ercsiben találta őt a boszniai püspök, kit Tomori küldött, hogy segítséget eszközöljön ki; egyúttal titkos üzenetet bízva rá, a melyben azt tanácsolta a királynak, hogy ha gyors segítséget nem küldhet, a szultánnal békealkudozásokat kezdjen, és ha másként nem lehetséges, adófizetéssel bírja visszavonulásra. ²⁾

A király nem vette tekintetbe az érsek tanácsát. Kétségtelennek látszott, hogy bármily nagy veszély fenyegeti a törökök részéről, még biztosabb és súlyosabb volna a csapás, melyet a lealázó békekötés esetében, a köznemesség felháborodása mérne a trónra és az országra. El volt szánva, hogy nyílt ütközetben szembeszáll a hatalmas ellenféllel. Futárokat küldött szét, szigorú parancsokkal, hogy a rendek rögtön Tolnára siessenek. Itt már július elején kellett volna összegyűlniök; de négy héttel utóbb sem volt ott még senki. A király is csak augusztus 5-én érkezett oda. Ütközben értesült Pétervárad elestéről.

A nagy veszteség lesújtó hírére, a főpapok és urak végre sűrűbben gyülekezének a királyi táborba. Megjöttek: Zápolya György — a vajda ifjabb testvére — Várdai Pál egri püspök, Perényi Ferencz váradi püspök és mások; úgy szintén a pápai

¹⁾ Pétervárad ostromáról: *Burgio* július 26., 31. augusztus 3. és 5-iki jelentései. *Brodarics* a mohácsi csata leírása, *Verancsics* emlékirata (Tört. Emlékek. III.) és a török források *Hammernél* *Gesch. des Osman. Reiches*. II. 50. l.

²⁾ Burgio július 26-iki jelentése.

segélypénzen toborzott morva és lengyel zsoldosok. Leghanyagab-
bak a vármegyék voltak bandériumjaik kiállításában.

Tolnán megindultak a tanácskozások a hadjárat tervének megállapítása iránt. Sokan azt kívánták, hogy a király a Drávához vonúljon, ott várja be a szultánt, és ütközzék meg vele. Ellenben a higgadtabbak azt tanácsolták, hogy a király Tolnán várja be az útban levő hadosztályok megérkezését, és a nádort küldje a Dráva-vonal védelmére.

Ezen tanácsot fogadta el a király. Meghagyta a nádornak, hogy az urak és pápai zsoldosok egy részével Eszék felé induljon; Tomorihoz pedig és a slavoniai urakhoz parancsot küldött, hogy a nádorral egyesüljenek.

A nádor kész volt útra kelni. De a mellé rendelt urak és nemesek vonakodtak őt követni. Kinyilatkoztatták, hogy ősi kiváltságaiik értelmében, csak a király személyes vezetése alatt mennek az ellenség elé.

Lajos erőlyesen lépett fel; súlyos büntetésekkel fenyegette az engedetleneket. Ezek azonban gyűlést tartva, követeket küldöttek hozzá, s fenyegető hangon határozott nyilatkozatot kértek az iránt, vajjon hajlandó-e megütközni a törökkel; »ha nem, úgy majd magok fognak gondoskodni az ország védelméről.«

A király türelmét veszítve, kijelenté, hogy más nap megindúl egész seregével. És augusztus 16-án már Báltán táborozott. Itt csatlakozék hozzá *Tomori* és több alvidéki főúr.

Ekkor a *fővezér* kijelölését sem lehetett többé elhalasztani. Ezen ügy hónapok óta foglalkoztatá a királyt és környezetét. A fővezéri tisztre igényt tartott Zápolya János, ki nagyobb hadak vezetésében bírt némi gyakorlattal, és a törökök ellen vívott ütközetekben többször diadalra vezette zászlait. Mindazáltal az udvarnál nem bíztak benne, és el volt határozva, hogy mellőzni fogják; azonban hogy panaszra kevésbbé legyen joga, hirneves idegen tábornokot óhajtottak megnyerni. Salm Miklóshoz, majd Frangepán Kristófhöz fordúltak; de mindkettő elhárítá magától a nehéz feladatot.

Most a báltai táborban Zápolya János nem volt jelen, és kétségesnek látszott, vajjon az ütközet napjáig megérkezhetik-e.

A nádor az elmúlt napokban szembetűnően bebizonyította tehetetlenségét.

A király által egyenként megkérdezett urak többsége Tomori Pál és Zápolya György mellett nyilatkozott; bár nem hiányoztak, a kik Tomori hadvezéri képességei iránt nem tápláltak elég bizodalmat, és az ország törvényei értelmében a nádort kívánták a hadsereg élén látni.

A király elfogadta a többség véleményét. Tanácskozmányt tartott, és a hadsereg fővezérévé Tomorit nevezte ki, társul Zápolya Györgyöt állítván oldala mellé. Az érsek kétségbe volt esve. Az igaz szerénység sugallta szavakkal esdeklelt, hogy a király álljon el határozatától. »Ő szegény barát — mondá egyebek között —, fogalma sincs oly nagy hadjáratról, a milyent intéznie kellene. Inkább vannak erre hívatva a kiváló világi urak: a nádor, az erdélyi vajda, a temesi ispán, kiknek nagyobb a tekintélyök, több a tapasztalásuk. Nem bánja, ám üttesse le fejét ő felsége; csak azt ne kívánja, hogy oly kötelességeket vállaljon magára, melyek erejét messze meghaladják.« ¹⁾

Azonban a király parancsszava előtt meg kellett hajolnia; bár előre látta, hogy a helyzet sokféle nehézségei mellett, nem kis akadályokat fog működése elé gördíteni: a mellőzött zászlós urak sértett hiúsága. És valóban csakhamar Perényi Péter temesi ispán, a nádor fia, kihívó és sértő magaviseletével annyira elkeseríté, hogy felmentését kérte az imént elvállalt tisztól. De ezt többé el nem háríthatá magától. ²⁾

¹⁾ *Brodarics* ismerteti Tomori nyilatkozatát.

²⁾ A Tomori és Perényi közt támadt összeütközésről *Burgiö* augusztus 25-iki jelentésében szól. — *Brodarics* is erre látszik érzélni, mikor írja: »Non omnibus eam ducum, praesertim monachi, declarationem approbantibus, quibusdam etiam satis graviter ferentibus.«

X.

A fővezérek első teendője volt: a helyet kijelölni, hol az ország haderejét összpontosítani és az ellenséget bevárni szándékoztak. E célra legalkalmasabbnak azon nagykiterjedésű síkság kínálkozott, a mely *Mohácsot* környezi. A királyt kísérő hadak Báltárról ide vonultak le, és a várostól egy órányi távolságban ütötték fel sátraikat. Itt kellett velök egyesülni azon hadosztályoknak, melyeket Tomori és Perényi az ország déli részeiből hoztak volt, és a melyek Mohács alatt, mintegy két mérföldnyi távolban helyezkedtek el. Ezek azonban vonakodtak a parancsnak engedelmeskedni.

A körülmények végzetszerű találkozása úgy hozta magával, hogy a mikor a pártviszály elhatalmasodása és a királyi tekintély elenyészte a nemzet erejének és ellenállási képességének végső súlyedését vonta maga után: a fenyegető veszélyt kicsinylő és önerejét túlbecsülő elbizakodottság tetőpontját érte el.

Az ellenség táborából jövő szökevények és kémek oly híreket terjesztettek, hogy a török hadsereg legnagyobb része gyáva csöcselék, és alig van minden tizedik vagy huszadik embernek fegyvere; hogy továbbá a tüzérek többnyire keresztények, olaszok és németek, a kik a döntő pillanatban a török hadsorokra fogják irányozni lövegeiket.

Ezen hírek könnyen hitelre találtak, és határtalan harczvágyat költének. Tomori táborában nagy megvetéssel nyilatkoztak a törökökről, és biztosnak, könnyűnek hirdették a diadalt; gyáváknak, árulóknak bélyegezve mindazokat, a kik az ütközetet késleltetni akarják. Türelmetlenül sürgették, hogy vezessék őket az ellenség elé.

Mikor pedig felhívtak, hogy a mohácsi táborral egyesüljenek, ezen rendelkezésben ármányt és cselszövényt láttak. El akar-

ják őket távolítani az ellenség elől — így zúgolódtak — pedig eléje kellene menni; a tétienséghez szokott urak futásra gondolkodnak, nem csatára; hozzájuk jön a király és ütközzék meg mielőbb. Arra kérték tehát Tomorit, hogy ragadja ki Lajos királyt »a tehetetlen papok és a csatát ellenző urak« köréből. ¹⁾

Tomorit, a ki a híreknek maga is hitelt adott, és minden hatás iránt fogékony volt, a magyarok soraiban jelentkező harczias hangulat merész vállalkozásra készítet. Ő több hét előtt azt tanácsolta, hogy a Drávánál kell a szultánnak útját állani és átkelését megakadályozni. Habár most már attól lehetett tartani, hogy az alkalmas időpontot elmulasztották, mindamellett kísérletet akart tenni. Meglehet, a rábizott súlyos feladat legegyszerűbb és legnemesebb megoldása gyanánt, örömmel ápolta lelkében azt a reménységet, hogy leonidasi erőfeszítéssel feltartóztatva az ellenség óriási tömegét, míg a királynak időt biztosíthat a mindenfelől gyülekező hadosztályok bevárására, — maga vitéz küzdelem közepett, a hősi halálban, megtalálandja önfeláldozáshoz szokott élete méltó befejezését és érdemlett jutalmát. Sietve összeszedett ötezer lovas, és késedelem nélkül — augusztus 18-ika táján — megindult. De a mint Eszékhez közeledék, értesült, hogy a török sereg nagy része átkelt már a folyamon. Emiatt visszafordult táborába; hogy a királylyal egyesülve, nyílt csatában mérkőzzék meg az ellenséggel. ²⁾

Mikor Tomori tudósítása, a törökök közeledése és az ütközet kikerülhetetlen volta felől, a királyhoz eljutott, környezetében, főleg Brodarics cancellár befolyására, azon nézet emelkedett érvényre, hogy tanácsosabb visszavonulni, s bevárni Zápolya

¹⁾ Brodarics elbeszélése.

²⁾ *Brodarics* a hadjárat leírásában, mely egyébkint is több hézagot mutat, Tomori ezen kísérletéről hallgat. De a pápai nuntius, a ki információt magától az érsektől szokta kapni, augusztus 25-iki jelentésében világosan írja, hogy Tomori, fővezérré kinevezetése után, »si e partito cum cinco milia cavalli per andar al passo del Dravo, per vedere si lo potesse defendere, et trovo che Turchi havevano fattí tre ponti et passata tanta gente cum tanta artilleria, che non potea resistere et li e convenuto retrahersi da Re.« Minthogy ezen jelentés hitelességéhez kétség nem fér, az abban előadott részletet Brodarics elbeszélésének keretébe be kellett illeszteni.

Jánost, Frangepán Kristófot, az Ausztriából és Csehországból jövő zsoldosokat, mint csekély erővel megütközve, a királyt és az országot a legnagyobb veszélynek tenni ki. A cancellár a táborba küldetett, hogy az urakat ezen nézetnek megnyerje. Azonban a harczvágy és elbizakodottság teljes uralomra jutott, és hatástalanná tette az eszély szövegét.

A király augusztus 26-án tanácsülésbe hívta meg az urakat és hadnagyokat, hogy a teendőket véglegesen megállapítsa. Szabatosan feltette a kérdést: elfogadja-e vagy elhalasztja-e az ütközetet? A nagy többség, Tomorival élén, a halasztás ellen nyilatkozott.

»Mennyire becsüli — kérdé a király az érsektől — a magyar sereg létszámát, és mennyire az ellenség erejét?»

»Véleményem szerint — válaszolá a főpap — felséged táborában és az enyémben alig van több húszezer fegyveresnél. Az ellenség serege közel háromszázezer emberből áll; de nem kell megijedni e számtól, mert a legnagyobb rész gyáva csöcselék!»

A király nem volt megnyugtatta. »A szultán táborában — tudakozódék tovább — hány ezerre mehet a válogatott fegyveres nép száma?» »Hetvenezerre« mondá Tomori.

Míg a tanácskozás folyt, Tomori táborából követek érkeztek, kik előbb a királlyal egyedül szölottak, majd a tanácsteremben is megjelentek. Szónokuk felhívta az urakat, hogy az ütközet elfogadását ne ellenezzék. »A győzelem kezeink között van, — mondá — csak élni tudjunk a szerencsével, mely Isten kegyelméből kínálkozik. Jöjenek a mi táborunkba, mely közelebb fekszik az ellenséghez, és alkalmasabb a támadásra. A ki egyebet tanácsol, az halál fia!»

A fenyegető szavak elnémították mindazokat, a kik az elbizakodott reményekben nem osztozának. Határozattá lett, hogy a király a mohácsi mezőn bevárja az ellenséget és elfogadja az ütközetet.

Tomori táborába sietett, a hol újjongva fogadták, és most már készséggel ráállottak, hogy a királyi sereggel egyesüljenek.

Ezen és a következő napon, míg bandériumok és zsoldos csapatok érkezése által a magyar hadsereg huszonnyolcezer em-

berre szaporodott: a két fővezér, hadnagyaival megállapítá az ütközet tervét.

Az idegenek, a kik e tanácskozásban részt vettek — a lengyel Gnojenszki Lénárd, a rácz Bakics Pál és Radics Bosics — higgadtan fontolva meg az ütközet esélyeit, azt ajánlották, hogy a tábornok kíséret nagyszámú kocsiból mintegy szekérvárat kell alakítani, és ennek oltalma alatt várni be a támadást. De a magyar urak erre kevés súlyt helyeztek, valamint egyebekben is feleslegesnek tartották, hogy figyelembe vegyék az óvatosság követeléseit. A magyar sereg felállítására a Mohács alatt elterülő síkság azon részét jelölve ki, a mely a mai Kölked és Nagy-Nyarád helységek között fekszik, elmulasztották megszállani a délnyugat felől emelkedő dombsort, bár ezen irányban kellett az ellenséget várniok. Sőt az utolsó napokban arról sem gondoskodtak, hogy az ellenség mozdulatai felől biztos és pontos tudósításokat nyerjenek.

A fővezérek nem a célirányos taktikai intézkedésekben látták a siker feltételét. A török sereg felől jött hamis tudósítások hatása alatt állva, azt hitték, hogy merész elhatározás, az erkölcsi bátorság nagy ténye biztosítandja részökre a győzelmet; és hogy a legelső erőteljes roham el fogja dönteni a csata sorsát.

Ez lebegett szemök előtt, mikor augusztus 29-én, azonnal napkelte után, csatarendbe állították hadaikat. Az volt legfőbb gondjuk, hogy a sereg akadály nélkül kifejtthesse magát, lehetőleg nagykiterjedésű hadsorokban rohanhasson az ellenségre, és az egész vonalon egyidőben induljon meg a viadal. De a nap legnagyobb része várakozásban telt el. Az ellenség, mely a dombok mögött táborozott, nem mutatta magát. A magyarok, kitéve a nyári nap hevénél és a bizonytalanság izgalmainak, türelmetlenkedni kezdének. Sokan a király környezetében azt állították, hogy a szultán nem akarja elfogadni az ütközetet és tovább vonúl; azt ajánlották, hogy vissza kell térni a táborba. De ezt Tomori határozottan ellenezé. »Jobb — így szólt — ma a török sereg egy részével, mint holnap az egészszel ütközni meg. A győzelem bizonyos.« Arról sem volt tudomása, hogy a szultán összes haderejével fog szemben állani,

A késő délutáni órákban végre feltűntek az ellenség sorai, Tomori jelt adott a támadásra. A harc kezdetét vette, hogy néhány óra múlva a magyar nemzet egyik leggyászosabb vereségével végződjék.

A csata részletei általánosan ismeretesek. Áldozatai között volt Tomori is, a ki a sereg élén vitézül küzdve esett le.¹⁾

Mennyiben terheli a csatavesztésért a felelősség súlya Tomorit? oly kérdés, melyre könnyen megadhatni a választ.

Kötelessége lett volna minden erejével oda hatni, hogy a királyt és a sereget az ütközet elfogadásától visszatartsa, vagy legalább elhalasztására bírja. A meseszerű hírek, melyek a magyar táborban a könnyű győzelem hiú reményét felkeltették; a nemeség fenyegető magatartása; az a körülmény, hogy az ő ellenzése valószínűleg eredménytelen maradt volna: nem menthetik ki teljesen.

Szerencsétlensége vala, hogy saját akarata ellenére, a viszonyok hatalma oly állásra helyezé, a melynek nehézségeit talán más sem, de ő kevésbbé mint sok más, volt képes leküzdeni.

Kiváló tulajdonai, lelkesedése és önfeláldozó buzgalma daczára, nem volt a rendkívüli idők embere. Nagy tetteket csak a magas ambíció vagy a felsőbb küldetés tudata szülhet. Tomoriban egyik se volt meg. A kolostori élet elfojtotta lelkében a világi nagyravágyás szellemét, a nélkül, hogy felébresztette volna azt az ihletet, mely Amiens-i Pétert vagy Orleans szűzét az ég küldötének hatalmával ruházta fel. A gondviselés eszközének tartotta magát, nem választottjának. Kész volt mindenre vállalkozni; de csak parancsnak hódolva, félig kelletlenül, nem lelke benső ösztönének sugalmazását követve. És kész volt minden pillanatban félrevonulni; nem áldozatkészség, de önbizalom hiánya miatt. A szerénység és alázatosság, mely díszé vala a zárdában, gyöngeség lett a táborban. Nélkülözte a hadvezér leglényegesebb tulaj-

¹⁾ *Brodarics* írja: »*Monachus in prima acie fertur cecidisse, fortiter pugnans; eius caput, a trunco abscissum postero die per castra hostium loco triumphii fuit circumlatum, longae hastae affixum, quod postea ante tabernaculum caesaris stetisse aiunt.*«

donait: a szilárd akaratot, a külső körülmények befolyásától független erélyt. A nehézségek elől, melyekkel szembeszállania kellett volna, inkább kitért; a háborgó elemek által, melyek fölött uralkodni volt hivatva, inkább hányattatni engedte magát.

Azonban habár nem tartozik a történelem kimagasló nagy alakjai közé, nemes jelleme és valóban tragicus sorsa minden idők tiszteletét és részvétét biztosítja emlékének.

Jegyzetek.

I.

A jelen tanulmány első részében, (Századok, 300 lap), Pasqualigo velencezi követ jelentései alapján, csak röviden említhettem föl, hogy Tomori Pál az 1512-ik év tavaszán, mint királyi követ a portára küldetett.

Ezen küldetés czéljáról és eredményéről részletes tudósítást nyerrünk II. Ulászló királynak 1512. szeptember 14-én Zsigmond lengyel királyhoz intézett leveléből.

Ulászló és Zsigmond 1511-ben követeket küldöttek volt II. Bajazet szultánhoz, és ezzel öt évre fegyverszünetet kötöttek. De a szultán által kiállított oklevélbe, a magyar követ gondatlansága folytán, több oly hibás kifejezés csúszott be, a melyek a budai udvarnál aggodalmakat keltettek. Ezen hibák kiigazításának kieszközlése végett küldetett Tomori Konstantinápolyba.

Mivel pedig Bajazet szultán aggkora miatt halálának esélyét is számításba vették, erre vonatkozólag utasítással látták el Tomorit. Mindenek előtt be kellett várnia, vajjon az új szultán vagy tanácsosai nem tesznek-e magok lépéseket a követnél, a fegyverszünet megerősítése tárgyában. Ha ez irányban ők fordulnak hozzá, azt kellett válaszolnia, hogy ő az előbbi szultánhoz küldetett, az oklevél kiigazítása végett, s így nincs felhatalmazva, hogy az új szultánnal tárgyalásba bocsátkozzék; de meg van győződve arról, hogy ha az új szultán követet küld a magyar királyhoz, ezt késznek fogja találni az elődje által létesített béke és baráti viszony megerősítésére. Ha pedig a portán nem tennék meg a kezdeményező lépést, Tomori volt hivatva, hogy kellő óvatossággal, és úgy mintha megbízás nélkül tenné, hozzá szőnyegre a fegyverszünet megerősítésének ügyét; és az új szultánt követ küldésére készítse. A magyar udvarnál nagy súlyt helyeztek arra, hogy a fegyverszünet megerősítése iránt a tárgyalások Budán folyjanak; és pedig nem csak

azért, hogy a szultán látszassék békét kérni; hanem főleg azért, hogy a király időt nyerjen, míg véglegesen határoz az iránt, vajjon békét kösön vagy háborút indítson.

Tomori még útban volt, két vagy három napi járásnyira Konstantinápolytól, mikor Bajazet haláláról értesült. A török fővárosban I. Szelim tanácsosai nagy előzékenységgel fogadták, és kijelentvén előtte, hogy az új szultán kész az atyja által kötött fegyverszünetet megtartani, felkérték, hogy ő is küldője nevében erősítse meg azt. Tomori, utasítása értelmében kijelenté, hogy ő a szultán atyjához küldetett, nincs tehát felhatalmazva az új uralkodóval tárgyalni; egyúttal ajánlotta, hogy az küldjön követet Budára. De a török diplomaták csakhamar észrevették, hogy a követnek valamely utógondolata van, és mindent megmozdítottak, hogy a fegyverszünet haladéktalan megerősítését eszközöljék ki. Maga Szelim szultán is fogadta Tomorit, és kinyilatkoztató, hogy a békét Magyarországgal ép úgy meg akarja tartani, mint atyja; minélfogva megparancsolta a végvárak parancsnokainak, hogy a béke megsértésétől tartózkodjanak, míg a magyar király a béke megkötése végett követet küldend a portára; ő — úgy mond — e célból szívesen küldene maga is követet Budára, de mivel már is van ott egy küldötte, nem tartja illőnek, hogy most mindjárt egy másikat küldjön; végre megbízta Tomorit, hogy Ulászló királynak, a kit »nagybátya és testvér gyanánt« tisztel; üdvözetét jelentse, és levelét kézbesítse neki.

Tomori, kitüntetésekkel és bizonyosan értékes ajándékokkal is elhalmozva,¹⁾ csakhamar útra kelt, és szeptember 11-ikén érkezett meg Budára, a hol az általa hozott »várákozást meghaladó jó tudósítások« nagy örömet idéztek elő.²⁾

Azonban az eredmény nem felelt meg a reményeknek. A fegyverszünet megerősítése iránt a tárgyalások nem Budán történtek. A király kényszerítve volt emiatt Konstantinápolyba küldeni követét.³⁾

II.

Ezen dolgozatnak ugyancsak első közleményében (311. lap) említettem, hogy Tomori Pálnak kalocsai érsekké történt kineveztetését VI.

¹⁾ »Dimisit eundem nuncium nostrum valde honoratum« írja a király.

²⁾ Ulászló király ezen fontos levele közölve van az *Acta Tomiciana* című lengyel oklevéltárban. II. 127—9. ll.

³⁾ L. Marino Sanudo Világkrónikája. Tört. Tár. XIV. 231., 232. ll.

Adorján pápa 1523. február 4-én erősítette meg. De minden kétséget kizáró kútforrásra nem hivatkozhattam. Ezt megtaláltam a pápai consistoriumok hivatalos jegyzőkönyvében. Az 1523. február 4-én tartott ülés jegyzőkönyvének ide vonatkozó helye így hangzik: »Sanctissimus Dominus noster communicavit literas, quas acceperat a Rege Ungariae, per quas supplicabat Suae Sanctitati, ut Ecclesiae Colocensi providere dignaretur de persona Pauli Ordinis fratrum minorum de observantia. Et Sanctissimus Dominus noster dictae Ecclesiae Colocensi, vacanti jam biennium per obitum, providit de persona dicti Pauli. Et quia alias pugnaverat contra infideles, antequam ingrederetur religionem, et propriis manibus etiam interfecerat, fuit dictum, quod Papa dispensaret ad partem per breve, et *praeceperet ei ut consentiret provisioni de se facta*, et de annata, ut illa converti deberet in expeditionem contra Turcas. Prout ordinavit Sua Sanctitas.« ¹⁾

¹⁾ A bibornoki collegium consistorialis levéltárában, Rómában. A jegyzőkönyv 197. lapján.

TOMORI PÁL

K I A D A T L A N L E V E L E I.

I.

1508. október 20.

Szeben sz. k. város tanácsának.

Prudentes et circumspecti domini viri honorandi. Non est opus prolongare sermones. Bene sciunt dominaciones vestre, quod dominus solucionem debitorum meorum prestolatur. Jam aliquocies pecii a dominacionibus vestris, et hucusque hunc diem, hoc est adventum Oratorum suorum, eodem expectare fecerunt, ipsique domini oratores vestri, ut audiui, advenerunt. Rogo idcirco dominaciones vestras, tamquam dominos meos, quatenus ipsam summam velint remittere, quia nunquam ita necessaria michi fuerat, quemadmodum nunc. Certi sint dominaciones vestre, quod ipso modo eisdem regraciabor, quod alio tempore, si plures istis dedisset. (?) Quia si significare possem, habeo tam specialem confidentiam in vestris dominacionibus, quod etiam mutuo usque tempus daretis. Ceterum huic homini nostro ita credatis, tamquam michi. Ex Castro Fogaras feria sexta proxima post festum beati Luce Ewangeliste Anno 1508.

Paulus de Thomor.

Castellanus castri fogaras.

Kivül: Prudentibus ac Circumspectis dominis Magistro ciuium Iudicibus et Iuratis Ciuibus Ciuitatis Cibiniensis dominis meis honorandis.

(A gyűrűpecséten álló alak, jobbjában hosszú lándzsával, úgy látszik camaea. — Eredetije Szeben sz. k. város levéltárában.)

II.

1512. márczius 3.

Szeben sz. k. város tanácsának.

Prudentes et Circumspecti domini et amici honorandi. Deputaui erga vestras dominaciones hunc Andream Kálnay, hominem meum fidelem, presencium videlicet ostensore, medio

cuius eisdem nonnulla nomine meo referenda intimaui. Quamobrem dominaciones vestras rogo attentissime, quatenus dictis et relictis eiusdem hominis mei, tanquam fidedigni, fidem prestare indubiam, eundemque optata cum relatione ad me remittere velint. Quas omnes fauste prospereque et feliciter valere cupio per tempora longa. Ex Castro Fogaras, feria quarta proxima ante dominicam Reminiscere. Anno etc. 1512.

Paulus de Tomor
Casellanus Castri Fogaras etc.

Kivül: Prudentibus et Circumspectis dominis Magistro Cuium Iudicibus Iuratisque Consulibus et Senioribus Ciuitatis Cibiniensis etc. dominis et amicis honorandis.

(A pecsét lemállott. — Eredetije Szeben sz. k. város levéltárában.)

III.

1514. február 1-én.

Szeben sz. k. város tanácsának.

Nobiles Prudentesque domini et amici nobis honorandi. Quia Serenissimus dominus noster Rex etc. huic Nobili Melchiori Lwkam Cui Budensi, pro suis pecuniis ad facta sue Maiestatis mutuatis, Nobis de presenti subsidio vestro duo milia florenorum dare deputavit, quos quidem duo milia florenos Nos apud vestras dominaciones eidem deputauimus; rogamus vestras dominaciones, tanquam dominos, requirimusque per presentes, quatenus eidem domino Melchiori de dicto subsidio, e medio vestro leuando, vel homini ipsius, presencium ostensori, huiusmodi duo milia florenos reddere et restituere velitis et debeatis, presentes pro vestra retineatis expedicione. Requiritur insuper vestras dominaciones, quatenus ne velint ipsum istic procrastinare, qui iam multos labores pro ipsa pecunia fecit, et longe multum adhuc sua Maiestas eidem obligatur; sed quantocius ipsum, intuitu mei, expeditum reddere. Ex castro Fogaras, in vigilia festi purificationis virginis gloriose Anno 1514.

Paulus de Tomor Castellanus castri
Fogaras, exactorque pecuniarum presentis
subsidii Saxonici Regie Maiestatis
propria manu.

Kivül: Prudentibus et Nobilibus dominis Magistro cuium, Iudicibusque et Iuratis ciuibus ac Consilio Ciuitatis Cibiniensis etc. dominis et amicis honorandis.

(A pecsét ki nem vehető. — Eredetije Szeben sz. k. város levéltárában.)

IV.

1515. ápril 30.

Eperjes sz. k. város tanácsának.

Prudentes ac Circumspecti domini et amici honorandi. Salutem. Pridem dominaciones vestre Nobilem Andream literatum de Corona Tricesimatorem Regium in Teatro Ciuitatis vestre decolare (*sic*) fecistis. Hic maximus tumultus insurrexit inter fratres illius, quem dominaciones vestre sine ordine juris interemissent. Imposuit Regnum hoc humeris meis, ut ego faciam rescire negotium, qualiter ille interemptus est, et eciam fui coactus illic mittere hunc Nobilem Stephanum Fanchaly fratrem et hominem nostrum, cui in hac re tamquam michi dominaciones vestre credere velint, qui eciam adduxit literas dominorum Brassouiensium dominacionibus vestris. Nullomodo possum laudare rem, qualiter hic famatur. Bene constat dominacionibus vestris, quod sum vicinus vester. Vellem vobis plus boni quam mali. Sed nil boni sencio pro futuro vobis, pro morte illius hominis. Nam pociores Ciuitatis Brassouiensis et terre Barcza fuerunt fratres illius, et inter Siculos habet tales fratres, quorum mores non omnino diligo. Optant rescire, qualiter condempnatus est, per hunc hominem meum. Item eciam dicunt, quod omnes res illius in predam conuertissetis. Consulo dominacionibus vestris, ut itinera vestra caute continuetis, usque aliquod tempus; quia dubito, ut rem hanc, sine auxilio aliquorum dominorum debito modo (?) complanere (*sic*), absque morte alicuius vestrum valeatis; quia sunt circa decem persone ex Sicilia pociores, quibus affinitate junctus fuit ille Andreas literatus. Item eciam fuit acolitus. Intellego, si res non complanabitur, tam jure mediante, quam extra jus volunt cum dominacionibus vestris procedere. Ibique in vicinitate vestra nullum ad hoc meliorem scio, quam Nicolaum Tharczay, qui tam in Curia Regia, quam in isto Regno huic rei facilius obuiare valeat, quia honor illius non parue importancie sit ubique. Consulo igitur, ut dominaciones vestre fratres illius pro minimo inimico non estiment. Preterea ex quo ego fui coactus ad vos mittere hominem meum, cum literis Brassouiensium, tamquam homo communis, velint illis relacionem facere, medio huius hominis nostri.

Item, si quas res et bona ibi habet vel habuit, dominaciones vestre assignent ad manus ciuium Ciuitatis Cassouiensis, tamquam ad manus fideles, ne et illas super vos requirant, presente homine nostro, si eisdem videbitur. Et quo consulcius dominacionibus vestris videbitur, ita agant. Quia non tantummodo pro ipsis fratribus condam Andree literati misi istic hunc hominem nostrum, sed plus pro dominacionibus vestris, quia ego nil boni senciebam in

rebus ipsis velle incipere. Pro eo, si qua voluntas dominacionumstrarum erit, michi tam rescribere et intimare poterunt per hunc hominem. Cetera latori presencium credere velitis. Ex Castro Fogaras in profesto Beatorum Philippi et Jacobi apostolorum 1515.

Paulus Thomory Castellanus

Castrorum Munkach et Fogaras propria manu.

Kivül: Prudentibus ac Circumspectis Judici Juratisque Ciuibus et Consilio Ciuitatis Eperyes, dominis et amicis honorandis.

(Erededije Eperjes sz. k. város levéltárában.)

V.

1515. iunius 12.

Eperjes sz. k. város tándcsnalk.

Prudentes ac Circumspecti domini et vicini nobis honorandi. Salutem fraternalem. Literas dominacionumstrarum, unacum aliis literis dominorum Stephani a Rozgon, Nicolai Thaarczay ac Nobilium Comitatus de Saros, per hunc amicum nostrum et concium vestrum, latorem presencium, accepi cum honore, in quibus omnibus istis clare comperiuntur (?) illum condam Andream dominaciones vestre iuste et legitime morte condempnasse. Nunc illas literas supradictas, illuc unde michi causa ista commendata erat transmissi; quia, ut in prioribus literis meis, eisdem missis, puto dominaciones vestras intellexisse, ut inquisicio istius cause erat michi imposita, quasi coacte, per maiores Regni, ubi fratres illius decolati conquerebantur. Ex alia autem parte, quas domini Cassouienses huc direxerunt, in multis rigmis (?) discordant litere illorum eum literisstrarum dominacionum. Igitur sciant dominaciones vestre, ulterius michi in hac causa non sit necessitas procedendi; quia id que (*sic*) michi impositum fuit, ea rescui, tam ex literis dominacionumstrarum, domini Stephani Rozgony, domini Tharczay et Comitatus de Saros, item et de literis Cassouiensium, quas in specie eisdem transmissi, ex quibus eligant quicquid volunt.

Item, dominaciones vestre ne ad hunc latorem vestrum egerant, quod solus Brassouiam non intrauit ad Consulatum, quia ego illum non permisi. Timui, ne per Siculos scandalisaretur. Ibi igitur literas dominacionumstrarum, per proprium hominem meum specialem, immiseram; per quem dominacionibus vestris literatorie fecerunt relacionem. Licet michi de Consulatu eciam micia verba intimarant, sed heri frater carnalis cum aliis ceteris fratribus illius decolati, circa equites XXXII. venerant

erga nos; voluerunt, ut facietenus loquantur cum nuncio dominacionum vestrarum. Ego illis intimaui, quod in nomine domini loquantur, sed ego eciam volo presens esse, et aliquod verbum scandalosum contra nuncium vel Consulatum vestrum coram me non loquantur, quia illis nollem parcere. Illi reintimauērunt, quod omnia, cum honore loquerentur. Breuiter fuerunt facietenus personaliter coram nuncio vestro, et pecierunt me, coram homine vestro, ne ulterius in hac causa procedam et fatigas imponam, quia qualiter condemnassent fratrem eorum, eadem via vellent procedere cum vestris dominacionibus. Quid igitur ego illis tunc respondi, poterit nuncius dominacionum vestrarum refferre. Nam dixi illis, quod ciues de Eperyes eundem Deum et Regem habent, sicuti ipsi. Comiseram et huic vestro nuncio, ut audaciter iura vestra proponat; quia scio et sciui mores Siculorum, ut nec Deum, nec hominem timent. Ibi multa verba fuerunt, et sic ad hospitium redierunt.

Noluerunt eciam res illius interfecti assignari ad aliquorum manus, asserentes, quod res haberent satis, sed pro fratre non habent alium; nam aliter vellent vindicare res et mortem fratris ipsorum.

Item, intellexi domini et amici, quod nil boni possim inter vos facere. Inuitaui omnes illos ad castrum. Multa ibi declarauī illis, quod non deberent agere contra iusticiam, quia esset magna distancia Eperyes ad Siculiam; et eciam ne videar et ego, quod alicuius momenti non sim inter vos. Breuiter, ad hoc omnes illos coegi, et promissiones michi fecerunt, ut usque festum Beati Michaelis Archangeli, nullus tandem possit dicere, quod sicatorie vellent procedere; sed qualitercumque possunt, si eciam usque decem annos procederent, sed mortem fratris eorum vindicare vellent.

Nam prorogacionem propterea feci cum ipsis fieri, ut mercancias dominaciones vestre possint secure ferre, tam Waradinum, quam Budam; promiserunt michi firme obseruari; tum ex eo, tum quod interim potestis extrahere aliquas literas Regie Maiestatis, precipientes illis, sub nota perpetue infidelitatis, ne vos injuste in rebus aut in persona extra iudicium impedire presumpmant, alioquin dominus Wayuoda Transsiluanus talium res et bona faciat occupari Regie Maiestati. Quia sciant dominaciones vestre, quod sine periculo alicuius vestrum ista causa non sedabitur, nisi aliter rem pacificabitur.

Interim, si ego possum illos reflectere, sciatis quod non secus facio, tamquam si negocia propria essent. Nam ciuus Saxones possem reflecti; sed illi Siculi estimant, quem interfecerunt, ut ille in alio mundo seruitor suus efficietur. Nam secreto

dicendo, sunt inter illos tales, eciam si frater illi non esset, duobus — non timerent animam suam, sed hominem interficerent. (?)

Omnino igitur dominaciones vestre, usque illud festum Beati Michaelis ineant, meo iudicio, cum ipsis ad compositionem, medio proborum hominum; quia pro verecundia eciam genelogia aliquid attemptat facere pro morte fratris ipsorum.

Item, hoc consulte fecistis, quod miseratis literas Comitatus de Saros; quia Vicewayuode et Nobiles multum credunt talibus literis. Igitur quicquid facere vultis in rebus premissis, per iter agentes, in una litera vestra me certum reddere potestis; et sciatis, quod quicquid pro vobis facere potero, non desinam. Omnino cogatis vos ad aliquam solutionem illius *anime* (?) decolati, forsitan possumus mitigare illos; sed, novit Deus, nil ab ipsis intellexi aliquid optare in hunc diem.

Ultimo, habeo et ego fratres in vicinatu dominacionum vestrarum, Emericum et Franciscum de Kellemes. Rogo, sint illis boni vicini, intuitu amicitie mee, quia sunt michi fratres propinqui. Alia is vester conciuus dicet, cui credere licet. Ex castro Fogaras, feria tertia proxima intra octauas Sacratissimi Corporis Christi, anno eiusdem 1515.

Paulus Thomory Comes et
Castellanus Castrorum Mwnkach et
Fogaras propria manu.

Item sciant dominaciones vestre, quod cum Iudice Brasso-
uiensi Joanne Benkner sum tali amicitia junctus, ut hactenus non
multa verba mea postposuit; sed igitur loquatur et illi litera
Regia ante omnes.

(Eredetije, melyről a boriték hiányzik, Eperjes sz. k. város levéltárában.)

VI.

1515. szeptember 5.

Szegen sz. k. város tanácsának.

Prudentes et Egregii domini nobis honorandissimi. Post salutem. Erga vestras dominaciones hos Laurencium fratrem et Johannem Regy, seruitores meos, pro restanciis illarum pecuniarum, quas Regia Maiestas manibus domini nostri dare, presente domino Michaeli notario vestro, commisit, ut ex suis literis clarius comperietis. Quare rogamus dominaciones vestras, quatenus omnes illas restancias manibus prefatorum ostensorum dare et conferre debeat. Et presentes pro expeditione reservare poteritis, si erit necessarium. Verbis quoque horum latorum presentium, tanquam nostris fidem indubiam adhibere velitis, tanquam

nostris. (*sic*) Datum Thorde feria quarta proxima ante festum Natiuitatis Beatissime Virginis Marie Anno 1515.

Paulus Thomory Castellanus
castrorum Munkach et Fogaras propria manu

Kivül: Egregiis et Prudentibus dominis Magistro ciuium, Iudicibus et Iuratis ciuibus Ciuitatis Cibiniensis, dominis nobis honorandis.

(A pecsét ki nem vehető. — Eredetije Szeben sz. k. város levéltárában.)

VII.

1515. november 18.

Eperjes sz. k. város tanácsának.

Prudentes ac Nobiles domini et amici honorandissimi. Post salutem. Accepi literas dominacionum vestrarum, cum literis Serenissimi nostri Regis, fratribus et amicis illius interempti sonantibus, et profecto bene et consulte fecerunt, ut has literas ad me direxerunt; intuituque dominacionum vestrarum, ego illas ad locum necessarium transmittam. Scio quod dominus Johannes Benkner et alii sui ciuitatenses mandato regio obtemperant. Sed, domini mei timeo a Siculis ribaldis vos, qui nec deum nec homines timent, ymmo nec iustum, nec iniustum. Verum inpresenciarum, tempore exitus mei, nil mali sensi, quia illos relinqui in exercitu domini Wayuode. Attamen alii fratres, quas literas michi miserant super promissione mea, ut usque festum Beati Michaelis Archangeli promiseram dominacionibus vestris, ut nullum ex vobis, nec verbis, nec minis afficient, illas ego dudum, per vestrum Baccalarium ad Cracouiam transeuntem, transmisi dominacionibus vestris. Ex quibus intelligere potuerunt totam malam mentem ipsorum; et bonum est illas vobis conseruare; quia nullomodo vobis illas misissent; sed in tenore sum petitus, ut vobis dirigam. Tamen qui obiit mortuus est. Caueant tantummodo igitur dominaciones vestre se a nimia noticia fratrum illius. Quia, quantum inspicere mentem illorum possum, mors illius sine aliquali discrimine non praeteribit; saltem si maiores terrebunt illos. Ex quo sua Maiestas, sub amissione rerum, illis precepit, et ego quantum possum, videbunt dominaciones vestre, ut taliter illis scribam, et in mentem redigam, ut extra iudicium dominaciones vestras non requirant; sed inter tanta mala et tot fatigas, vellem, ut hanc curam deponeretis, et dispositioni aliquorum amicorum daretis. Quia carissimi domini; tot sunt cure michi nunc nouiter, in negociis Camerarum Transsiluanarum imposite, ut vix ulterius in istis procedere possum. Nichilominus nunc sum in itinere versus Budam, et usque festum Beati

Nicolai Episcopi ero ibi. Siquid consulitur in rebus facere interim, per illos qui ad illas nundinas descendunt, reddatis certum, et intuitu dominacionumstrarum, dum in negociis Regie Maiestatis non occupabor, animo libenti laborabo. Sed bonum fuisset, ut in literis Regie Maiestatis inscriptus fuisset Egregius dominus Johannes Lwlay Comes Camere Cibiniensis, quia et ille jam in illam incidit genelogiam, qui nunc ad officium Thesaurariatus secreto scribendo est vocatus, sed michi dixit, ut nullo assumpneret, quia medio mei Regia Maiestas illum nunc vocavit Budam. Si igitur illi illud onus imponitur, extunc rogo, ut si antea intencionem concordandi non habuistis, etiam concordetis, ea ratione, ut plures habeatis amicos quam inimicos. Valere dominaciones vestras opto. Ex Welezd die dominico proximo ante festum Beate Elysabeth vidue, anno 1515.

Paulus Thomory Comes
et Castellanus manu propria.

Kivül: Prudentibus ac Nobilibus Iudici et Juratis Ciuibus Civitatibus Eperyes dominis et amicis honorandis.

(Eredetije, gyűrűpecséttel, Eperjes sz. k. város levéltárábau.)

VIII.

1518. augusztus 17.

Szeben sz. k. város tanácsának.

Egregii domini honorandi, post salutem. Dominis Camerariis salium Transsilvanicarum articulos, quos in Conuentu Tholnensi Regnicole concluderant, quibus vero Regia Maiestas et domini Prelati ac Barones in consilio assensum prebuerunt, et etiam totum negocium huius Regni consistit, scripseramus. Quos articulos pronunc etiam vestris dominacionibus Egregiis transmisimus. Ex quibus vestre dominaciones Egregie negocia Regni omnino intelligent. Quoniam ad festum Beati Michaelis Archangeli Regia Maiestas, domini Prelati, Barones et Nobiles omnes Bachiam conuenient. Sed tamen interim timendum est de Jaycza.

Item, ad Summum Pontificem ac consimiliter ad Cesarcam Maiestatem elegerunt dominum Stephanum Werbewcy, Paulum Horwath Charlawisth dictum, et Johannem Thornally, de quarto ignoratur.

Item, ad Regem vero Polonie elegerunt Paulum Arthandy et Michaelem Kenderessy. Alia non sunt, que digna essent ad scribendum. Ceterum vestre dominaciones Egregie valeant feli-

citer. Datum Bude, feria tertia proxima post festum Ascensionis Beatissime Marie Virginis Anno domini 1518.

Paulus de Thomor Castellanus
Castrorum Munkach et Fogaras.

Kivül: Ad manus Egregiorum dominorum Johanni Lwlay et Pauli Horvath ad Cibinium dentur.

(A pecsét ki nem vehető. — Eredetije Szeben sz. k. város levéltárában.)

IX.

1519. april 11.

Szeben sz. k. város tanácsának.

Prudentes ac Circumspecti domini nobis honorandi, post salutem. Ea que vestre dominaciones scribant ex parte metarum possessionis Syberk cum castellanis meis, si in eadem intencione sint, qualiter cum dominis Magistro ciuium et domini Judici (*sic*) in Kyrcez fui locutus, sciant vestre dominaciones, quod una cum ipsis in illa causa sic locutus sum, quod causa ista prorogetur ad ulterio-rem terminum, inter utrasque partes pro reuisione, statu in eodem, in quo causa vertitur ad eundem terminum, quem ego similiter cum vestris dominacionibus unanimiter prefixeramus; ita ut ante duos menses, quando utraque pars ad suam causam stare voluerit, in scitum alterius partis dare debeat, ut competencius valeant causis ipsorum inuigilare. Interim autem terras illas, qualiter unaqua-que pars ante litis ingressum gubernauit et rexit, illo modo utantur. Tamen ego castellanos meos ad hoc, si possum, conducam, ut breui perpetuam pacem cum illis seruabo (*sic*). Quoniam sciant dominaciones vestre, quod voluntas domini mei est, ut de castro suo nulla aliqualis occupacio terris Regie Maiestatis fiat, et nec fiet tempore mei. Dominaciones vestre etiam eosdem ciues petant, si terra ipsorum eisdem necessaria erit, cum conuencione vel aliquali notacione, ut unus alteri occupationem futuram non pretendat, velint etiam cum bona vicinitate adesse. De equis in byrsagium datis tam repente non possum, dominacionibus vestris respondere; tamen cum tempore dabo operam, ut non paciantur multa dampna. Ex Castro Fogaras feria secunda post Judica 1519.

Paulus de Thomor
Castellanus castri Fogaras.

Prudentibus ac Cirumspectis dominis Magistro Ciuium Iudicibus et Juratis Ciuibus Ciuitatis Cibiniensis etc. dominis nobis honorandis dentur.

(A pecsét lemállott. — Eredetije Szeben sz. k. város levéltárában.)

X.

1523. september 20.

Tomori Pál levele Derencsényi Jánoshoz.

Egregie domine frater in christo mihi honorandissime, post singularem salutem. Literas vestre dominationis accepi, in quibus meis felicis successibus congratulari se scribit. Agoque eidem grates haud paruas. Commoditas tamen et successus felix alios concernunt, milites et viros agiles; meum orare deum est tantummodo. Laudetur altissimus in omnibus hiis, que bene successere. Et item quia in prebendis meis priuatus sum, ratione quarum plures seruabam militantes; itaque deinceps viribus meis propriis et hos fouere et seruare nequeo. Nam, uti percepi, etiam preteriti felices successus non omnibus placuerunt. Ceterum promontorium de Zalonkemen pochynta vocatum, ad quod Ferhath bassa exire tendebat, in presencia seruitoris dominationis vestre, dei adiutorio ipsum preueniendo, vindemiauimus. Ubi hodie octauus expirauit dies, quod stetimus in exercitu, circiter quattuor milibus hominum, precibus meis, ex diuersis locis ordinatis. Puto enim, ut si curam adhiberent dominaciones vestre, quoad voluntatem dei, possent sese ab hostibus custodire. Preterea, pro equo ubi vestra dominacio mihi scribit, credat eadem, preter sex equos plures me non habere, quibus assidue summe indigeo, et hi, tempore quo huc descendi, Bude sunt mihi dati; ex lucratibus autem nullum habeo, quem eidem digne mittendum censeam; alii vero, qui habent bonos, auro reputant eos, ita quod etiam dupplo non venderent precio. Sciat vestra dominacio, quod nec dominis, vel aliis fratribus ullum mittere potui; quia inter seruitores meos qui fuerunt, illi omnes Regie et Reginali Maiestatibus missi sunt; ex quo seruitores dominorum ad diuersas partes, hinc et hanc occultando, affugere fecerunt, prout frater dominationis vestre, videlicet Sigismundus orros laeuis eidem poterit intimare. Eandem feliciter valere exopto. Ex Zalonkemen Dominica post sancte Crucis anno 1523.

Frater Paulus de Thomor ordinis minorum regularis obseruancie, Ecclesiarum colocensis et Bachiensis Archiepiscopus etc.

Kivül: Egregio domino Johanni Derencheny Comiti Comitatus Borsodiensis domini et fratri in christo mihi honorando.

(Az egész Tomori írása. A gyűrűpecsét pajzsában ágaskodó szarvas látszik. A pajzs fölött az érseki kereszt és a püspöki infula. — A Gyurikovics Mátyás-féle gyűjteményben, e levelek kiadójának birtokában. Ezen levélnek Divald Károly által készített facsimiléjét e füzethez mellékeljük.)

XI.

1525. október elején.

Bakics Pálnak.

Magnifice Domine et fili in Christo carissime. Post salutem et fraternalem amorem. Venerunt salui seruitores vestri ad nos, ex quibus duos misimus ad regiam Maiestatem, quia tales personas non sumus ausi hic retinere, sine scitu regio. Putamus, quod sua Maiestas providebit illos cum expensis. Quid autem nobis scribitis de nouitatibus Imbrey m bassa, nos aliter intellexeramus; sed credimus literis Vestre Magnificencie, plus aliis. Sed ducimur admiratione magna tam de repentino exitu vestro, quia Serenissimus Dominus noster Rex voluit, ut Vestra Magnifica Dominatio esset et seruiret sibi in illo regno, quousque cum aliis fratribus et principibus deliberabit, quid cum Césare Turcorum agat. Hactenus laborauit sua Maiestas, ut pacificando inuictissimum Imperatorem cum Regibus Francie, Portugalie et Anglie; que omnia ad vota cesserunt. Itaque quousque vester homo non redibit a sua Maiestate, nullomodo vos moueatis. Misimus enim cum hominibus nostris duos ex vestris, ut sua Maiestas det locum vobis; quia que sua Maiestas in literis, quas habetis, vobis promisit, non sperauit tam cito exitum vestrum; igitur nullum locum vobis assignauit hucusque; sed speramus, quod infra XV. dies habebimus responsum. Si agitur pro vita vestra, veniatis; sua Maiestas quod vobis promisit, non dubito quin adimplebit. Sed si pro vita et rebus vestris non agitur per Turcos, expectetis a sua Maiestate et de vobis; quia ibi plus poteritis seruire christianitati quam hic; quia scitis, quod ego nullum jobagionem possum vobis conferre; sum barath, et bona sunt Ecclesiarum. De bonis condamnati Ducis scio deputabit Regia Maiestas aliquid vobis; sed de jure cesserunt Domino Vajvode Transilvano. Sed libere vellem, ut secreto diceretis mihi, quanto essetis hic contenti ad tempus; quia nollem, quod ad nihilum exiretis, et vos et posteri vestri Regiam Maiestatem et me perpetuo anatematisaretis. Cetera hii Myla et Rozthadyn vobis dicent.

(Ezen levellet Tomory Pál, 1525. október 12-én, Szalkai érseknek és Bornemissza Jánosnak irt leveléhez mellékelte. Mint ezen levélnek melléklete másolatban, Burgio pápai nuntius által, 1525. október 28-án Rómába küldetett. Az egykorú másolat ily czimet visel: *Litere Colocensis ad Paulum qui ex Turcia huc transfugere vult.* — A vatikáni titkos levéltárban. *Litterae diversorum ad Clementem Papam VII. Volumen II. 66 és köv. lev.)*

XII.

1525. oktober 12.

Szalkai László érseknek és Bornemissza Jánosnak.

Reuerendissime et Magnifici Domini viri in Christo michi gratiosissimi, post seruitium et mei ipsius commendationem. Thomas w. qualiter expeditus sit de hiis nil ad presens, sed superuenerunt mihi due litere a domino paulo Bakyth Wayuode, quas in specie Regie Maiestati transmissi, interpretationem autem ad alias reclusi literas, quas Vestris Dominationibus transmissi. Exierunt quinque sui seruitores bone condicionis, cum omnibus rebus et uxoribus, medio quorum mihi seruiuit intus. Isti non intelligunt voluntatem Pauli, nisi unus, quem rursus immisi; ut intellexi. Stephanus Wrathkoluyth etiam fuit cum ipso. De Wrathkoluyth tenet secreto, quod ipse habet hic domum. Jam intellexerunt omnino, quod isti fuerunt fideles huc; est mirabilis Paulus, petit a me vadum; dicit seruitor suus Rozthadyn, quod omnia argenteria sua et res speciales collocauit ad alpes, quas tres curris vix portare possunt. Is si exhibit, est maior persona quam condam Helmostwyth fuit, vel Domini Jazith nunc forent. Agant pro Deo Dominaciones Vestre apud suam Maiestatem, ut det illis locum, quo descendant, quia tota Turcia tremescet, si homo ille exhibit. Nunquam ego credidissem, quod ille exeat, quia habet circa quinquaginta possessiones et terram suam vocatam Bakythfelde. Ego si haberem, omnia cum illo participarem. Videtur defecisse in hominibus pars inferior, nullum habet principem, nisi tres viduas. Practica istius non erit parua, quia prout sentio a longe, per hunc Johannem tricesimatorem Regie Maiestatis, intimaui Vestris Dominationibus aliqua ex parte sui.

Balibegh secreto mihi intimaui, non per nuncios suos, qui erant beslic Cesaris, sed qui equum mihi presentatum tenebat, per illum mihi multa nunciauit; et dicit, si poterit a Cesare habere occasionem, quod omnino vult mecum loqui quatuor vel quinque verba ante mortem. Dicit quod solus queram viam, et omnia ita faciet, si a Cesare poterit habere libertatem, quia modo Cesar iussit mihi mittere istud munus, et quod habeat mecum amicitiam, interim quousque gentes huc mittet vel solus veniet. Igitur supplico Vestris Dominationibus disponant cum Domino Thesaurario aliqua dona, ad rationem seruitorum meorum, ut mittam rursus illi, et que erunt illi intimanda Vestre Dominationes significant. Quales autem literas Paulo scripsi, pariam inclusi. Si igitur aduenerit, pro Deo altissimo, detur sibi locus aptus. Forsitan Deus talia efficiet

per tales, quod tam cito non peribit istud regnum temporibus nostris. Alia predictus Joannes Dominacionibus vestris referet, cui credere licet. Istos seruitores ipsius videant Vestre Dominaciones gratiose; si conuenit, quod Regia Maiestas tangat manus illis, et dent illis pannum et aliquas tepen (?), de quibus hic possent participare cum aliis, et valeant condescendere cum uxoribus, quia grauissime torquentur in victualibus ubique, in tali caristia; istos non teneant superius, sed quanto citius una cum Joanne expediant, oro et supplico Vestris Dominacionibus.

Supplico, ut que sunt promissa mihi soluenda ad festum beati nicolai soluerent. Hoc tempore, quia confederati sunt hic, tam huzarones et pedites, ut castrum relinquent in vacuum, si preterita eisdem non soluero, cum duobus prauis (*sic*) denariis.

Comitatus Walko cepit a me licentiam, ut Regia Maiestas illis concessit gentes seruare, ubi soli volunt. His auditis, Comitatus eciam Tolnensis gentes transierunt domum, et iam ceteri eciam soluentur. Si bene actum est, nescio.

Timeo in omnibus maius malum quam bonum. Amplius Dominaciones Vestras Altissimus semper felicissime ad vota conseruet. Ex castro Waradini Petri feria quinta proxima ante diem beati Calixti pape anno Domini 1525.

Non possum adducere abbatem Pechwaradensem huc, ut gentes mittet. Dominus Episcopus Quinqueelesiensis misit centum armiferos. Rogo Vestra Rma Dominacio velit operam dare, ut Comitatus Tholnensis transeat ad Jayzam, ex quo abhinc recesserunt, quam omnibus dederunt malum signum gentes ipsorum; utitur Pechwaradiensis Abbas etiam, uti intelligo, illorum consilio.

Item gentes Domini Episcopi Waciensis adhuc ego non vidi, et neque gentes comitatus Neugradiensis. Maxima querimonia est, quod unus seruit et alter non seruit. Nescio quis inuenit modum ita tacendi (?), et neque Domini Bathorienses habent gentes, bene sciunt Vestre Dominaciones Reuerendissime Magnificus Laurentius Banffy est Dominus abundans, et habet jobagiones plusquam duo millia; inseruit in medium Comitatus de Walko et totus Comitatus tenet equites XVI husarones (*sic*) Rogo igitur Vestra Rma Dominacio velit sibi literas mittere, ut gentes suas mittat ad nos, et quod non conuenit ipsum in medum Comitatus gentes seruare; quia ad minus semper poterit XL-ta equites dare. Habet hic etiam quinque castra, puta Zara, Zenthmiklos, Zlakocz, Chirua et domos, qui Comitatus Bacsensis bonam partem solum aquirat thesauros. Dum autem in consilio erat, promittebet equos CC dare et modo nullum tenet.

(Egykorú másolata, mely ily czímet visel: *Litere Colocensis ad Dominum Strigoniensem et Bornemissam, con le di 28. d'Ottobre.* — Burgio pápai nuntius által 1525. október 28-án Rómába küldetett. — A vatikáni titkos levéltárban.)

XIII.

1526. május elején.

II. Lajos királynak.

Sacra Regia Maiestas. Dum cum peditibus Sanctissimi huc attigissem, ante duas horas, obui aut mihi unus adolescens, cum literis Domini Pauli Bakyth et Thomae Poduynnyay, sub castro Domini Michaelis Keserew Walkowar; interim autem retinui adolescentem, quousque castrum Zatha attigissem, ubi ex fortuna accidit Dominum Bakyth istic venisse, qui rursus post scripta sua, hominem habuit e Turcia, ab eodem homine, qui quidem Maie-stati vestre Sacratissime literas miserat sibi (*sic*) tali modo:

»Charissime frater, rogo te ut ad me pro hac causa non immittas de caetero; quia quicquid vere sciui, omnia rescripsi Regiae Maiestati et Colocensi, neque aliter credatis esse factum, nisi in festo Georgii Martyris Cesar se mouit contra Ungariam personaliter, et eidem dicit, quod omnia ligna pontium et attinentie sunt preparete in Henderaul et Alba; nisi conclauari indigent.«

Serenissime Princeps, terra ista territa est in tantum, quod si quanto citius gentibus non succurreretur, non est qui hic perseuerare audeat. Bene scit Vestra Maiestas S. quantis gentibus descendit, et dicunt hic qui mecum sunt, quod non debuisssem descendere cum tanta paucitate gentium, quia inimico Maiestatis Vestre tantum animum augmento.

Preterea gratiosissime Domine, Paulus Bakyth supplicat pro uno loco, consorti sue, filiis et aliis suis domesticis secum eductis, ut ad partes superiores mittere possit; ut solus magis et solertius valeat continuis hic esse in seruitiis Vestre Maiestatis; quia si pre manibus haberet castrum per Maiestatem Vestram S. sibi datum, non illo confideret consortem suam, ex quo est in confinibus. Pro quo et ego supplico Vestre Maiestati, ut detur locus oportunus sibi pro contorali; ex hoc enim maxima fidelitas in eo cernitur, ut hic optat; quia consors sua est similiter de bona familia in regno bosnie.

Maiestas Vestra cito remittat Michaellem Rwoytt, quia socium suum interfecerunt rustici, et timeo qualiter omnes Turciam aufugent, si cito non rediret.

Maiestas Vestra S. regnum suum nullomodo diuidere permittat, nisi festum Penthecostes expectent insimul, cum eisdem prouideat et gentibus omnia confinia, quia prout intelligimus, sine dubio Maiestas Vestra habebit Cesarem in suo regno.

Item Nasadistas crastino die attacabo (?), si leuare possum; sed nazados de Sclauonia et saykas per Dominum Strigoniensem preparatos festinanter remittat.

Item gratiosissime Princeps, indigeo plumbo et pulueribus, quia certum est, Cesar missit parare et portare secum cementum, ut re habita, Petro Waradinum illico fortificet. Necesse erit ut solus in illo permaneam. Maiestas Vestra S. mittat Capitaneum, quem missurus est, quia tempus est.

Item excellentissime Princeps, Maiestas Vestra ab eo tempore Paulum Bakyth nullomodo prouidit, ut egit, ipse explorationes non poterit facere in propriis expensis; quia si Dominus Baro non prouidisset, nescio qualiter hactenus stetisset.

Item Maiestas Vestra S. respondeat Domino Bakyth ad petita, quia homo est multum desperatus, ex quo nullum apparatus videt Maiestatis Vestre contra Cesarem; dicit enim, quod tantummodo tot homines videt, quantum sunt deputati pro camelis Cesaris, quando ibit ad talem expeditionem etiam libenter videret; ipse enim dicit, quod secus non erit nisi Cesar veniet. Maiestas Vestra S. curet, ut in expeditum se non reperiat. Scio, quod multi dicunt, quod est fama monachalis, que scribo; sed ego vera scribo, que ab amicis audio, et in scriptis video. Tempus est, si Maiestas Vestra se precinget. Altissimus tandem conseruet.

(Egykorú másolata, melynek élén áll: Litere Colocensis ad Regem Ungarie con le di IX. Maggio Burgio 1526. május 9-iki jelentéséhez mel-
lékelve, a vatikáni levéltárban.)

XIV.

1526. julius elején.

II. Lajos királynak.

Domine gratiosissime. Si vis navalis sub isto castro prohiberi non poterit, que sine gentibus fieri nequit, ignoro quomodo Vestra Maiestas S. et penes Drauum castrametari poterit. Ego, ut promisi, gentes leuare non possum, et hii qui penes Danu-

bium fuerunt rustici, omnes jam aufugerunt, visa gentum paucitate et Dominorum absentia. Jam modo nos sumus infra Fwthak, cum gentibus nostris solumodo; in Fwthak autem gentes Dominorum Strigoniensis et Quinqueecclesiensis. Et ex castro eduxi duodecim ingenia campestralia, cum omnibus attinentiis et equis; sunt illa in platea, cum centum peditibus saltem; sed nullus est qui veniat; nisi aliunde audio dicere *had wzzon az barath*. Ceteri pedites etiam ad castrum sunt pauci. Ego hec scripsi Maiestati Vestrae S. dubito, quin Maiestatem Vestram S. cum tot litteris aggrauabo, de quo peto veniam. Jam a recessu Domini Zerethey in tali aduentu Caesaris non merui informationem, nec literas Maiestatis Vestrae habere, quid simus facturi. Forsitan adhuc credit illis Maiestas Vestra, qui ad caput se obligarunt quod Cesar non veniet, et ita effeminaliter amittere Regnum suum, videat Maiestas Vestra S. Sed si Maiestes Vestra semper longo consilio vult uti, et prius omnes causas litigantium determinare, ego non laudo, nec pro parte. Vestrae Maiestatis, nec pro defensione regni sui. Terra est commota et fugit cum fletu et ululatu, non habet protectorem; ut cum pace dicam, non habemus regem, nisi Cesarem, quem Deus dimergat in profundum. Vel si Maiestas Vestra et Domini Consiliarii Vestrae Maiestatis S. expectant Cesarem ad vallem Rayazo, extunc informet me, quod christianos pauperes propellam ante illos, ne sic inutiliter ad prophana condonemus eosdem. Non dubito, quod propter talia scripta et verba mea esurient hic milites Vestrae Maiestatis S., quibus si cita prouisio non erit, nescio quid erit in negotio. Tempus est, quicquid Maiestas Vestra fecerit, et ubi vult Cesarem expectare, tractet de loco et modo et ordine, et significet nobis. Quia sciat Vestra Maiestas S., quod pontem non pro foro faciendo preparari fecit. Si autem Domini aut assessores cum Maiestate Vestra constituti nolunt ad hec consulere, videant illi, quid illis erit per quos regnum amittitur, qui in persona totius regni penes Maiestatem Vestram S. deputati sunt.

Cesar exiuit in festo Beati Georgii Martyris de Constanti-nopoli, contra Maiestatem Vestram; quasi omni ebdomada scripsi literas Vestrae Maiestati; adhuc autem Maiestas Vestra et Domini neque babata equorum confecerunt.

Supplico Maiestati Vestrae, Dominum Paulum Bakyth remittat cum optata relatione, quia si etiam non mereretur, hoc tempore tali persone Maiestas Vestra S. debet sibi aliquid hereditati conferre. Nam non dubito quod Rasciani, qualiter in Turcia nunc oppressi sunt, si quid boni vident, hic soli Cesarem ad manus dabunt.

Supplico et quod Maiestas Vestra mittat pecunias huc gentibus mecum existentibus. Supplico pro Nazadistis et capita-

neo, quibus Maiestas Vestra S. nullomodo carere potest. Efficiat pro Deo Maiestas Vestra alibi florenos termille et mittat saykas et nazados. Possumus infra ebdomadam inuenire mille nazadistas ultra istos.

Dignetur Maiestas Vestra petere Magnificum Dominum Baronem Apostolicum, utillis quingentis peditibus, qui in Castro Waradini Petri sunt, mitteret rursus stipendium, quia terminus solutionis explebitur in festo Marie Magdalene, et si ante duas ebdomadas non intellexerint pecunias hic esse, omnes aufugient de castro, quia satis magnis exhortationibus ad castra eos induxi.

(Egykorú másolata, *melynek élén áll: Copia literarum Colocensis con le di VII. luglio — Burgio július 8-iki jelentésének melléklete — a vatikáni levéltárban.*)

XIV.

1526. július 5.

II. Lajos királynak.

Serenissime Princeps et Domine Domine in Christo mihi semper gratiosissime. Post fidelium meorum seruitiorum et orationum in Domino deuotarum humillimam exhibitionem. Nunquam pro certo verba mea in tantum apud Vestram Maiestatem incredibilia fuisse sum arbitratus, sicut nunc ab homine Vestrae Maiestatis, Vestrae Maiestati per banum suum de Jaycza fuisse intimatum. Cesarem Turcorum, si id honeste fieri posset, cupere reuerti. A principio et ego Vestrae Maiestati vera que intelligere potui significaui; non enim oblitus eram aliquando Vestram Maiestatem meum gratiosissimum Dominum fuisse, cum quo nunquam iocari ausus sum, nec volui; sed ea semper que ad regni eiusdem defensionem percipere potui, fideliter Vestrae Maiestati dies noctes intimare studui. Tamen hoc tempore pernicioso Vestra Maiestas et me penitus oblita, talium forsitan consilio, qui Cesarem reuerti velle et Zawum transfretare non audere dixerunt, ad plenum deseruit. Cum tamen nudius tercius verus explorator rediit, et die hodierna, sicuti antehac quotidie, fideles Maiestatis Vestrae seruitores de vado Zawii, ubi pons paratus est, reuenerunt et dixerunt, quod plura quam tria millia tentoriorum iam in ista parte Zawii in Sirimio fixa sunt, prout estimare potuerunt. Jacent autem gentes Turcarum ex opposito Saraspathaka in longitudine Echege et ciuitate Zemplyn; ex alia autem parte ulteriori plani-

ciem et siluas dicunt totaliter tentoriis et fixas esse et repletas, si est aliquis fidelium eiusdem Vestrae Maiestatis, qui loci illius memor existat, et adhuc domum Balybegi, quam fecerat illic extra ciuitatem; dicunt passim tot tentoria magna et parua Janicharorum in magno terre spatio haberi, ut de recenti ab hominibus qui illa a longe conspicerent, apparerent oves esse innumerabiles; nondum tamen ingenia ipsius Cesaris traiecta sunt, sed modo transuadant cum illis fluuium Mwra. Jam igitur videat sola Maiestas Vestra, si quid huic regno suo poterit succurrere, et si cogitat hoc regnum suum esse; nam Cesar operatur pro eo satis feruenti cura, qui castra sua condescendere fecit in loco qui nominatur Wrachar, expectans saltem ingenia, et Baryan quod habebit concedere feria secunda ventura, et Deo immolationes facere, cum thauris, camelis et ouibus; principatui sui exercitus est commissum esse immolationibus. (*sic*)

Scripsit autem Maiestas Vestra in fine literarum suarum, ut vada ipsa ita bene custodire deberem, ne hostis Zawm ad has partes transire posset. Quod profecto, omnium testimonio, poterat fieri, si illi Domini per Maiestatem Vestram huc deputati, non per caneros gradiebantur descendendo, et eos Maiestas Vestra S. ad alia loca non revocabat. Commisit enim Maiestas Vestra Domino Episcopo Quinqueelesiensi, ut saltem ad Eseek conueniant erga Dominum Palatinum. Comitatus autem Chongradiensis et etiam de Bodrog, cuius et iurisdictio prius huc pertinebat, Maiestas Vestra, una cum quinta parte rusticorum ipsorum, vocauit ex hinc; alios ad se, alios aliis deputauit. Modo autem hic in Serimio nemo est, praeter gentes Cesaris Turcorum, et hos paucos famelicos seruitores Maiestatis Vestrae, quibus eadem soluit. Igitur non solummodo per Zawum, verum etiam per Danubium cogimur inimicos transmittere, velle et nolle. Non enim habeo cum quibus resistere. Jussit autem mihi Maiestas Vestra extra hoc castrum fieri. Itaque Maiestas Vestra iam assignet et mihi locum, ad quem Dominorum me conferre debeam, cum istis paucis.

Peditibus etiam Vestrae Maiestatis in hoc castro existentibus, mensis expirabit; statim quidem timeo pro certo ne omnes aufugient, et hoc castrum vacuum deserant. Nam est testis mihi solus Deus, quod ego non habeam quid illis conferam. Argenterias autem Ecclesiarum ad hec Maiestas Vestra mihi non prebeat, quia non audeo recipere; tam ex consciencia, tam quia mihi pro nunc ad hoc negotium nihil prodesset, quia hic nec cutores monetarum, nec cui impignorarem, habentur.

Pauci etiam Nazadiste Maiestatis Vestrae, iam sunt multi dies, quod continue iacent per Nazados; sed non habent quid

manducent, et nisi Maiestas Vestra per ebdomadam eos pecuniis prouiderit, verum est quod omnes an fugient; nec poterunt famem hic sufferre. Quo facto et vis naualis Turcorum, sine prohibitione omni, libere poterit ascendere. Quod enim Maiestas Vestra nuper per me eis miserat, ad debita statim coacti sunt persolvere. Constat enim Maiestati Vestrae, quod nec antiqua ipsorum seruitia sunt persoluta. Modo autem non possunt iam expectare, sicuti alio tempore. Nam alias eos partim ad labores emisimus, metere vel ligonizare, et sic victum sibi ipsis aquisierunt; sed nunc stare non possunt, quia deberent continue super ligna adesse, et si etiam aliquatenus liberi forent, nunc in Sirimio nemo facit ligonizare; nam jam pastores sunt ad vineas impositi incogniti; si igitur sex aut septem diebus Maiestas Vestra ipsis pecuniam non miserit, certe omnes an fugient.

Tota etiam rascianitas hinc de portu abiit, ad aliam partem Morosii, quia Maiestas Vestra non curauit quando scribebam; quod si Maiestas Vestra in tempore gentes huc demittere dignaretur, vel viginti mille homines possemus hic in portu gratis conservare, ex colonis; sed jam quando non habuerunt in quo sperarent, omnes abierunt.

Non habeo cui supplicarem, et quem peterem, ut huc veniat, quia Maiestas Vestra totum regnum suum vocat ad Tholna et ad Ezeek; poterant et ex isto vado transire ad Ezeek, et vadum hic cohibere cum ingeniis, immo et castra liberare, vel tantummodo illis succurrere. Sed in toto hic gentes non habemus armigeros, preter Domini Strigoniensis centum huzarones, eiusdem Domini Reuerendissimi Strigoniensis equi centum, Domini Quinqueecclesiensis octuaginta septem. Abbas Saxardiensis solus est hic, cum quinquaginta armigeris et aliis quinquaginta hominibus. Item Dominus Raskay et Valentinus Thewrewk, qui Valentinus Thewrewk esurit, sicut mei, vel nazadiste, si Vestra Maiestas S. non prouiderit. Habent et ceteri tanta boni sicuti Dominus Valentinus Thewrewk, et tamen sine prouisione Maiestatis Vestrae non sunt.

Jam bene considerare poterit Vestra Maiestas S. exploratores suos ex omni parte regni sui, qui vera dixerunt. Ego ita intellexi, ut Cesar nec comburere, nec rusticos captiuare facit, et indempniter ubique procedit in regno Maiestatis Vestrae S.

Nunc ordinauit currus termille, pro ingeniis, pro lignis et tabellis, que dudum fecit fieri hic et in longitudine Danubii, pro pontibus et pro cemento.

Item leuauit summatim pertinencias propinquoires, et omnes habent ligones atque securim. Intellexi, quod interea non adducit vires nauales, nisi prius istud castrum, ut promisit, accipiet; quod

ipse paruipendit, et pro jentaculo nominavit. Sed si Maiestas Vestra vellet, sperarem ego in Domino Deo, quod et prandium et cenam sub eo consumere posset. Tamen si Maiestas Vestra non curaverit, erit possibile forsitan, ut sit illi pro jentaculo tantummodo. Reliquum est, ut Maiestatem Vestram altissimus Deus ad vota conseruet feliciter. Ex Castro Waradinensi feria quinta proxima post festum Visitacionis Marie anno 1526.

Eiusdem Vestre graciousissime Dominacionis
fideiis ipsius Capellanus
Colocensis.

(Egykorú másolata a vatikáni titkos levéltárban.)
